

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ TÜRKİYE'NİN TEKSTİL İHRACATI
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

(Yüksek Lisans Tezi)

KUDRET NUR ERYÜREK

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ TÜRKİYE'NİN TEKSTİL İHRACATI
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

(Yüksek Lisans Tezi)

KUDRET NUR ERYÜREK
DANIŞMAN : PROF. DR. NURDAN ASLAN

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
DÖVİZ KURU KAVRAMININ VE DÖVİZ KURU REJİMLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1. Döviz Kuru ile İlgili Kavramlar.....	3
1.1.1. Nominal Döviz Kuru.....	5
1.1.2. Reel Döviz Kuru.....	6
1.1.3. Efektif Döviz Kuru.....	7
1.2. Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Yaklaşımlar.....	8
1.2.1. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP).....	9
1.2.2. Faiz Oranı Paritesi.....	9
1.2.3. Parasalcı Yaklaşım.....	10
1.2.4. Portföy Modeli Yaklaşımı.....	10
1.2.5. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı.....	11
1.2.6. Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı.....	12
1.3. Döviz Kuru Rejimleri.....	13

1.3.1.Sabit Kur Rejimleri	13
1.3.2. Dalgalı Kur Rejimi.....	14
1.3.3.Karma Kur Rejimleri	15
1.3.3.1. Serbest Dalgalanma.....	16
1.3.3.2. Gözetimli Dalgalanma.....	17
1.3.3.3. Aralık İçinde Dalgalanma	17
1.3.3.4. Kaygan Aralık	18
1.3.3.5. Sürünen Bant	18
1.3.3.6. Sürünen Pariteler	19
1.3.3.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi	19
1.3.3.8. Para Kurulu	20
1.3.3.9. Dolarizasyon.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
TEKSTİL SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE'NİN GENEL EKONOMİK YAPISI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	23
2.1 Türk Tekstil Sektörünün Tarihsel Süreci.....	23
2.2. Sektörün Genel Yapısı.....	25
2.2.1 Üretim Kapasitesi.....	26
2.2.2 İstihdam Durumu	28
2.2.3 Ana İhracat Kalemleri.....	30
2.3. Türkiye İç Pazar Dinamikleri	35
2.4. Teknolojik Gelişmeler ve Otomasyon.....	35
2.5. İhracat Dinamikleri.....	36
2.5.1 Küresel Pazar Trendleri	37
2.5.2 Türk Tekstil Ürünlerinin Yurtdışındaki İtibarı	38

2.5.3 İhracat Stratejileri.....	39
2.5.3.1 Pazar Çeşitliliği	39
2.5.3.2 Fiyatlandırma Politikaları.....	39
2.5.3.3 Pazarlama ve Marka Stratejileri	40
2.6 Rekabet Gücü ve İnovasyon	40
2.6.1 Ar-Ge Faaliyetleri	41
2.6.1.1 Yenilikçi Ürün Geliştirme	41
2.6.1.2 Teknoloji Transferi.....	41
2.6.2 Rekabet Avantajları	42
2.6.2.1 Kalite Standartları	42
2.6.2.2 Maliyet Avantajları	42
2.7. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Etkiler	43
2.7.1 Çevresel Ayak İzi.....	43
2.7.2 Sürdürülebilir Üretim Pratikleri	44
2.7.3 Geri Dönüşüm ve Atık Yönetimi	44
2.8. Gelecek Projeksiyonları ve Fırsatlar.....	45
2.8.1 Küresel Ekonomik Trendlerin Etkisi	45
2.8.2 Yeni Pazar Fırsatları	46
2.8.3 Sektörde Beklenen Gelişmeler.....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	48
DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ ETKİSİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TEKSTİL İHRACATI ANALİZİ.....	48
3.1. Çalışmanın Amacı	48
3.1. Ampirik Literatür.....	49
4.2. Veri Seti.....	51

4.2. Yöntem	57
4.4. Bulgular	59
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Tekstil ve Alt Sektörlerin İşyeri Sayısı ve İstihdamı (2021).....	29
Tablo 2.2. Türkiye’de Sektörlere Göre İhracat Değerleri	30
Tablo 2.3. Tekstil Sektörü İhracat Değerleri	31
Tablo 2.4. Tekstil Sektörü İthalat Değerleri	33
Tablo 2.5. Tekstil Sektörü Ana İhracat Kalemleri ve İhracat Değerleri (\$).....	34
Tablo 4.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kısaltmaları	58
Tablo 4.2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler	60
Tablo 4.3. Değişkenlere Ait ADF Durağanlık Test Sonuçları	61
Tablo 4.4. Tahmin Sonuçları	62
Tablo 4.5. White Değişen Varyans Test Sonuçları	63
Tablo 4.6. Hata Terimlerine Yönelik Betimsel İstatistikleri	63
Tablo 4.7. Ramsey-Reset Test Sonuçları.....	64

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Tekstil Ürünleri İmalat Kapasite Kullanım Oranı (%)	27
Şekil 4.1. Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)	53
Şekil 4.2. ABD Dolar/TL Kuru ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$).....	54
Şekil 4.3. ABD Dolar/TL Kurunun Standart Sapması ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)	55
Şekil 4.4. Enflasyon Oranı ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)	56
Şekil 4.5. Tekstil Üretim Endeksi ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$).....	57

ÖZET

Türkiye ekonomisi açısından büyük öneme sahip olan tekstil sektörü için ihracat önemli bir konuma sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'nin 2013-2023 yılları arasındaki aylık tekstil ihracatı, döviz kuru volatilitesi, enflasyon oranı ve tekstil üretim endeksi verileri kullanılarak çoklu regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye tekstil sektöründeki döviz kuru volatilitesinin tekstil ihracatı üzerindeki etkisini, enflasyon ve üretim faktörlerini de dikkate alarak sistematik bir şekilde analiz etmektir. Tekstil sektörü ülke ekonomisinde ve ihracat gelirlerinde önemli paya sahip olup, döviz kuru, enflasyon ve üretim değişkenleri ihracatı doğrudan etkileyen faktörler arasındadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, döviz kuru volatilitesi ve enflasyon artışlarının tekstil ihracatı üzerinde negatif yönde, tekstil üretim endeksi artışının ise pozitif yönde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca üretim düzeyi değişiminin ihracata doğrudan etki ettiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, Tekstil Sektörü, İhracat

ABSTRACT

Exports have an important position for the textile sector, which is of great importance for the Turkish economy. In this study, Turkey's monthly textile exports between 2013 and 2023 are analyzed by multiple regression analysis method using exchange rate volatility, inflation rate and textile production index data. The aim of the study is to systematically analyze the impact of exchange rate volatility on textile exports in the Turkish textile sector, taking into account inflation and production factors. Textile sector has an important share in the national economy and export revenues, and exchange rate, inflation and production variables are among the factors that directly affect exports. According to the results obtained from the study, it is determined that exchange rate volatility and inflation increases have a negative effect on textile exports, while the increase in textile production index has a positive effect. It was also found that the change in the level of production has a direct effect on exports.

Keywords: Exchange Rate, Textile Industry, Exports

KISALTMALAR

SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
İTKİB	: İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GARCH	: Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
TL	: Türk Lirası
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
ADF	: Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşumundan tamamlanmasına kadar geçen süreçte, değerli fikirleri ile tezimi yönlendirerek yoğun desteğini esirgemeyen, her aşamada yoluma tuttuğu ışık ile bana rehberlik eden Tez Danışmanım Sayın Prof. Dr. Nurdan ASLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca değerli vakitlerini ayırarak tez savunmamda yer alan ve fikirleri ile katkı sunan sayın jüri üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimime ve iş hayatıma başladığım günden beri hayatımın her döneminde verdiği destek, sağladığı olanak ve göstermiş olduğu anlayış için yöneticim TÜBİTAK BİLGEM Başkanı Sayın Dr. Ali GÖRÇİN'e şükranlarımı ve saygılarımı iletirim. Ayrıca, güvenleri, yardımları ve destekleri için ekip üyesi olmaktan gurur duyduğum Özel Kalem Birimi'ndeki tüm ekip arkadaşlarıma, nazımı çeken tüm yardımcı personele çok teşekkür ederim.

Sayın Uzm. Dr. Tülay ASAL KARA'ya kalpten teşekkür ederim. Kendisinin profesyonellikle birleşen sıcak yaklaşımı, yaşadığım en kilit anlarda güven ve huzur bulmamı sağladı. Hayat perspektifimi genişletme konusunda, sadece sorunları değil, çözümleri ve olumlu yönleri görmemde beni cesaretlendirerek benim için gerçek bir kılavuz oldu. Bu, içsel bir dönüşüm yaşamama ve kendi gücümü keşfetmeme yardımcı oldu. Kendisine minnettarım.

Son olarak, doğduğum günden beri elimi hiç bırakmayan, hayatım boyunca aldığım tüm kararlarda bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım ve her kararında arkamda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bugünlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde gelmemde en büyük paya sahip olan babam Mehmet ERYÜREK ve annem Gülsen ERYÜREK'e, kardeşlerime, yengeme ve enişteme teşekkür eder, minnettarlığımı sunarım.

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde önemli bir yeri olan tekstil sektörü, Türkiye ekonomisi açısından da büyük öneme sahiptir. Tekstil sektörü Türkiye'de sanayinin lokomotifi konumunda olup, istihdam ve ihracatta önemli paya sahip sektördür. 2023 yılı verilerine göre Türkiye tekstil sektörünün toplam ihracatı yaklaşık 10 milyar dolar, istihdamı ise yaklaşık beş yüz bin kişidir. Bu değerlerle tekstil sektörü, Türkiye ekonomisinin itici gücünü oluşturmaktadır.

Tekstil sektörü üretimde, ihracatta ve istihdamda önemli bir yere sahipken, döviz kuru gibi makroekonomik değişkenlerden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki oynaklıklar, maliyetleri, fiyatlandırmaları ve rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Özellikle ithal girdiye bağımlılığı yüksek olan tekstil sektöründe döviz kuru hareketliliği ciddi riskler barındırmaktadır. Bu bağlamda sektörün döviz kuru riskine karşı dayanıklılığını artırmak önem kazanmaktadır.

Tekstil sektörünün analiz edilmesi ve döviz kuru etkilerinin irdelenmesi, politika yapıcılar, yatırımcılar ve işletme yöneticileri için sektörün geleceğine yönelik kararlar almada yol gösterecektir. Bu çalışmada tekstil sektörü bağlamında döviz kuru hareketliliğinin Türkiye ekonomisine etkileri ve risk yönetimi yaklaşımları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, söz konusu paydaşlar için önemli ipuçları ortaya koymaktadır.

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren artan küreselleşme ile birlikte dışa açıklık politikaları da hız kazanmıştır. Özellikle ithal mallara olan bağımlılık artarken, ihracatın önemi de katlanarak yükselmiştir. Diğer yandan böyle bir dönemde Türk Lirası'nın dolara olan sapması ve enflasyonist baskıların sürdüğü dönemler yaşanmıştır. Bu gelişmeler tekstil sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan döviz kurlarındaki oynaklık ise tekstil sektöründe ticari belirsizliği artırmıştır. Katma değeri yüksek ürün ihraç eden firmalarda maliyetler artmış, kar marjları daralmıştır. Sektör temsilcileri ihracat hedeflerinin tehlikeye girebileceği endişesi taşımıştır. Dolayısıyla döviz kuru volatilitésinin tekstil sektörüne etkilerini analiz etmek büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye tekstil sektöründeki döviz kuru hareketliliğinin sektöre olan etkilerini ekonomik göstergeler ışığında

analiz etmek ve risk azaltıcı politika önerileri geliştirmektir. Söz konusu analiz ile Türkiye tekstil sektörünün döviz kuru riskine karşı dayanıklılığının artırılması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada Türkiye tekstil sektörünün döviz kuru oynaklığından nasıl etkilendiği incelenmiş ve bu kapsamda tekstil sektörünün teorik anlamda döviz kuru kavramının ve döviz kuru rejimlerinin kavramsal çerçevesi, Türk tekstil sektörünün Türkiye'nin genel ekonomik yapısındaki yeri ve önemi teorik olarak ele alınmıştır.

İlk bölümde, döviz kuru ile ilgili temel kavramlar olan nominal döviz kuru, reel döviz kuru ve efektif döviz kuru tanımlanmış, döviz kurunun belirlenmesine yönelik satın alma gücü paritesi, faiz oranı paritesi, parasalcı yaklaşım, portföy modeli yaklaşımı, rasyonel beklentiler yaklaşımı ve dış ticaret akımları yaklaşımı gibi yaklaşımlar incelenmiştir. Ayrıca sabit kur, dalgalı kur ve karma kur rejimleri başlıkları altında farklı döviz kuru rejimleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde ise Türk tekstil sektörünün tarihsel gelişimi, genel yapısı, üretim kapasitesi, istihdam durumu ve ana ihracat kalemleri aktarılmış; Türkiye iç pazar dinamikleri, teknolojik gelişmeler, ihracat dinamikleri, rekabet gücü, inovasyon, sürdürülebilirlik ve çevresel etkileri ile gelecek projeksiyonları ele alınmıştır. Çalışmada son olarak ampirik analizler ortaya konularak tekstil ihracatı üzerinde etkili olan faktörlerin yönü ve boyutu ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU KAVRAMININ VE DÖVİZ KURU REJİMLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Döviz Kuru ile İlgili Kavramlar

Döviz kuru, bir ülkenin parasının diğer bir ülke veya ekonomik bölgenin parası karşısındaki değeridir. Belirli bir dönem için ortalama oranı ya da dönem sonu değeri olarak ifade edilebilir. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından döviz kurları, ülkelerdeki döviz kuru belirliliği ve yetkililerin rolünü yansıtan 3 temel kategoride sınıflandırılır (Vogler ve Schneider, 2019: 1):

- İlk kategori, piyasa dinamiklerinin belirlediği esnek döviz kurlarını kapsar.
- İkincisi, yetkililer tarafından belirlenen ("sabit") resmi döviz kurunu tanımlar.
- Son kategori ise, oranın başka bir para birimine veya bileşime karşı belirli bir sabit değere sahip olduğu, ancak tam olarak esnek veya sabit olmayan ara düzenlemeleri kapsar.

Döviz kurları bu şekilde IMF tarafından sınıflandırılmakta ve ülkelerin parasal yapısını yansıtmaktadır. (Vogler ve Schneider, 2019: 1).

Döviz kuru, yerel ve dış pazarlarda çeşitli mal, hizmet ve finansal varlıklar için temel bağlantı görevi görmektedir. Farklı para birimlerinde ifade edilen fiyatların karşılaştırılmasında döviz kuru kullanılmaktadır. Döviz kuru hareketleri yalnızca mevcut enflasyonu değil, aynı zamanda gelecekteki fiyat beklentilerini de etkileyebilmektedir. Döviz kurundaki değişimler ithal malların ve hizmetlerin iç fiyatlarını doğrudan etkileme eğilimindedir. Daha güçlü bir yerli para birimi, ithalat yoğun malların ve hizmetlerin fiyatını düşürerek enflasyonu azaltabilmektedir. Böylece döviz kuru, hem fiyat karşılaştırmasında hem de fiyat gelişiminin seyrinde önemli bir role sahiptir (Doidge vd., 2006: 559).

Uluslararası ekonomik ve mali işlemlerde, ulusal sınırların ötesine geçildiğinden en az iki farklı ülkenin para birimleri kullanılmaktadır. Her ülkenin kendi sınırları içinde gerçekleşen yurtiçi işlemlerinde yalnızca kendi ulusal parası geçerlidir. Ancak yurtdışı ticaret ve yatırımlar için diğer ülkelerin para birimlerine ihtiyaç duyulur. Zira ulusal para birimleri yalnızca yurtiçi piyasalarda kullanılabilir. Böylece farklı para birimleri arasında dönüşümün sağlanması

gerekir. Bu amaçla oluşan döviz piyasalarında, döviz arz edenler ile talep edenler bir araya gelerek ulusal paraların karşılıklı dönüşüm oranı olan döviz kurunu belirlemektedir. Böylece uluslararası ticaret ve yatırımlarda farklı para birimlerinin kullanımı mümkün hale gelmektedir (Albayrak, 2012: 4).

Bir ülkenin ulusal parasının döviz olarak kabul görmesi için öncelikle diğer ülkelerce tanınması ve uluslararası ödemelerde kullanılabilirliği gerekmektedir. Ülkelerin parasal birimleri, ticari ilişkilerinin yoğunluğuna bağlı olarak farklı oranlarda uluslararası arenada kabul görmektedir. Bir ülkenin parasının diğer bir ülke tarafından talep edilmesi, öncelikle iki ülke arasındaki ticaret bağlantısına ve ödeme ilişkisinin olmasına bağlıdır. Bununla birlikte, söz konusu paranın döviz olarak kabulü; ilgili ülkenin diğer ekonomilerle yoğun ticaret ilişkilerinin olmasına veya parasal birliğin uluslararası alanda yaygın kullanımına bağlıdır. Böylece bir ülkenin ulusal parasının döviz statüsü kazanabilmesi, ülkenin uluslararası ticaret ve ödemelerdeki konumuna dayanmaktadır (Oksay, 2001: 4).

Döviz kuru en basit anlamıyla, bir ülkenin ulusal parasının diğer bir ülkenin para birimi karşısındaki fiyatıdır. Tanımlamalara göre (Feenstra ve Taylor, 2014: 438):

Yabancı para biriminin yerel para birimi karşısındaki fiyatı şeklinde ifade edilebilir.

Bir birim yabancı paranın karşılığında alınan ulusal para miktarıdır.

Ulusal para ile yabancı para arasındaki değişim oranıdır.

Bir birim yabancı paranın karşılık olarak aldığı ulusal para tutarıdır.

Bir birim ulusal paranın karşılık olarak ifade edildiği yabancı para miktarıdır.

Özetle, döviz kuru iki farklı para birimi arasındaki değişim kotasyonudur. Yabancı paradan ulusal paraya ya da ulusal paradan yabancı paraya geçiş oranı olarak tanımlanabilir (Feenstra ve Taylor, 2014: 438).

Döviz kurundaki artış, yabancı paranın fiyatındaki yükselişi ifade etmektedir. Buna göre bir birim yabancı paranın satın alınması için daha fazla miktar kadar yerli para gerekmektedir. Bu durum yerli paranın yabancı para karşısında değer kaybetmesi olarak yorumlanabilir. Aksine döviz kurundaki düşüş, yabancı paranın fiyatındaki azalmayı gösterir. Böylece bir birim yabancı para için daha az miktarda yerli para yeterli olacaktır. Bu durum ise yerli paranın yabancı para karşısındaki değerinin artması anlamını taşır. Özetle döviz kurundaki hareketler,

iki para birimi arasındaki göreceli değer değişimini yansıtmaktadır. Kur artışı yerli paranın, azalışı ise yabancı paranın gücünü gösterir (Copeland, 2018: 3).

Döviz kuru, bir ekonominin makroekonomik göstergeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Hem reel hem de finansal sektörler üzerinde etkili olur. Döviz kuru, ekonomilerin büyüme, enflasyon ve dış ticaret gibi temel dinamiklerini etkileyebilir. Kurlar, ülkelerin uluslararası ticari ve finansal ilişkilerini belirler. Dış ticarete maliyet hesaplaması ve fiyatlandırmaya imkan sağlar. Küreselleşmenin hız kazanması ve artan uluslararası ekonomik entegrasyonla birlikte, döviz kurları ülkelerin performansları açısından daha da önem kazanmıştır. Dolayısıyla döviz kuru, ekonominin temel göstergelerinden biri olarak görülüp, makroekonomik dinamikler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Ülke ekonomilerinin dış dünyayla ilişkilerini ve performansını da yakından etkiler (Karahana ve Çolak, 2017: 984).

1.1.1. Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru, bir ülke parasının diğer bir ülke parasına olan değerini ifade eder. Diğer bir tanımla, nominal döviz kuru; bir ülke parasının ne kadarlık bir yabancı para birimi karşılığında el değiştirdiğidir. Aynı zamanda parasal döviz kuru olarak da adlandırılır. Nominal döviz kuru, iki ülke parası arasındaki döviz kuru oranını ve bu paraların göreceli fiyatlarını gösterir. Kısaca nominal döviz kuru, ülkelerin kendi parasının yabancı para birimine göre belirlenen al-satış fiyatıdır. Ülkelerin parasal birimleri arasındaki reel değişim miktarını yansıtır (Mankiw, 2010: 145).

Bir ülke parasının diğer ülke paraları karşısındaki nominal değişim oranı, tek taraflı (ikili) iken birden fazla yabancı para birimi için kullanıldığında çok taraflı (çoklu) olarak tanımlanır (Kibritçioğlu & Kibritçioğlu, 2004). Nominal döviz kuru, belirli bir miktar yabancı paranın karşılığı olarak ifade edilen milli paranın miktarı olarak da açıklanabilir. Bu yöntem "dolaylı kotasyon" ya da "Amerikan sistemi" denir. Nominal döviz kurundaki yükseliş, dövizdeki değer kaybına ve ihraç edilen malların iç pazardaki fiyatlarının düşmesine yol açar. Bununla birlikte, ithal edilen malların fiyatlarının artmasına neden olur. Nominal döviz kurundaki düşüş ise dövize nominal değer kazandırır ve ihraç mallarının dış pazardaki fiyatlarının yükselmesine, ithal malların fiyatlarının ise gerilemesine yol açar (Kaba, 2019: 4).

Nominal değer kaybı, nominal döviz kurunun yükselmesi anlamına gelir. Nominal kurun artması, ülke içinde üretilen ve ticareti olan mal ve hizmetlerin ihracat fiyatlarının düşmesine;

dolayısıyla ihracatın artmasına neden olur. Aynı zamanda, ülke dışında üretilen ve ticareti olan mal ve hizmetlerin ithalat fiyatlarının yükselmesine; böylece ithalatın azalmasına yol açar. Nominal değer kazancı ise nominal döviz kurunun düşmesi anlamına gelir. Nominal değer kazancı, ülke içi malların ihracat fiyatlarının yükselmesine; dolayısıyla ihracat miktarının azalmasına neden olur. Öte yandan, ithal malların ucuzlamasına yol açtığı için ithalat miktarını artırır (Kazıcı, 2015: 6).

1.1.2. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru, enflasyondan arındırılmış döviz kuru olarak tanımlanan döviz kuru türlerinden biridir. Diğer bir ifadeyle, reel döviz kuru iki ülkenin mallarının değerlerindeki değişimi mal ve hizmetlerin değişimiyle karşılaştırmaktadır. Ayrıca, reel döviz kuru toplam fiyat düzeylerindeki uluslararası değişimlere göre ayarlanmış döviz kuru olarak da açıklanabilir. Kısacası, enflasyon etkilerinden arındırılarak gerçek değişim oranını yansıtan döviz kuru türü reel döviz kurudur (Krugman , 2013: 508).

Reel döviz kuru en sade tanımıyla, ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarının dikkate alındığı ve buna göre hesaplanan döviz kuru olarak ifade edilebilir (Ciğerlioğlu, 2007: 6).

Reel döviz kuru, ihraç edilen malların fiyatının (P^*) nominal döviz kuru (e) ile çarpımının, yurt içi fiyat düzeyine (P) oranı olarak hesaplanır. Bunu formüle etmek gerekirse:

$$\text{Reel Döviz Kuru} = (P^* \times e) / P$$

Burada;

P^* : İhraç edilen malların dış pazardaki fiyatı

e : Nominal döviz kuru

P : Yurt içi fiyat düzeyi

şeklindedir (Alptekin, 2009: 7).

Reel döviz kurunun 1 e eşit olması, bir birim milli paranın yurt içi ve dışında sahip olduğu alım gücünün eşit olduğu anlamını taşır. Aynı zamanda yurt içi ve dışı fiyat düzeylerinin birbirine eşittiğini gösterir (Koçak, 2006: 6). Reel döviz kurundaki dalgalanmalar piyasalar için önem taşır. Reel döviz kurunun yükselmesi "reel değer kaybı", reel döviz kurunun düşmesi ise "reel değer kazancı" olarak adlandırılır. Reel döviz kurundaki değişimler bir ülkenin rekabet gücünü

ve dış ticaret dengesini doğrudan etkilediğinden, ekonomik açıdan önemlidir (Alptekin, 2009: 8).

Reel döviz kurunun yükselmesi, dış ticaret açısından incelendiğinde; ithal mallarına kıyasla ihraç mallarının satışının artmasına ve ithalatın azalmasına neden olur. Çünkü reel değer artışı, ithal mallarını ihraç mallarına göre daha pahalı hale getirir. Böylelikle tüketiciler harcamalarında yerli malları tercih eder. Dolayısıyla reel kur yükselişi net ihracatı olumlu etkiler. Reel kurun düşmesi ise ithalatın ihracata göre ucuzlaşmasından ötürü ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına ve rekabet gücünün zayıflamasına yol açar. Sonuç olarak, reel kurdaki değişimler ülkenin dış ticaret dengesini ve rekabet gücünü doğrudan etkiler (Aral, 2015: 8).

1.1.3. Efektif Döviz Kuru

Milli paranın değerindeki artış veya azalışlar, değişken kur sistemlerinde milli paranın dış değerini tespit etme ihtiyacını doğurmuştur. Bundan dolayı etkili kurların hesaplanması gereği ortaya çıkmıştır (Açcı, 2015: 7). Temel olarak, bir ulusal paranın bir diğer ulusal paradan değeri, o ulusal paranın karşılaştırıldığı ülkede satın alabileceği mal ve hizmet miktarını yansıtır. Ancak ülkeler aynı zamanda birden fazla yabancı ülkeyle ticari ilişkiler kurabilmektedir. Bu sebeple tek karşılaştırma yeterli gelmemektedir (Özdamar, 2010: 15).

Değişken kur sistemlerinde döviz kurlarının piyasada belirlenmesi, bir ülkenin birden fazla ticari ortağı olmasından dolayı ulusal paranın zaman içinde farklı yabancı paralara karşı hem değer kazanmasına hem de kaybetmesine yol açar. Ulusal paranın bir ticari partnerinin parasına karşı değer kazanması (appreication) ya da kaybetmesi (depreciation) durumunda, o ülkenin ticari ilişkilerini en verimli şekilde sürdürebilmesi için efektif döviz kurunun hesaplanması gerekir. Efektif kur, ulusal paranın ana ticari ortaklarının paralarına karşı ağırlıklı ortalama değerini yansıtır. Ağırlık olarak, ilgili ülkelerle yapılan ticaret hacimleri kullanılır. Böylece farklı ticari ortaklara karşı paranın rekabet gücü ölçülür (Akardeniz, 2018: 31).

Nominal efektif döviz kuru, bir ülkenin bir birim ulusal parasının diğer ülkelerin para birimleriyle olan nominal kuru üzerinden belirlenmektedir. Nominal efektif döviz kuru, belirli bir ölçüt çerçevesinde seçilen ikili nominal kurların, uygun bir ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak hesaplanan ortalaması olarak tanımlanabilir. Başka bir anlatımla, nominal efektif döviz kuru, bir ülkenin para biriminin toplam değerindeki yabancı para birimleri nezdindeki

değişimi yansıtan bir kavramdır. Kısacası nominal efektif döviz kuru, bir ülkenin diğer ülkelerin para birimleri karşısındaki rekabet gücünü gösteren kurdur (Bahmani-Oskooee ve Gelan, 2007: 961).

Doğru, reel efektif döviz kuru, nominal efektif kurdan enflasyon etkisinin çıkartılarak hesaplanan kurdur. Reel efektif döviz kuru, ülkeler arası nispi fiyat ve maliyet seviyeleri hakkında bilgi sunar. Böylece ekonomiler arası rekabet gücünün değerlendirilmesine imkan verir. Dolayısıyla reel efektif döviz kuru, makroekonomik bir gösterge niteliği taşır. Nominal kurdan arındırılarak, para birimlerinin gerçek alım gücü karşılaştırması yapılır. Bu sayede ülkelerin rekabet edebilirlik durumları hakkında daha kaynaklı bilgi elde edilmiş olunur. Özetle, nominal efektif kur enflasyondan arındırılarak reel efektif kur elde edilmektedir (Eğilmez, 2012: 1)

1.2. Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Yaklaşımlar

Döviz kuru, her ne kadar teknik olarak bir fiyat türü olsa da diğer malların fiyatlarından farklı olarak ekonomide çok daha geniş etkiler yaratır. Döviz kurundaki değişim, sadece o paranın değerini etkilemekle kalmaz. Aynı zamanda ihracat ve ithalat yapılan ürünlerin dünya piyasadaki fiyatlarını değiştirir. Örneğin bir para birimi değer kazandığında, ülkenin ihraç ettiği ürünler daha rekabetçi hale gelir. Bunun sonucunda ihracat artış gösterir. Diğer taraftan ithalat ürünlerinin fiyatı düşer. Bu etkiler sayesinde döviz kuru, dolaylı yollardan pek çok sektörü ve piyasayı etkileyebilmekte, ekonomide geniş kapsamlı değişikliklere yol açabilmektedir. Buna karşın tek bir malın fiyat değişimi sadece o malın piyasasını doğrudan ilgilendirir (Karluk, 1996: 310).

1970'lere kadar döviz kurundaki değişimler çoğunlukla dış ticaret akımlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Zira o dönemde finans piyasalarının uluslararası arenada yeterince gelişmemiş olması, döviz talebinin de dış ticarete bağlı ihtiyaçlar doğrultusunda belirlendiği şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla denge döviz kuru analizlerinde temel değişkenler akım değişkenleri (ticaret akımları) olarak kabul edilmiştir. Belirli dönemlerdeki değişimler de akım değişkenleriyle açıklanmaya çalışılmıştır (Gözen , 2018: 24). Döviz kuru yaklaşımları ise genel olarak;

- Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı
- Faiz Oranı Paritesi Yaklaşımı

- Parasalcı Yaklaşım
- Portföy Modeli Yaklaşımı
- Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı

şeklinde kategorize edilebilir. Farklı yaklaşımlar döviz kurundaki etkenleri farklı açılardan ele alır.

1.2.1.Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)

Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP), iki para biriminin karşılıklı döviz kuru düzeyinde birbirlerinin satın alma gücüne eşit hale gelmesini sağlamayı amaçlar. Diğer bir ifadeyle, her iki para birimi ile yapılan bir mal ya da hizmetin satın alınması için harcanan tutar, döviz kuru düzeyi göz önüne alındığında aynı olmalıdır. Böylece her para biriminin gerçek satın alma gücü tespit edilir. SAGP, farklı ülkelerin gelir seviyelerinin karşılaştırılmasında küresel ölçekte kullanılmaktadır. Böylece her ülkenin verileri anlaşılır ve yorumlanabilir hale gelir. SAGP'nin hesaplanan dönüştürme oranı, para birimlerinin resmi döviz kuruyla aynı olmayabilir. Çünkü döviz kuru, para birimlerinin uluslararası finans piyasalarındaki değerini; SAGP ise gerçek satın alma gücünü yansıtır (Gandolfo, 1987: 393).

1.2.2.Faiz Oranı Paritesi

Faiz Oranları Paritesi yaklaşımı, döviz kurunun oluşmasında makroekonomik faktörleri esas alır. Yaklaşımına göre, aynı risk düzeyine sahip parasal varlıklar benzer getiri sağlamalıdır. Faiz oranlarındaki artışlar, yabancı yatırımcıları ülkeye çekerek sermaye girişini arttırır. Açık ekonomilerde, faiz artışı ile beraber döviz kuru düşer ve milli paranın dış değeri yükselir. Dolayısıyla faiz politikaları ve beklentileriyle döviz kuru arasında ters orantılı ilişki vardır. Faiz artışı kuru düşürür, faiz düşüşü kuru yükseltir. Bu yaklaşım, makro faktörlerin kur oluşumuna etkisini vurgular (Apaydın, 2019: 22).

Ülkeler arasında faiz oranlarındaki farklılıklar, yatırımcılar için kar fırsatı oluşturur. Bu durum arbitraj kavramının ortaya çıkmasına yol açar (Büyükkantarıcı ve Tolgay, 2019: 58). Arbitraj, ülkeler arasında var olan faiz oranı farklılıklarından geçici sürede ve düşük riskle kar elde etmeyi amaçlayan uluslararası sermaye işlemleridir (Seyidoğlu, 2001: 155). Arbitracı, faiz oranları düşük olan ülkede satın aldığı varlıkları, faiz oranları yüksek olan ülkede satarak, iki ülke arasındaki faiz farkı kadar kar elde eder. Zaman içinde arbitrajörlerin bu işlemleri, her iki

piyasadaki fiyatların birbirine yaklaşmasını sağlar. Çünkü faiz oranları arasındaki fark kapanır. Böylece arbitraj, farklı ülke piyasaları arasındaki dengesizliklerin giderilmesine katkı sağlar (Büyükkantarıcı Tolgay, 2019: 58).

1.2.3. Parasalcı Yaklaşım

Döviz kurlarının belirlenmesinde parasalcı yaklaşım para arzı ve talep dengesini esas alır. Parasalcı yaklaşım, 1970'li yıllarda Robert Mundell ve Harry G. Johnson tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, ödemeler bilançosunu mali kavramlar çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Yani ödemeler bilançosunu uluslararası finansal alanda bir mali durum olarak ele almıştır. Parasalcılara göre, para arzı ve talep dengesinin sağlanmasıyla döviz kurları belirlenir. Merkez bankaları para politikası araçlarıyla para arzını, dolayısıyla döviz kurunu etkiler. Bu sayede ödemeler bilançosu dengelenir. Yaklaşım, makroekonomik değişkenleri finansal bir çerçevede yorumlamıştır (Cengiz, 2018: 9).

Parasalcı yaklaşıma göre, döviz kuru, bir ülkenin parasının diğer ülke parasına karşı fiyatıdır. Döviz kurunun belirlenmesinde öncelikli unsurlar para arzı ve talep dinamikleridir. Döviz kuru, piyasadaki toplam para stokuyla açıklanır. Para arzı, yabancı para kaynakları ve ülke içi kredilerden oluşur. Para talep ise gelir, fiyatlar, faiz oranları ve gelecek beklentilerine bağlıdır. Yani parasalcı yaklaşıma göre temel belirleyici, para arzı ve talebinin denge noktasına ulaşmasıdır. Merkez bankaları da para politikasıyla arzı etkileyerek kuru dengeler. Bu çerçevede kur, finansal piyasalardaki para hareketleriyle açıklanır (Ay, 2001: 125-128).

Parasalcı yaklaşıma göre döviz kurundaki değişimler para arzı ve talebi arasındaki dengenin sağlanmasıyla yakından ilgilidir: Para talebi gelir, fiyatlar ve beklentilerle ilgilidir. Para arzı ise merkez bankası tarafından kontrol edilir. Arzın artmasıyla fazla para farklı varlıklara yönelir, bunlardan biri de yabancı para birimleridir. Yabancı paralara yönelen fazla para, döviz kurunu yükseltir. Yükselen kur da fiyat seviyesini etkiler. Sonuçta hem reel para talep ve arzı, hem de döviz kuru yeniden dengeye oturur. Dolayısıyla parasalcı yaklaşıma göre, para arzı ve talebinin dengelenmesiyle kurdaki değişimler açıklanır. Merkez bankası da para politikasıyla bu dengeyi sağlar (Mutlu, 2006: 15).

1.2.4. Portföy Modeli Yaklaşımı

Portföy yaklaşımı, döviz kurlarındaki dalgalanmaları yabancı varlıkların arz ve talebindeki değişikliklerle ilişkilendirir. Portföy teorisine göre: Hanehalklarının sahip olduğu menkul değerler, farklı risk ve getiri düzeyine sahiptir. Nakit para risksizdir ama fon ve tahvil yatırımları fırsat maliyeti doğurur. Fon/tahvillere yatırılan para faiz geliri sağlar. Yabancı varlıkların elde tutulması sadece döviz kazanç kaynağıdır. Yani bu yaklaşım, yatırımcı portföy tercihlerindeki değişimlerin kurları etkilediğini savunur. Portföyün yapısı ve varlıklara olan talebin değişmesiyle döviz kurlarında oynaklık ortaya çıkar. Bu sayede kur hareketleri finansal piyasalardaki gelişmeler çerçevesinde açıklanır (Erdoğan, 2007: 42-43).

Portföy yaklaşımına göre: Yatırımcılar varlıklarını milli veya yabancı bono, tahvil, para gibi araçlara bağlayabilir. Ekonomiye ilişkin gelişmeler (cari açık durumu gibi) yatırım tercihlerini etkiler. Buna bağlı olarak varlık piyasaları yeniden dengelenir, portföyler şekillendirilir. Portföy değişiklikleri kurlarda değişime yol açar. Kurdaki farklılaşma da ihracat-ithalatı etkileyerek cari işlemleri dengeyi değiştirir. Bu süreç kurların yeni bir denge konumuna gelinceye kadar devam eder. Yani portföy yaklaşımı, finansal tercihlerin kurlar üzerindeki etkisini aktaran bir döngüyü ifade eder. Ekonomik gelişmelere bağlı portföy değişiklikleri kur-cari denge ilişkisini yeniden şekillendirir (Ağcaer, 2003: 17).

Portföy yaklaşımında döviz kurunun oluşumu şu şekilde açıklanır: Merkez Bankası piyasaya tahvil arzını artırarak parasal tabanı daraltır. Bunun sonucu piyasada tahvil arz fazlası ve para talep fazlası oluşur. Tahvil fiyatı düşer, faizi yükselir. Yatırımcı tahvile yönelir. Yabancı tahviller satılır, yerli tahvile yatırım artar. Faiz yükselişiyse sermaye girişi olur. Yabancı yatırımcı da başka ülke tahviline yatırım yapınca, o ülkenin faizi yükselir ve sermaye girişi sağlanır. Sermaye girişine bağlı olarak döviz kuru düşer, milli para değer kazanır. Yani portföy dengesi, farklı varlık arz-talep dengelerini birbirine bağlayarak kur oluşumunu finansal kanallar üzerinden açıklar (Erdoğan, 2007: 42-43).

1.2.5. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Rasyonel beklentiler yaklaşımı ilk defa 1961 yılında John F. Muth tarafından geliştirilmiştir. Muth'a göre; Beklentiler, geleceğe yönelik tahminler yapmak için mevcut bilgilerden yararlanmalıdır. Yani firma ve bireyler, elde ettikleri tüm mevcut bilgiler ışığında rasyonel karar vermeli ve beklenti oluşturmalıdır (Muth, 1961: 315-335). Bu yaklaşım, karar vericilerin mevcut bilgiler doğrultusunda en iyi şekilde davranarak rasyonel beklenti oluşturduğunu

savunur. Böylece geleceğe yönelik tahminlerin gerçeğe en yakın şekilde yapılabileceği görüşünü ortaya koyar. Rasyonel beklentiler teorisi, bireylerin davranışlarını açıklamada önemli bir yere sahiptir (Krugman ve Wells , 2013: 481).

Yeni klasik iktisat anlayışı rasyonel beklentilerden farklı bazı varsayımlara sahiptir. Bu varsayımlar:

- Ücret ve fiyatların oldukça esnek olması
- Piyasaların her zaman kendi kendine dengeye gelebileceği

Yeni klasik anlayış, bu varsayımlar çerçevesinde ekonomiye müdahalenin politika etkisizliğine yol açacağını öne sürer. Ücret ve fiyat esnekliği sayesinde şoklara hızlı uyum sağlanır. Piyasalar kendiliğinden dengeyi yakalar. Dolayısıyla parasal ve mali politikaların etkisi sınırlıdır. Ekonomiyi etkileyecek tek unsur üretim teknolojisidir (Mankiw, 2002: 154).

Muth'un rasyonel beklentiler teorisini geliştirirken yaptığı bir varsayım daha önemlidir: Muth, elde ettiği veriler sonucunda gelecekteki olayların tahmin edilmesinin bilgi temelinde olduğunu varsayar. Buna göre beklentiler, ilgili ekonomik teorinin tahminleriyle benzerlik gösterir. Yani beklentiler rastgele değildir, ekonomik modeller tarafından öngörülen seyirle paralellik gösterir. Bu nedenle Muth, teorisinde; beklentilerin rasyonel olduğunu, ekonomik teorinin tahminleriyle örtüştüğünü, rassal değil sistematik davrandığını öne sürer. Dolayısıyla Muth'un bu temel varsayımı, rasyonel beklentiler yaklaşımının temelini oluşturur (Wogin, 1980: 60).

Rasyonel beklentiler teorisine göre bireyler politikalara ve ekonomiye ilişkin rasyonel beklentilere sahiptir. Teoriye göre bireyler mevcut tüm bilgiler ışığında ekonomik politikaları ve bunların muhtemel etkilerini kesin bir şekilde tahmin edebilir. Bireyler sistematik bir hata içine düşmeden politikalar hakkında rasyonel kararlar verir (Aktan, 2008: 176). Bu sayede ekonomi politikalarına karşı hemen tepki gösterir ve politikaların beklenmeyen sonuçlar doğurmasını engellerler. Toplum geleceğe ilişkin görüş oluştururken ekonomik süreçleri de dikkate alarak en iyi tahmini yapabilir. Rasyonel beklentiler teorisine göre birey davranışları mükemmel bir şekilde modellenabilir. Böylece ekonomik politikaların etkinliğine dair şüpheler giderilmiş olur. Kısaca teori, bireylerin rasyonel ve kusursuz davrandığını varsayarak politikalara uyum sağlayıcılığını açıklar (İyibozkurt, 1994: 206).

1.2.6. Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı

Bu teoriye göre, bir ülkenin ithal ettiği mal miktarı ihraç ettiği mallardan fazla ise, bu ülkenin parasının değeri düşer. Eğer ihracat ithalatı aşyorsa, ulusal paranın değeri artar. Buradaki ölçüt, ithalat ve ihracatın büyüklüğüdür. Dolayısıyla bu iki unsuru azaltan veya artıran faktörler de paranın değerini etkiler. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha hızlı büyüyen bir ülkenin ulusal parasının değeri azalacak; daha yavaş büyüyorsa değeri yükselecektir. Ancak gerçek hayatta yapılan gözlemlerde bu durumun tersi sonuçlar da görülmüştür. Bu da dış ticaret akımları teorisinin her zaman durumu doğru yansıtmadığını göstermektedir (Seyidoğlu, 2001, s. 379-380).

1.3.Döviz Kuru Rejimleri

Literatürde döviz kuru rejimleri sabit kur rejimi, dalgalı kur rejimi ve karma kur rejimi olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır.

1.3.1.Sabit Kur Rejimleri

Sabit döviz kuru rejimlerinin önemli avantajlarından biri, para birimleri arasında kur dalgalanmalarını minimize etmesidir. Sabit kura sahip para birimleri arasında döviz kuru değişiklikleri görülmez. Bu sayede ihracat ve ithalat yapan ülkeler için kur riski ortadan kalkar. Firmalar faaliyetlerini daha uzun vadeli planlayabilir ve yatırımlarını artırma imkanı bulur. Aynı zamanda ekonomik öngörülebilirlik de yükselir. Sabit kur rejimi, piyasa dalgalanmalarından daha az etkilenmeyi sağlar. Bir para biriminin değerine veya altın gibi referans varlıklara sabitlenmesi ile kur istikrarı hedeflenir. Sabit kurun sağladığı bu avantajlar sayesinde ticaret ve yatırımlar teşvik edilmiş olur (Krugman ve Obstfeld, 2006: 568-569).

Sabit döviz kuruna sahip para birimleri, genellikle dünya çapında kabul görmüş ve istikrarlı para birimlerine sabitlenir. Euro ve ABD Doları bunlara örnek verilebilir. Bazı ülkeler resmi olmayan bir para birliğinin parçası olarak, birden fazla ülkenin ortak kullandığı tek bir para birimini benimseyebilir. Ayrıca bireysel ülkeler, kendi milli para birimlerini belirli bir nominal değere sabitleyerek ana para birimiyle değiştirilebilir hale getirebilirler. Böylece kendi madeni paralarını ve banknotlarını basıp dağıtabilirler. Ancak her zaman milli para, belirlenen sabit kur çerçevesinde ana para birimi ile takas edilebilir olur. Böylece hem ulusal para kullanımı sürdürülür hem de döviz kuru istikrarı sağlanmış olur (Önertürk, 1990: 22).

Sabit döviz kuru sistemlerinin amacı, bir para biriminin değerinin dar bir band içinde kalmasını sağlamaktır. Bunun özellikle küçük ve gelişmekte olan ekonomiler için avantajları vardır. İthalatçı ve ihracatçılar için kesinlik sağlayarak uluslararası ticareti ve yatırımları artırır. Hükümetin düşük enflasyonu korumasına yardımcı olur. Ancak büyük ve gelişmiş ekonomiler için de dezavantajları bulunur. Sabit kur, para biriminin düşük ya da aşırı değerli hale gelmesi durumunda ayarlamalara imkan vermez. Merkez bankalarının faiz oranlarını ekonomik büyüme için ayarlayabilme kabiliyetini kısıtlar. Baskı altına girerse para birimini desteklemek için büyük rezerv havuzu gerekir. Dolayısıyla sabit kurlu sistem, küçük ekonomiler için istikrar sağlasa da büyük ekonomiler bakımından esnekliğe engel olur. Fayda-maliyet analizi yapılması gerekir (MacDonald, 2000: 154).

1.3.2. Dalgalı Kur Rejimi

Bretton Woods (BW) sisteminin çöküşü çoğu ülkede sabit kur rejiminden esnek kur rejimine geçiş sürecinin başlangıcı olmuştur(Ketboğa, 2019: 33). BW sisteminin temeli, ABD ekonomisinin her zaman güçlü kalacağı varsayımına dayanıyordu. Çünkü o dönemde ABD'nin ekonomik ağırlığı açıktı. Ancak zamanla bu üstünlük kayboldu. Almanya ve Japonya gelişerek ihracat merkezleri haline geldiler. ABD-Vietnam Savaşı'ndan sonra ABD, doları altına bağlayan bağlantıyı kaldırdı. Bunun üzerine sistem çöktü. Kısa sürede sabit kur yerini esnek kura bıraktı. Çünkü BW sisteminin temeli olan ABD ekonomisinin sonsuza kadar güçlü kalacağı varsayımı geçersiz hale gelmişti. Diğer ülkelerin güçlenmesiyle ABD'nin ekonomik ağırlığı azaldı ve sistem çöktü. Bunun sonucu olarak da döviz kurları esnek hale geldi (Boratav, 2016: 30).

Dalgalı veya serbest kur olarak da adlandırılan bu rejimde para otoritesi, döviz arzı ve talepteki değişikliklere herhangi bir müdahalede bulunulmaz (Yıldırım vd., 2016: 230). Kurlar, resmi otoritenin müdahalesi olmaksızın tamamen piyasa koşullarına göre arz-talep dengesiyle belirlenir. Sistemde, kurların döviz piyasasındaki gelişmelere bağlı olarak esnek hareket etmesine izin verilir. Bir ülke bu sisteme geçtiğinde hem döviz hem de ticaret kontrollerinden aynı anda vazgeçmelidir. Yoksa istenilen etkinlik sağlanamaz. Kısaca esnek kur rejimi, kurların tamamen serbest piyasa koşullarında belirlendiği, otorite müdahalesinin olmadığı bir döviz kuru sistemi anlamına gelmektedir (Çiçek, 2006: 46).

BW sisteminin çöküşünden sonra benzer bir uluslararası para sistemi oluşmamıştır. Sistemin yerini, her ülkenin kendi başına karar verdiği ve uyguladığı esnek kur sistemleri almıştır. Bu sistemde, ülkeler para birimlerinin kuruna yönelik doğrudan müdahale etmemişlerdir. Ülkeler parasını dalgalanmaya bırakmışlardır. Başta geçici bir seçenek olarak görülen esnek kur sistemi, zamanla ülkelerin tercihinine dönüşmüştür. Çünkü uygulayan ülkeler bu sistemden memnun kalmışlardır. Böylece, BW sisteminin yerine uluslararası hiçbir yeni sistem oturtulamamıştır. Ancak esnek kur uygulaması, ülkelerin kendi tercihiyle yaygınlaştı. Bu sayede esnek kur düzeni kalıcı hale gelmiştir (Seyidoğlu, 2001: 519).

Döviz kurlarındaki değişimler milli paranın değerini ve bu sayede ülke ekonomisini etkiler. Kurlar yükseldiğinde, milli para biriminin değer kaybı yaşanır. Bu durum ithal edilen mal ve hizmetlerin ülke içindeki fiyatlarının artması demektir. İthalat yapan firmalar ve tüketiciler maliyetlerinin yükseldiğini hisseder. Tersine kur düştüğünde ise milli para değer kazanmış olur. İthal ürünlerin iç fiyatı geriler. Bunun yanı sıra kur artışları ihracatı teşvik eder. Çünkü ülkenin ürünleri yabancı pazarlarda rekabet gücü kazanmış olur. Ekonomideki dış denge ise doğrudan döviz arz ve talep dilimiyle şekillenir. Böylece görüldüğü gibi döviz kurlarındaki her hareket, milli paranın değerini ve bu sayede ithalat-ihracat yapısını etkileyerek ekonominin geneline yansır (Arslan, 2005: 72).

Dalgalı kur rejiminde, döviz kuru piyasada arz ve talebe bağlı olarak oluşur. Merkez bankasının doğrudan kur hedefleme yetkisi bulunmaz. Sadece aşırı kur oynaklıklarını önlemek için sınırlı müdahalelerde bulunabilir. Bu nedenle bu rejim, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ekonomilere oldukça uygundur. Çünkü bu ekonomilerde piyasa dinamikleri gelişmiş, uluslararası piyasalarla entegrasyon yüksektir. Ayrıca geniş finans piyasaları ve ticaret ağları sayesinde kur dalgalanmalarını hareket kabiliyetleri vardır. Büyüyen piyasa ekonomileri için de serbest dalgalı kur uygun bir modeldir. Rezerv yükümlülüğü diğer rejimlere göre daha esnek tutulur. Merkez bankası, sadece aşırı oynamalara müdahale yetkisine sahiptir. Kurun genel olarak piyasada oluşmasına izin verilir (Güçlü, 2004: 60).

1.3.3.Karma Kur Rejimleri

Bugün daha çok sabit döviz kuru ve esnek döviz kuru sistemlerinin belirli özelliklerini bir arada taşıyan ve karma döviz kuru sistemleri olarak adlandırılan sistemler tercih edilmektedir. Karma döviz kuru sistemlerinin tercih edilmesinin temel nedenleri şöyle özetlenebilir: Geçmişte

uygulanan tamamen sabit veya esnek döviz kuru sistemlerinde yaşanan bazı sorunlar, karma sistemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle sabit kur sistemlerinde sıkça yaşanan ekonomik krizler sonucu alınan devalüasyon/revalüasyon kararları, sabitliğin avantajını ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan esnek kur sisteminde kurlardaki ani ve aşırı dalgalanmaların kontrol altına alınamaması, merkez bankasının sürekli kura müdahale etmesine neden olmuştur. Karma döviz kuru sistemleri ise hem sabit, hem esnek sistemin avantajlarını bir arada sunmaya çalışmaktadır. Kur belirli bir değişim aralığı içinde sabitlenir ancak belli ölçüde esnekliğe de izin verilir. Böylece sistem hem istikrarlı tutulabildiği hem de ekonomik koşullara göre kurda müdahale imkanı sağlandığı için daha esnek hale gelmektedir. Dolayısıyla geçmiş tecrübelerden çıkarılan dersler ışığında oluşturulan karma döviz kuru sistemleri, günümüz dinamik ekonomik koşullarına daha uygun bir model olarak görülmekte ve tercih edilmektedir (Akduğan, 2016:25-26).

1.3.3.1. Serbest Dalgalanma

Esnek döviz kuru sistemine benzer bir biçimde, bu sistemde de ülkenin parasal otoritesi kurlara müdahale etmeden, döviz arz ve talebindeki değişimlere bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak, bu sistemdeki müdahaleler, kurları belirli bir düzeyde tutmak amacıyla değil, olası şiddetli dalgalanmaları önlemek için yapılmaktadır (Bubula ve Otker-Robe, 2002:44).

Sistemin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Serbest dalgalanma sistemi içinde, Merkez Bankası para politikası araçlarını bağımsız bir şekilde ve daha etkili bir biçimde iç dengeyi belirli bir düzeyde tutmak için kullanabilir. Ayrıca, dış şokların etkisi doğrudan döviz kuru üzerinde hissedilir ve döviz kuru dalgalanmalarının etkisi en aza indirilir. Bu özellik sayesinde, ödemeler dengesinde olası bir problem durumunda döviz kurunun arz ve talep değişimleriyle bu sorun çözülebilir ve bu sistem, diğer döviz kuru sistemlerine kıyasla daha az rezerv ihtiyacına sahiptir (Sozovska, 2004:6).

Ancak, kurların piyasada arz ve talebe bağlı olarak belirlenebilme özelliği, sisteme bazı dezavantajlar getirmektedir. Kurlardaki uzun vadeli hareketin tahmin edilememesi, belirsizlik ortamının oluşmasına neden olur. Bu durum, ülkeye gelen yabancı yatırımların veya yerli yatırımcıların yurtdışında yapacakları yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Ayrıca, bu durum kaynak dağılımının bozulmasına neden olabilir. Bu özelliğin getirdiği bir diğer dezavantaj ise, döviz kurunun nominal çıpa özelliğini kaybetmesidir. Kurlardaki olası yukarı

yönlü dalgalanmalar, ulusal para biriminde değer kaybına neden olarak ülkede enflasyonist bir ortam yaratabilir (Edwards ve Savastano, 1999:6).

1.3.3.2. Gözetimli Dalgalanma

Gözetimli dalgalanma sistemi, döviz kurunun piyasada döviz arz ve talebine bağlı olarak belirlendiği, ancak Merkez Bankası'nın kısa vadeli şiddetli dalgalanmaları önlemek amacıyla müdahalede bulunduğu bir kuru sistemini ifade etmektedir (Bofinger vd, 2001:4).

Gözetimli dalgalanma sistemi, uygulamada parasal otoritenin müdahale amacına bağlı olarak iki farklı kategoriye ayrılmaktadır: temiz dalgalanma ve kirli dalgalanma. Eğer para otoritesinin müdahale amacı, kurlarda meydana gelen şiddetli dalgalanmaları önlemekse, bu durum temiz dalgalanma olarak adlandırılır. Ancak, para otoritesinin müdahale amacı, rekabet gücünü artırmak ve kurları belirli bir seviyede tutmaksa, bu durum kirli dalgalanma olarak ifade edilmektedir (Ülgen, 2019:466).

Sistemde kurların arz ve talep tarafından belirlenmesi, aynı zamanda Merkez Bankası'nın kısa vadeli dalgalanmalara müdahale yetkisiyle birlikte esneklik sağlamaktadır. Bu esneklik özelliği, ani şokların veya spekülasyon ataklarının etkilerini azaltma olanağı sunar. Merkez Bankası'nın piyasaya müdahale yeteneği, ulusal para biriminin aşırı değerlenmesini ve ödemeler dengesinde oluşabilecek bir dengesizliği önlemesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, bu özellik, kurdaki belirsizlik ve riskleri azaltarak ülkeye gelen yatırımları ve uluslararası ticareti olumlu yönde etkileyebilir (Ersöz, 2006:17).

Ancak, sistemin dezavantajları arasında, Merkez Bankası'nın kurlarda oluşabilecek istikrarsız bir dalgalanmaya müdahale edebilmesi için belirli bir düzeyde rezerv birikimine sahip olması gerekliliği bulunmaktadır. Ayrıca, sistemde Merkez Bankası'nın tam anlamıyla bağımsız olamaması ve yaptığı müdahalelerin ülkenin mevcut ekonomik durumuna bağlı olarak sınırlı etkili olabilmesi nedeniyle, müdahalelerin kurlar üzerinde uzun vadeli değil, kısa vadeli bir etkisi olabilir (Parasız, 2005:14-15).

1.3.3.3. Aralık İçinde Dalgalanma

Aralık içinde dalgalanma, belirli bir merkezi parite etrafında bir üst ve alt sınırlığın belirlendiği ve nominal kuru bu belirlenen aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verildiği bir döviz

kuru sistemini ifade etmektedir. Bu sistemde, kurun belirlenen üst ve alt sınırları aşması durumunda kura müdahale edilmektedir (Copeland, 2005:417).

Sistemin temel başarı faktörlerinden biri, üst ve alt aralığın doğru bir şekilde belirlenebilmesi ve bu aralığın uzun süreli olarak sürdürülebilir olmasıdır. Zira belirlenen aralığın sürdürülebilir olması, bu sisteme duyulan güveni artırırken, aksine durumda güven azalabilir ve spekülasyon ataklarının artmasına neden olabilir (Shapiro, 2014:95).

1.3.3.4. Kaygan Aralık

Kaygan aralık sisteminde, merkezi parite alt ve üst sınırlar arasında yer almaktadır. Bu sistemde, merkezi kurun belirlenen aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verilmektedir. Sistemin, merkezi kurun sabit olmayıp ayarlanabilir nitelikte olması, özellikle yüksek enflasyona sahip ülkelerde uygulanabilmesine olanak tanımaktadır. Ancak, sistemin bu özelliği, avantaj sağlamanın yanı sıra dezavantajlara da neden olabilmektedir. Merkezi kurda yapılacak ayarlamaların ne zaman ve hangi oranda gerçekleştirileceğinin belirsiz olması, bir belirsizlik ortamı oluşturabilir (Edwards ve Savastano, 1999:6).

1.3.3.5. Sürünen Bant

Sürünen bant sistemi, nominal döviz kurunun öncelikle belirli bir oran üzerinden yabancı bir para birimine sabitlendiği ve ardından belirlenen bu nominal kurun alt ve üst sınırları olan dar bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verildiği bir döviz kuru sistemidir. Bu sistemde, döviz kuru belirlenen bant içinde serbest bir şekilde hareket edebilir, ancak kurların bu bant aralığının dışına çıkması durumunda parasal otorite müdahalede bulunabilir. Sistemde kurlarda baskı oluştuğunda, hemen müdahale etmek yerine, müdahaleler belirli oranlarda ve kısa aralıklarla yapılabilir ve kurlar yeniden ayarlanabilir (Parasız, 2005:12).

Sürünen bant sisteminde kurlardaki değişim oranlarını belirlemede iki yaklaşım önemli rol oynamaktadır. Bu yaklaşımlar, geçmişe dönük ve ileriye dönük yaklaşımlardır. Geçmişe dönük yaklaşımda, kurlar geçmiş enflasyon oranları farkına dayanırken, ileriye dönük yaklaşımda ise gelecekte hedeflenen enflasyon oranlarına dayalı olarak döviz kurlarında ayarlamalar yapılmaktadır. Bu sistemde, kurdaki değişim oranlarını belirleme sürecinde kullanılan bu iki yaklaşımın taşıdığı bazı riskler, sistem üzerinde dezavantajlara yol açabilmektedir. Örneğin, geçmişe dönük yaklaşımda ülke ekonomisinde enflasyon ataleti yaratabilirken, ileriye dönük

yaklaşımında hedeflenen enflasyon oranlarının yanlış olması, ülkenin ulusal parasının aşırı değerlenmesine ve spekülâtif ataklara karşı savunmasız hale gelmesine neden olabilir (Edwards ve Savastano, 1999:6).

1.3.3.6. Sürünen Pariteler

Sürünen pariteler sistemi, nominal döviz kurunun sabit bir parite etrafında dalgalanmasına izin verilen ve bu dalgalanmanın düzenli olarak belirli sınırlar içinde haftalık, aylık ve bazen günlük olarak gerçekleşen küçük miktarlardaki mini devalüasyonlarla yeniden ayarlandığı bir kur sistemidir. Bu sistem, genellikle önceden duyurulan mini devalüasyonları içermesiyle dikkat çeker (Bekaert ve Hodrick, 2011:162). Sürünen pariteler sistemi, sürünen bant sistemine benzer şekilde, merkezi kurun belirli sınırlar içinde dalgalanmaya bırakıldığı ve bu dalgalanmanın ileriye dönük ve geriye dönük yaklaşımlarla ayarlanabildiği bir yapıya sahiptir (Bubula ve Otker-Robe, 2002:44).

Kur ayarlamalarının periyodik olarak gerçekleştirilmesi, döviz kurunun istikrarlı bir şekilde dalgalanmasına olanak tanır ve bu durum güven ortamının oluşumuna katkı sağlar. Ayrıca, bu özellik, piyasalarda oluşabilecek gerginliklerin ve spekülâtif saldırıların azalmasına hizmet eder. Ancak, kurlardaki sık ayarlamalar hem ülkeye gelen yatırımlar üzerinde hem de ülkedeki yatırımcıların uluslararası piyasalardaki yatırımları üzerinde risk oluşturabilecek bir durumu beraberinde getirebilir (Appleyard ve Alfred, 2014:743-744).

1.3.3.7. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi

Ayarlanabilir sabit kur sistemi Bretton Woods ismi ile de bilinmektedir. Bretton Woods sistemi, bir ülkenin ulusal para biriminin değerini sabit bir oranla diğer yabancı bir ülkenin para birimine veya birden fazla yabancı ülkenin oluşturduğu ortak bir para sepetine bağladığı, döviz kurlarının ise ülkenin ekonomik durumuna göre yeniden ayarlanabilen bir sistemdir (Frankel, 1999:3).

Ayarlanabilir sabit kur sistemi içinde, belirli sınırları olan bir bant içinde serbestçe dalgalanabilen bir merkezi kur belirlenir. Merkezi kur, belirlenen bant sınırları içinde serbestçe dalgalanabilir, ancak merkezi kurun uzun bir dönem boyunca üst veya alt bant sınırlarında kalması durumu, merkezi kurun denge dışında olduğunu ifade eder. Bu durumda merkez bankası, döviz arz etme imkânı olmadığı için merkezi kurun üzerinde yeniden belirleme

yapabilir. Merkezi kurun uzun süre üst bandı aşmaya çalıştığı durumda, merkez bankası ulusal para birimini devalüe ederek merkezi kurunu yükseltebilir. Tersine, merkezi kurun uzun süre alt bandı aşmaya çalıştığı durumda, merkez bankası ulusal para birimini revalüe ederek merkezi kurunu düşürebilir. Bu ayarlanabilir nitelik, sisteme "ayarlanabilir sabit kur sistemi" adını kazandırmıştır (Seyidoğlu, 2001:795).

Merkezi kurun değiştirilebilir olma özelliği, ulusal paranın sürekli devalüe edilmesi durumunda ekonomide artan enflasyona neden olabilir. Enflasyonun artması, ekonomide kriz ortamının oluşmasına ve ülkenin uluslararası piyasalarda itibar kaybetmesine yol açabilir. Ayrıca, sistemde kur ayarlamalarının hangi yönde ve ne zaman yapılacağına dair beklentiler, kurun sürekli olarak alt veya üst bantlara yaklaşma eğiliminde olduğu spekülasyonlarını artırabilir (Carbaugh, 2011:469).

1.3.3.8. Para Kurulu

Bir para kurulu, belirli bir yabancı para birimi karşısında sabit bir döviz kuru korumak amacıyla oluşturulan bir para otoritesidir. Bu politika hedefi, bir merkez bankasının geleneksel hedeflerinin döviz kuru hedefine bağlı olduğu bir yapıyı gerektirir. Para kurulu, üç temel unsur birleştirir: i) sabitlenmiş bir döviz kuru olan "çapa para birimi," ii) istendiğinde yerli para birimini sabit kurdan değiştirme hakkı olan otomatik konvertibilite ve iii) uzun vadeli bir taahhüt sistemine. Para kurulu genellikle doğrudan merkez bankası kanunlarında düzenlenir (Carbaugh, 2014: 470).

Ülkelerin bir para kurulu benimsemesinin temel nedeni, gözle görülür bir enflasyon karşıtı politika izleme arzusudur. Ancak, bir para kurulu sistemi yalnızca merkez bankasının en azından dar para arzını tamamen destekleyecek kadar resmi döviz rezervine sahip olduğunda güvenilirdir. Bu sayede, finansal piyasalar ve genel olarak kamuoyu, her yerel para birimi bonosunun resmi kasadaki eşdeğer miktarda dövizle desteklendiğinden emin olabilir. Bu durumda, bir "para kurulu para birimine" olan talep, garantisi olmayan para birimlerine göre daha yüksek olacaktır. Çünkü sahipleri, likit paralarının kolayca dövize dönüştürülebileceğini ve güvenli bir değer deposu olduğunu bilirler (Carbaugh, 2014: 470-471).

Para kurulu mimarları, sistemin test edilmesi durumunda otomatik stabilizatörlerin herhangi bir büyük döviz çıkışını önleyeceğini iddia etmektedirler. Para kurulu, ülkenin para arzındaki

değişiklikleri (örneğin, çapa para birimine kaçış durumunda bir daralma) kullanarak çalışır ve bu durum faiz oranlarında değişikliklere yol açar. Bu durum, yatırımcıları fonları hareket ettirmeye teşvik eder. Temelde sabit kurda da işleyen bir mekanizma olmakla birlikte, para kurulu kurallarında ima edilen kur garantisi, gerekli faiz değişikliklerinin ve buna bağlı olarak ekonominin maliyetlerinin daha düşük olmasını sağlar (Carbaugh, 2014: 472).

1.3.3.9. Dolarizasyon

Küreselleşme ve entegrasyonun derinleşmesiyle birlikte ülkelerin hangi döviz kuru rejimini benimseyeceği kararı daha da zorlaşmıştır. Her ülkenin kalkınma hedeflerini desteklemek amacıyla en uygun değişim sistemi seçmesi gerektiğinden yeni tartışma konuları ve çözüm önerileri ortaya çıkmıştır. Bu çözüm önerilerinden biri tam dolarizasyondur. Tam dolarizasyon, ülkenin resmi para birimini terk edip ABD Doları veya başka istikrarlı bir para birimini yasal ödeme aracı olarak kabul etmesi anlamına gelmektedir. Dolarizasyon kavramı ise genel olarak, ABD Dolarının bir ülkenin mevcut parasının yanı sıra veya yerine günlük işlemlerde kullanımını ifade etmektedir. Dolarizasyon, genellikle ülkenin kendi parasının hiperenfasyon ya da istikrarsızlık sebebiyle değişim aracı olarak kullanılabilirliğini yitirdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Zayıf merkezi otoriteye ve istikrarsız ekonomik ortama sahip gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla gözlenmektedir (Chandler, 2009: 93).

Dolarizasyon genellikle zayıf bir merkezi para otoritesine veya istikrarsız bir ekonomik ortama sahip gelişmekte olan ülkelerde meydana gelir. Resmi bir para politikası veya fiili bir piyasa süreci olarak ortaya çıkabilir. Resmi kararname veya piyasa katılımcıları tarafından benimsenmesi yoluyla ABD doları, bir ülke ekonomisinde günlük işlemlerde kullanım için genel kabul görmüş bir değişim aracı olarak tanınmaya başlar. Bazen dolar , ülkede yasal ödeme aracı olarak resmi statü kazanır (Carbaugh, 2014: 475-476).

Dolarizasyonun ana nedeni, bir ülkenin yerel para birimine kıyasla paranın değerinde daha fazla istikrarın faydalarını elde etmektir. Örneğin, aşırı enflasyon yaşayan bir ekonomideki bir ülkenin vatandaşları, enflasyon yerel para birimlerinin satın alma gücünün düşmesine neden olacağından, günlük işlemleri gerçekleştirmek için ABD dolarını kullanmayı seçebilir (Alesina ve Barro, 2001:381).

Bununla birlikte, dolarizasyon yaşayan ülkenin kendi para arzını sağlamaya ve yönetmeye ayrılması gereken kaynaklardan tasarruf etmesine izin veren para politikasında bir “ölçek

ekonomisinden” yararlanmaya yardımcı olursa faydalı olabilir. Ayrıca, yerel makamların kendi para politikalarını yönetme konusunda yetersiz olduklarını ortaya koymuş olmaları da söz konusu olabilir. Bağımsız bir para politikasından vazgeçmek, dolarizasyon yaşayan ülkeyi dolar ile optimal bir para birimi alanına yaklaştırabilir . ABD ile nispeten büyük hacimli ticaret yapan ve ABD ile güçlü ekonomik bağları olan küçük ülkeler bu durumdan fayda sağlayacaktır (Carbaugh, 2014: 475).

Dolarizasyon süreci, genellikle zayıf merkezi para otoritesine sahip ya da istikrarsız ekonomik yapıya sahip gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, resmi bir para politikası ile yönlendirilebileceği gibi, piyasa dinamikleri sonucu da ortaya çıkabilmektedir. ABD Doları, resmi kararnamele ya da piyasa aktörlerinin tercihindeki değişimlerle, ilgili ülkede günlük işlemlerde kullanılan genelgeçer bir ödeme aracı olarak kabul görmeye başlayabilmektedir. Bazı durumlarda Dolar, yasal ödeme aracı statüsüne de kavuşabilmektedir. Böylece Dolarizasyon süreci, farklı yollardan ilerleyerek ilgili ülkenin parasal yapısını etkisi altına alabilmektedir (Salvatore, 2013: 666- 667; Krugman vd., 2018: 737).

Dolarizasyon sistemine geçiş için iki ülke arasında bir anlaşma yapılması öngörülebilir. Ancak bu anlaşmanın tek taraflı da olabileceği ifade edilmektedir. İkili anlaşmanın aksine tek taraflı dolarizasyon durumunda, ulusal parasını terk eden ülke için bazı dezavantajlar söz konusudur. Mesela, Merkez Bankası için önemli bir gelir kaynağı olan senyoraj gelirinin tamamen kaybedilmesi bu dezavantajlar arasındadır. Senyoraj gelirindeki düşüş, Merkez Bankasının bütçe açığı sorunlarının da derinleşmesine yol açacaktır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde Merkez Bankaları için senyoraj gelirleri büyük önem arz etmektedir. Tek taraflı uygulamalara karşın, dolarizasyon sistemine başvurmanın küçük ekonomilere daha uygun olacağı ifade edilmektedir (Kaya ve Güçlü, 2005: 10).

İKİNCİ BÖLÜM

TEKSTİL SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE'NİN GENEL EKONOMİK YAPISI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1 Türk Tekstil Sektörünün Tarihsel Süreci

Pamuklu dokumacılık faaliyetlerinin temel kaynağı Orta Asya ve Çin'dir. Türkler, Orta Asya'da doğdukları yerde bu becerileri edinmişlerdir. Türk boylarının zamanla Orta Asya'dan batıya göç etmeleri, dokumacılığın doğudan batıya yayılmasına katkı sağlamıştır (Şentürk vd., 1976: 54). Özellikle Ege ve Akdeniz'e yayılan Türkmen boylarının kilim ve halıları, 13. yüzyıldan itibaren en popüler ürünlerden biri olmuştur. Uşak, halı üretiminde önemli bir merkez haline gelmiştir. Halılar, sadece Avrupa kıtasına değil, aynı zamanda Arap yarımadasına da yoğun bir şekilde ihraç edilmiştir. Ünlü Arap gezgini İbni Batuta ve Abu'İfida, Aksaray'da üretilen halılardan 14. yüzyılda övgüyle bahsetmişlerdir (İnalçık, 2008).

Osmanlı döneminde pamuklu dokuma üretiminin gelişiminde üretim ve pazar şartlarının önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme devrinde, üretim çoğunlukla loncalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Loncalar sürekli olarak fiyatları ve ürün kalitesini denetleyerek düzenlemiştir. Hammadde ihtiyaçları düzenli bir şekilde karşılanan lonca teşkilatlarında, üretimin sistematik yürütülmesi ön plana çıkmıştır. Gerek Anadolu halkı ve gerekse ticaret kervanları için, pamuklu dokumanın iki büyük pazarı haline gelen bölgeler olmuştur. Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu'nun güzergahı boyunca, Anadolu'nun coğrafi konumu stratejik bir önem arz etmiştir (Türkkan, 2006; 50).

Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde Avrupa'ya gönderilen Türk kumaşları büyük beğeni kazanmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda tekstil üretimi daha da ilerlemiştir. Denizli ve Tokat dokuma alanında, Bursa ipekli ürünler alanında, Ankara sof yün kumaş imalatında öne çıkmıştır (MEB Devlet Kitapları, 2004). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar sanayinin ağırlığı tekstil üzerine odaklanmıştır, bu da sektörün ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ancak Avrupa'nın endüstri dönemini tamamlaması, tekstil sektöründeki rekabeti olumsuz etkileyerek diğer sektörleri de gerileme sürecine sokmuştur (Güleryüz, 2011: 61).

Tekstil sektörünün yükselişi, 18. yüzyıl siyasi olayları ve kapitülasyonlar nedeniyle ara vermiştir. Avrupa'nın tekstil üretiminde makineleri kullanmaya başlaması ve Türk tekstil sanayisinin teknolojik gelişmelere ayak uyduramaması, Avrupa'dan tekstil ürünleri alacak duruma gelmesine yol açmıştır (Aras, 2006: 59).

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'de ilk iplik, dokuma ve pamuk işletmelerinin kuruluşu gerçekleşmiştir. 1933 yılında, tekstil sektörünün temelleri Kayseri'de kurulan Sümerbank fabrikasıyla atılmıştır (Erden, 2006: 21). Bu adımın ardından özel sektör firmaları da benzer projelere girişmiş ve iplik, dokuma ve terbiye üzerine faaliyet gösteren işletmeler faaliyete geçmiştir. Türkiye'nin geniş bir alanında pamuk yetiştirilmesi, sektörün ilerleyen dönemlerde daha da gelişmesine katkı sağlamıştır (Güleryüz, 2011: 62).

Türk tekstil sanayisinin gelişimi, 1931-1934 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde, kurulan işletmelere nitelikli personel yetiştirilmesi, etüt planlarının yapılması, kredi desteği ve teknolojik bilgiye hız verilmiştir (Özgür, 2006: 3). 1945 yılına kadar devletçilik anlayışıyla gerçekleşen başarılı büyüme, pamuk üretiminin teşvik edilmesiyle sektörde önemli bir gelişme sağlamıştır (Eraslan vd., 2008: 273).

Türk tekstil ve hazır giyim sanayinin gelişim süreci, ülkenin geleneksel tekstil üretim modeli ekseninde şekillenmiştir. İlk Kalkınma Planlarında da teyide ettiği üzere tekstil sektörü, öncelikli sanayileşme alanı olarak konumlandırılmıştır. Kalkınma süreci ülkede pamuk üretimine odaklanırken, küçük atölye temelli üretimlerle başlamıştır. Sektörün düzenlenmesinde korumacı politikalar benimsenerek, devlet öncülüğündeki yatırımlar ve Kalkınma İdarelerinin üretim kanalları ön plana çıkmıştır (Owen ve Pamuk, 1999: 17). 1950'lerde, özel sektör yatırımlarının artmasıyla birlikte devletin sektöre olan payı azalmıştır. Özel sektör payı 1952'de %28 iken, 1962'de %62'ye ve 1990'da ise %90'lara ulaşmıştır. Günümüzde ise kamunun tekstil sektörüne olan etkisi neredeyse yok denecek kadar azdır (Özyazgan, 2012: 72).

1960'lardan sonra yapay elyaf üretimine geçilmiş, teşvik tedbirleri ve dışarıdan almak yerine üretmeye yönelik politikaların etkisiyle 1960-70 yılları arasında sektörde en ileri teknolojilere geçilmiştir (Özyazgan, 2012: 72). 1970'li yıllarda gözlenen sanayileşme hamlesiyle modern bir tekstil altyapısı oluşturulmuştur. Tekstil ve hazır giyim 1980'lerde hızla büyümüş ve ihracatta

en yüksek paya sahip sektör konumuna yükselmiştir (Owen ve Pamuk, 1999: 17). 1980'lerde elde edilen önemli teknik deneyimlerle sektörün gelecekte sanayinin önemli bir parçası olacağı tahmin edilmiştir. Tekstil sektöründe ilk ihracatlar 1980'lerde gerçekleşmiş, bu dönemde getirilen ihracat teşvikleri ve artan yatırımlar sektörü daha rekabetçi bir konuma getirmiştir. 1990'lı yıllarda hazır giyim ihracatında rekorlar kırılmıştır (Özyazgan, 2012: 72). Sağladığı döviz girdisi ve gerçekleştirilen serbestleşme adımlarıyla sektörün büyüme ivmesi de bu dönemde şekillenmiştir (Owen ve Pamuk, 1999: 17).

1980'li yıllardan itibaren Türk ekonomisinde gözlenen yapısal dönüşüm ve dışa açılma çabaları, tekstil sektörüne de benzeyen şekilde yansımıştır. Bu süreçte kaydedilen ilerleme sonucunda, 1990'lı yıllar Türkiye'de tekstilin en büyük sanayi kolu konumuna gelmesini sağlamıştır. Söz konusu yıllarda özellikle sanayi büyüme hızı ortalamanın üzerinde seyretmiştir. Avrupa Birliği'nin kotalarına rağmen, uygun işgücü maliyeti, hammadde erişim kolaylığı ve esnek üretim yapısı sayesinde Türk tekstil, Avrupa'nın en büyük ithalatçılarından biri haline gelmiştir. Coğrafi konum avantajı, düşük taşıma maliyetleri ve kısa teslim süreleri ile rekabet gücü kazanmıştır. Böylelikle sektör önemli bir atılım sergilemiştir (Arslan, 2008: 38).

2.2. Sektörün Genel Yapısı

Tarihsel süreçte incelendiğinde, tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle erken sanayileşme dönemlerinde öncü sanayi ülkeleri olarak kabul edilen İngiltere, Kuzey Amerika ve Japonya'da bu sektörün itici güç olduğu bilinmektedir. Ancak 1970'li yıllardan itibaren söz konusu sektörün üretim ve ihracatının gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ülkelere kaydığı gözlemlenmektedir. Örneğin maliyet unsurlarının artması ve istihdamdaki kısıtlamalar nedeniyle Japon şirketlerinin 1970'lerde üretim yatırımlarını Asya ülkelerine yönlendirdiği ifade edilmektedir. Bu eğilim sayesinde Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan, Japonya'nın ardından tekstil ve hazır giyim ihracatında ön plana çıkmış ve böylelikle "yeni sanayileşen ülkeler" konumuna yükselmişlerdir. Aynı zamanda düşük işgücü maliyetlerini avantaja dönüştüren Bangladeş ve Endonezya gibi az gelişmiş ülkeler de küresel pazarda içeri girme başarısı göstermişlerdir. Bu doğrultuda tekstil sektörünün tarihsel süreç içinde gelişmişten gelişmekte olan ülkelere doğru bir kayma gösterdiği, bunun da üretim maliyetleri ve istihdam dinamiklerinden kaynaklandığı söylenebilir (Aydoğdu, 2012: 5).

Türkiye'nin hala gelişme aşamasında olan ekonomik yapısı içerisinde, tekstil sektörü milli gelirden aldığı pay, sağladığı istihdam kapasitesi ve yüksek düzeyde ihracat potansiyeli ile belirleyici bir role sahiptir. Tekstil alt sektörleri (hazır giyim, konfeksiyon, iplik, halı vb.) ülke ekonomisinde en fazla dış ticaret fazlası yaratan ve toplam istihdamın önemli bir bölümünü oluşturan sektör konumundadır. Bu veriler ışığında, Türkiye ekonomisinde tekstil sektörünün lokomotif bir endüstri konumunda olduğu ifade edilebilir (İTKİB, 2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sanayi üretim verilerine göre 2022 yılında tekstil sektörü, imalat sanayi üretim değerinin %8,8'i ve imalat sanayi katma değerinin %9,9'unu oluşturmuştur. Gelişimini yoğun olarak ABD ve AB'ye ihracata dayalı üretim modeli ile gerçekleştirmiştir. 1996 itibarıyla AB ile vizeye varılan Gümrük Birliği sayesinde kotasız ihracata başlamıştır. 2007 sonrası Çin rekabeti karşısında kaliteden ödün vermeyip, moda/marka odaklı katma değerli ürünlerle varlığını sürdürmüştür. Uluslararası yatırımcıların Türk şirketlere ilgisi de başarılarının fark edildiğini göstermektedir. Uluslararası Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre 2022 yılında dünya tekstil ihracatından %3,5'lik pay alan Türkiye, 7. sırada yer almaktadır. Söz konusu sektör aynı zamanda istihdam ve GSYH'ye sağladığı yüksek katkısıyla ön plana çıkmaktadır.

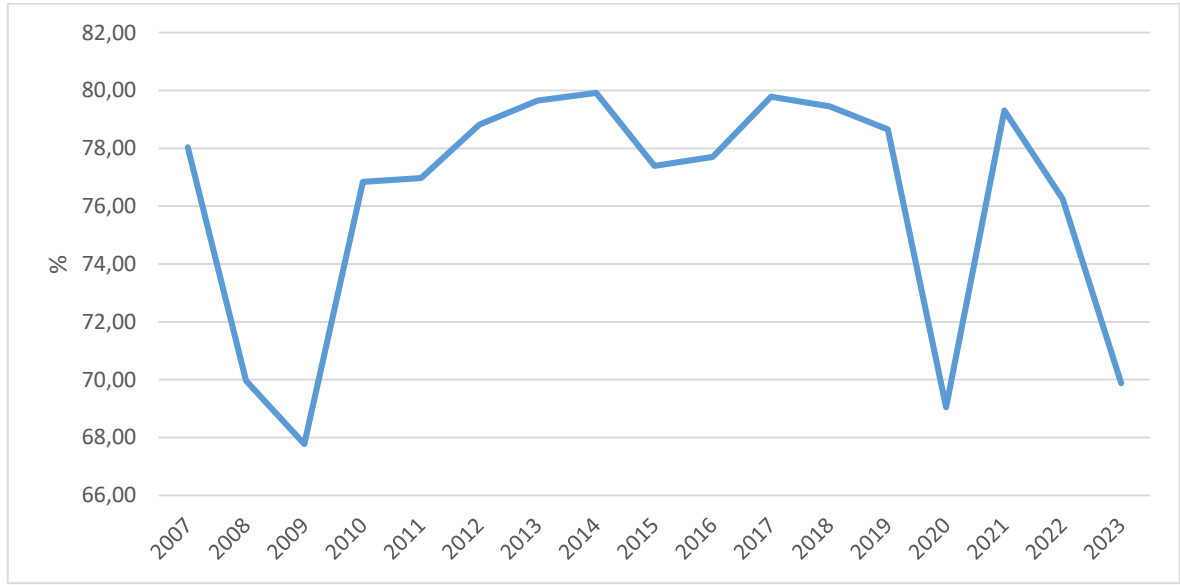
2.2.1 Üretim Kapasitesi

Üretim kapasitesinin etkin kullanımı, her sektör için oldukça önemli bir faktördür. Tekstil sektöründe de kapasite kullanımı ve bu oranlardaki değişimin analizi, sektörün gelecekteki performansı hakkında fikir verecektir. Bu bağlamda, Türkiye tekstil sektöründe kapasite kullanım oranlarındaki değişimin nedenlerini ve önemini vurgulanması önem arz etmektedir.

Kapasite kullanım oranı, bir ülke ya da sektörün mevcut üretim kapasitesinin ne oranda kullanıldığını gösteren önemli bir göstergedir. Bu oran yüksekse, kapasitenin verimli şekilde değerlendirildiğini, düşükse boş kapasitenin olduğunu işaret eder. Tekstil sektöründe kapasite kullanımı üretim maliyetlerini, rekabet gücünü ve karlılığı doğrudan etkiler.

Türkiye'de tekstil ürünleri imalat kapasite kullanım oranı Şekil 2.1.'de görülmektedir. Buna göre 2007-2019 döneminde Türkiye tekstil sektörünün kapasite kullanım oranı genellikle %76-79 arasında seyretmiştir. Ancak 2020'de COVID-19 salgınının etkisiyle oran %69 seviyesine gerilemiştir. Bu düşüş; salgın kaynaklı talep azalışı, tedarik zincirindeki aksaklıklar ve üretim koşullarındaki zorluklar sebebiyle meydana gelmiştir. 2021'de ise normalleşme süreciyle

birlikte kapasite kullanımını yeniden %79'lara yükselmiştir. 2021 yılında kapasite kullanım oranının %79,31 olarak gerçekleşmesi, COVID-19 salgınının etkilerinin azalmaya başladığını göstermiştir. Ancak 2022 yılı itibariyle oran %76,26'ya gerilemiş görünmektedir. Bu düşüşün arkasındaki temel etmenlerin başında küresel ekonomide yavaşlama eğilimi ve talepte zayıflama, hammadde fiyatlarındaki yükselişin üretim maliyetlerini olumsuz etkilemesi, enerji krizi kaynaklı üretim girdi maliyetlerindeki artış, Ukrayna savaşı sonrası belirsizliklerin ekonomik aktiviteye yansımaları ve Türkiye'de yaşanan enflasyonun tüketici harcamalarını baskılaması olarak ifade edilebilir.

Kaynak: TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Şekil 2.1. Tekstil Ürünleri İmalat Kapasite Kullanım Oranı (%)

Tekstil sektörü için kapasite kullanımındaki istikrarlı seyir, talep karşısındaki esnekliği, rekabet gücünü ve istihdam düzeyini korumada olumlu bir göstergedir. Ancak salgın dönemindeki düşüş, sektörün şoklara duyarlılığını ortaya koymaktadır. Gelecekte yaşanabilecek kriz anlarında da benzer gerilemeler olabilir. Dolayısıyla üretim planlamasında bu risk unsuru göz önünde bulundurulmalıdır (Şengül vd., 2001: 3).

Türkiye'deki tekstil sektörünün kapasite kullanım oranlarındaki değişimin diğer sektörlerle etkisi bulunmaktadır. Zira tekstil sektörü, ülke imalat sanayinin önemli bileşenlerinden biridir ve birçok alt sektörü beslemektedir. Dolayısıyla tekstil sektöründeki dalgalanmalar diğer ilintili sektörlerle de yansiyabilir. Örneğin, kapasite kullanımını düşünce tekstil makinelerine ve yardım

malzemelerine olan talebin azalması konfeksiyon, deri vb. sektörleri de olumsuz etkileyebilir (Şengül vd., 2001: 3-4)..

Türk tekstil sektörü uzun yıllardır sektörde önemli bir üretim kapasitesine sahiptir. 2021 yılı verilerine göre Türkiye, 170 bin dokuma makinesi ve 190 bin hazır giyim makinesi kapasitesiyle dünyada 6. sırada yer almaktadır. Özellikle son yirmi yılda teknolojik altyapısının gelişmesiyle önemli bir üretim kapasitesi. Makine parkındaki bu gelişmelere paralel olarak üretim kapasitesi de sürekli artmaktadır. 2021 yılında üretilen kumaş miktarı 2020 yılına göre %8 oranında artarak 1,2 milyon tona ulaşmıştır. Aynı dönemde üretilen hazır giyim ürünleri de %10 artış göstererek 750 milyon adede yükselmiştir. Böylece Türk tekstil sektörü dünyada üretim kapasitesi bakımından önemli bir konuma gelmiştir oluşmuştur. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) %10'undan fazlasını, imalat sanayiinde yaratılan katma değer ise %16'sını tekstil sağlamaktadır. Ülkemizde tekstilden sonra en yoğun istihdamın (yaklaşık 2 milyon kişi) gerçekleştiği sanayi dalı olup toplam ihracatın %20'sinden sorumludur. Söz konusu sektörün GSYH'ye katkısı ise %11 civarındadır ve imalat sanayi üretiminin %14'ü bu alanda gerçekleşmektedir(Tekstil, Hazırgiyim ve Deri Ürünleri Sektör Raporu, 2021).

Sonuç olarak, tekstil sektöründe kapasite kullanım oranlarındaki dalgalanmalar, sanayinin makro ekonomik şartlara ne derece açık olduğunu göstermektedir. Oranların istikrarı rekabet gücü ve sürdürülebilir büyüme açısından önem taşır. Salgın sonrası toparlanma ise sektörün esnekliğini ortaya koymuştur.

2.2.2 İstihdam Durumu

Türkiye'de tekstil sektörü istihdam açısından önemli bir rol oynamaktadır. İstihdam açısından önemli bir sanayi sektörü olarak kabul edilmektedir (Bashimov, 2017). Sektör, ülkenin ihracat gelirine önemli ölçüde katkıda bulunmanın yanı sıra, özellikle kadınlar için önemli miktarda istihdam sağlamaktadır (Aygül ve Kaba, 2019: 1259). Tekstil, hazır giyim ve deri ürünleri endüstrisinin emek yoğun üretim yapısı, sanayileşme, üretim hacmi ve istihdam üzerindeki potansiyel etkisi nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri için çok önemli kabul edilmektedir (Yıldırım, 2023). Ayrıca, tekstil sektörü Türkiye'nin ihracat gelirine önemli bir katkıda bulunmaktadır ve ülkenin ihracat gelirinin önemli bir kısmı bu sektörden gelmektedir (Topaloğlu, 2018).

Tabloda Türkiye'deki Tekstil, Hazır Giyim ve Deri (THD) sektörlerinin işletme büyüklükleri ve çalışan dağılımları Tablo 2.1.de sunulmuştur. 2021 yılı itibariyle; THD sektörlerinin yaklaşık %73'ü mikro ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Küçük işletme payı %19 civarındadır. Orta ölçekli işletmelerin payı %6-8 arası değişirken, büyük işletme payı sadece %1'in altındadır. Tekstil sektöründe 460 bin, hazır giyimde 608 bin kişi istihdam edilmektedir. Deri sektörü ise daha küçük ölçeklidir, 66 bin kişi çalışmaktadır. İmalat sanayinde benzer bir dağılım göze çarpmakla birlikte, toplam istihdam sayısı 1,1 milyonu aşmaktadır. THD sektörlerinde mikro ve küçük işletme hakimdir. Ancak büyük işletmelerin de önemli Ar-Ge, üretim, istihdam ve ihracat kapasitesi vardır. Gelecekte orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, kümelenme politikalarıyla sektörün güçlendirilebileceği düşünülmektedir. Tablodaki veriler sektörün yapısını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1. Tekstil ve Alt Sektörlerin İşyeri Sayısı ve İstihdamı (2021)

Sektör	Mikro İşletme ^a	Küçük İşletme ^b	Orta Büyüklükte İşletme ^c	Büyük İşletme ^d	Toplam İşletme Sayısı ^e	Toplam Çalışan Sayısı
Tekstil	13403	3921	155	382	19256	460399
Hazır Giyim	28401	7546	2509	302	38758	608587
Deri/Deri Ürünleri	5456	1213	186	24	6879	66785
THD Toplam (İmalat)	4726	1268	4245	708	64893	1135771
Tüm Sektörler	240078	51817	12443	2212	30655	4099082
Tüm Sektörler (Genel)	1778151	220969	34961	-	-	-

Kaynak: SGK Aylık İstatistik Bültenleri, 4/a kapsamındaki işyeri ve zorunlu sigortalı sayıları [a] 1-9 çalışan, [b] 10-49 çalışan, [c] 50-249 çalışan, [d] 250 ve üzeri çalışan.

Tekstil sektörünün Türkiye'deki istihdam yapısının önemi, özellikle kadınlar için istihdam fırsatları sağlamadaki rolü ile daha da vurgulanmaktadır. Sektör önemli ölçüde kadın emeğine dayanmaktadır ve bu durum yerli işçilerle sınırlı kalmayıp son yıllarda başta Suriyeli kadınlar olmak üzere mülteci kadın işçileri de kapsamaktadır (Aygül ve Kaba, 2019: 1268). Ayrıca, sektörün istihdam yapısının ekonomik büyüme ve eşitsizlik üzerinde etkileri vardır. İstihdamın tarımdan tekstil de dahil olmak üzere diğer sektörlere kayması, Türkiye'nin istihdam

yapısındaki değişiklikler bağlamında not edilmiştir (Aydın, 2022:59). Hizmet istihdamının gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirdiği tespit edildiğinden, bu değişimin gelir eşitsizliği üzerinde etkileri vardır (Börü, 2020: 98).

Sonuç olarak, tekstil sektörünün Türkiye'deki istihdam yapısı, ihracat gelirin, istihdam yaratılmasına önemli katkıları ve mülteciler de dahil olmak üzere kadın işçilere fırsat sağlamadaki rolü nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Sektörün emek yoğun yapısı ve ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, Türkiye bağlamındaki önemini daha da vurgulamaktadır.

2.2.3 Ana İhracat Kalemleri

Tekstil sektörü, Türkiye'nin ihracat endüstrisine önemli bir katkıda bulunmakta ve ülke ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (Esmer ve Dayı, 2019). Tekstil sektörünün Türkiye ekonomisi için ihracat açısından taşıdığı önem, sektörün toplam ihracattaki yüksek payından da anlaşılmaktadır. Tablo 2.2.'de en yüksek ihracat yapılan sektörler görülmektedir. Buna göre 2022 yılında en fazla ihracat yapılan ilk 10 sektör arasında tekstil ve hammaddeleri sektörünün 10. sırada yer aldığı görülmektedir. 2023 yılının ilk 11 ayında elde edilen verilere göre de tekstil sektörü ihracatının da 10. sırada kaldığı ve %4,8 oranında daralma yaşandığı görülmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye'd Sektörlere Göre İhracat Değerleri

Sektör (Bin\$)	2022*	2023*	Değ. %
Otomotiv Endüstrisi	2.872.036	3.172.087	10,4%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	2.572.271	2.878.850	11,9%
Hazır giyim ve Konfeksiyon	1.630.641	1.432.047	-12,2%
Elektrik ve Elektronik	1.423.782	1.395.671	-2,0%
Mücevher	604.023	1.250.953	107,1%
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	1.072.880	1.196.245	11,5%
Çelik	1.337.397	1.182.621	-11,6%
Makine ve Aksamları	1.009.761	1.020.763	1,1%
Demir ve Demir Dışı Metaller	1.127.725	977.970	-13,3%
Tekstil ve Hammaddeleri	842.533	802.375	-4,8%

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, *Veriler yılın ilk 11 aylık verilerini kapsamaktadır.

Tekstil sektörü, Türkiye ekonomisinin önde gelen ihracat sektörlerinden biridir (Şahin, 2015: 156). Her ne kadar en çok ihracat yapılan ilk 10 sektör içinde 10. sırada bulunsa da rakamsal anlamda önemli bir ihracat değerine sahiptir. Tekstil sektörü Türkiye'nin ihracat ürün yelpazesini çeşitlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Sektör ihracat gelirleriyle ülke ekonomisine ciddi döviz girdisi sağlamaktadır. Dolayısıyla tekstil sektörünün Türkiye için halen öncelikli konumda olduğu ve önümüzdeki dönemde de ekonomik denge için önemini sürdüreceği söylenebilir.

Türkiye için yıllara göre tekstil sektörü ihracat değerleri Tablo 2.3.'te sunulmuştur. Tekstil sektörü ihracat değerleri ve yıllık değişim oranları incelendiğinde 2012-2013 döneminde ihracat değeri %8,9 oranında bir artış göstermiştir. Bununla birlikte 2014 yılında da ihracat değeri %7,8'lik bir artış eğiliminde bulunmuştur. Ancak 2015 yılı itibarıyla ihracat değerinde %9,4'lük bir azalma yaşanmıştır. 2016 yılında ise ihracat değerinde daralma devam etmiş ve değişim oranı %-0,1 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ihracat değerinde toparlanma başlamış ve değer %0,5 artmıştır. 2018 yılında ise ihracat değeri %3,3 oranında artarak yükselişe geçmiştir. 2019 yılında da buna benzer şekilde ihracat değeri %4,8'lik bir artış kaydetmiştir.

Tablo 2.3. Tekstil Sektörü İhracat Değerleri

Yıllar	İhracat*	Değişim*
2012	15.753.400.255	0,70%
2013	17.150.270.228	8,90%
2014	18.484.603.209	7,80%
2015	16.742.242.591	-9,40%
2016	16.728.668.951	-0,10%
2017	16.804.601.827	0,50%
2018	17.356.602.202	3,30%
2019	18.184.462.072	4,80%
2020	17.504.971.819	-3,70%
2021	21.188.730.063	21,00%
2022	22.230.881.852	4,90%

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

2020 yılı Covid-19 salgını nedeniyle ihracatta düşüşe yol açmış, değerinde %-3,7'lik bir azalma gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise ihracat değeri salgın sonrası toparlanmayla birlikte %21'lik rekor bir artış göstermiştir. 2022 yılı ihracat rakamlarında ise %4,9'luk bir artış eğilimi devam etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde tekstil sektörü ihracatında istikrarsız bir seyir izlenmekle birlikte, son iki yılda canlanma eğilimine girildiği söylenebilir.

Tekstil sektöründe üretim faaliyetleri ve ihracatın yanı sıra ithalat da önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin tekstil hammaddesi ihtiyacının önemli bir kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Özellikle pamuk, sentetik iplik, kimyevi boya maddeleri gibi hammaddelerin ithal edilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni, ülkemizde ilgili hammaddelerin yeterli düzeyde üretilmemesidir. İthalat yoluyla karşılanan bu ihtiyaç, tekstil sanayisinin üretim faaliyetlerini sürdürebilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, bazı yarı mamul ve mamul ürünlerin de ithal edildiği görülmektedir. Örneğin hazır giyim eşyası ithalatı, yerli üretim karşılayamadığı durumlarda gerçekleşmektedir. Genel itibarıyla tekstil ithalatı, sektörün rekabet gücünü artırmak ve üretim için gerekli hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ülke kaynakları yetersiz olan kritik girdi malzemeleri bu yolla temin edilmektedir (Şişman ve Bağcı, 2014: 31-34; Elitaş ve Şeker, 2017: 57; Taymaz, 2002: 14).

Tablo 2.4.'te Türkiye için yıllara göre tekstil sektörü ithalat değerleri sunulmuştur. Tekstil sektörü ithalatının yıllar itibarıyla değişimi incelendiğinde genel bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 2012-2018 yılları arasında ithalat değerlerinde azalma eğilimi hâkim olmuştur. Bu dönemde en yüksek azalım oranı %20,9 ile 2012 yılında gerçekleşirken, en düşük ithalat değeri 2018 yılında 1.852.595.218 \$ düzeyine inmiştir. Bu azalmanın arkasında tekstil hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaların etkisi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca dönemde dünya ekonomisindeki yavaşlamanın da ithalat üzerinde baskı oluşturduğu söylenebilir. Ancak 2019 yılından itibaren tekrar toparlanma eğilimine girilmiş, 2021'de %14,8'lik bir artış kaydedilmiştir. 2022 yılı ithalat rakamı ise %50,4'lük rekor bir artış göstererek yükseliş trendini sürdürmüştür. Bu artışlarda hammadde ve ara mal fiyatlarındaki yükselişlerin etkili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca salgın sonrası toparlanma sürecinde tekstil üretiminin de canlandığı ve bu doğrultuda ithalata olan ihtiyacın arttığı söylenebilir.

Tablo 2.4. Tekstil Sektörü İthalat Değerleri

Yıllar	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim
2012	15.753.400.255	0,70%	2.502.472.382	-20,90%
2013	17.150.270.228	8,90%	2.971.397.265	18,70%
2014	18.484.603.209	7,80%	3.062.449.818	3,10%
2015	16.742.242.591	-9,40%	2.846.928.869	-7,00%
2016	16.728.668.951	-0,10%	2.690.818.029	-5,50%
2017	16.804.601.827	0,50%	2.263.491.664	-15,90%
2018	17.356.602.202	3,30%	1.852.595.218	-18,20%
2019	18.184.462.072	4,80%	1.713.343.800	-7,50%
2020	17.504.971.819	-3,70%	1.513.637.078	-11,70%
2021	21.188.730.063	21,00%	1.738.287.577	14,80%
2022	22.230.881.852	4,90%	2.614.175.263	50,40%

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Türkiye'nin tekstil sektöründe ana ihracat kalemleri ve ihracat değerleri Tablo 2.5.'te sunulmuştur. Bu değerlere göre ön plana çıkan birkaç başlık görülmektedir. Bunlar deri ve deri mamulleri, halı, hazır giyim ve konfeksiyon ve tekstil hammaddeleri olarak sırlanabilir. Bunlar içinde en önemlisi hazır giyim ve konfeksiyon başlığı olduğu söylenebilir. Zira Özellikle 1,1 milyar doları aşan giyim ihracatı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra ev tekstili ve yatak kıyafetleri de ön plana çıkmaktadır. Bir diğer önemli ihracat kalemi halı ihracatı olarak ifade edilebilir. 2022 yılında makine halıları ihracatı 208 milyon dolara ulaşırken, el halıları ve tuftel halılar da önemli rakamlara ulaşmıştır. Bu rakamlar halı sektörünün Türkiye için stratejik bir ürün grubu olduğunu göstermektedir. Ayrıca tekstil hammaddeleri arasında ise iplikler yaklaşık 200 milyon dolarlık ihracat değeriyle önem taşımaktadır. Bunun yanında elyaf ihracatında son dönemde yaşanan önemli artış dikkati çekmektedir. Netice itibarıyla bu veriler, söz konusu ürün gruplarının Türkiye tekstil sektörünün lokomotif kalemleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin tekstil ihracatında en çok paya sahip pazarlar arasında Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, İspanya gibi AB ülkeleri ile Rusya, ABD ve Orta Doğu ülkeleri yer almaktadır.

Tablo 2.5. Tekstil Sektörü Ana İhracat Kalemleri ve İhracat Değerleri (\$)

Sektör	Altgrup	2022	2023	Değ
Deri ve Deri Mamulleri	Deri ayakkabılar	97.122.344,57	63.325.493,17	-%34,8
	Deri ve kürkten giyim eşyası	24.606.007,33	21.617.249,06	-%12,1
	Deri deriler postlar	18.497.540,86	16.555.925,39	-%10,5
	Deri Saraciye Eşyası	32.885.852,65	22.923.482,37	-%30,3
Halı	Hali El Halıları	4.704.835,41	9.215.893,96	%95,9
	Hali Kilimler	918.709,75	858.211,77	-%6,6
	Hali makina Halıları	208.975.461,77	207.874.813,28	-%0,5
	Hali Tuftle Halılar	41.808.391,37	49.099.592,77	%17,4
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	Konfeksiyon	491.445,04	739.214,78	%50,4
	Konfeksiyon Bebe Giyimi Ve Eşyası	30.839.239,09	21.259.888,99	-%31,1
	Konfeksiyon dış giyim	1.157.087.396,11	1.015.650.359,54	-%12,2
	Konfeksiyon Diğer Hazır Eşya (Çadır Çuval Vb.)	59.837.099,14	54.148.042,55	-%9,5
	Konfeksiyon Ev Tekstili (Yatak Çarşafı Battaniye Vb)	145.472.319,26	126.888.694,03	-%12,8
	Konfeksiyon Giyim Aksesuarları (Kravat Şal Mendil Çorap Vb.)	138.821.743,31	123.817.798,80	-%10,8
	Konfeksiyon İç Giyim	33.228.241,08	29.772.894,12	-%10,4
	Konfeksiyon Spor Ve Yüzme Kıyafetleri	19.680.380,42	19.580.596,16	-%0,5
	Konfeksiyon Yatak Kıyafetleri (Gecelik Pijama vb) Bornoz	45.182.992,25	37.877.879,89	-%16,2
Tekstil Hammaddeleri	İplikler	741,53	60,66	-%91,8
	Tekstil Elyaf	72.930.392,50	128.761.637,78	%76,6
	Tekstil İplikler	195.353.843,48	190.810.883,37	-%2,3
	Tekstil Kumaşlar	521.825.676,77	482.801.782,92	-%7,5
	Tekstil ve Hammaddeleri	52.421.896,14	0,00	-%100,0

Kaynak: Uludağ İhracatçı Birlikleri, (<https://uib.org.tr/tr/>).

Coğrafi yakınlık ve kültürel benzerlik sayesinde özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeler tekstil ithalatında tercih edilen ilk pazarlardır. Son dönemde Güney Amerika, Afrika ve Güney Asya pazarlarına yönelik çabalar tekstil ihracatının çeşitlendirilmesini sağlamıştır. Moda ve tasarıma verilen önem sayesinde Türk ürünleri kalite algısıyla öne çıkmakta, rekabet gücü artmaktadır.

Tekstil sektörü AR-GE, inovasyon ve dijitalleşmeye önem vermesiyle geleceğe yönelik yatırımlarıyla da örnek olmaktadır. Nihayetinde istihdam, teknoloji transferi ve döviz geliriyle tekstil sektörü Türk ekonomisinin itici güçlerinden biri konumundadır (Alkaya ve Demirer, 2014: 596-600).

2.3. Türkiye İç Pazar Dinamikleri

Türkiye’de uzun yıllardır önde gelen ihracat sektörlerinden biri olan tekstil, aynı zamanda iç pazarda da etkin rol oynayacak potansiyele sahiptir. Türk tekstil firmaları uzun yıllardır daha çok ihracata yönelik üretim gerçekleştirmiş olsa da son dönemde vizyon değişimi yaşanmıştır. Markalaşma farkındalığı artarken, perakende altyapısı da güçlenmiştir. Özellikle son 10 yılda modern mağaza formatlarının yaygınlaşmasıyla birlikte iç tüketim kültürü de değişime uğramıştır (Eraslan vd., 2008: 292).

Tekstil sektörü iç piyasada fırsatların yanı sıra bazı tehditlerle de karşı karşıyadır. Bunlardan ilki yurtdışı markaların da etkin olduğu rekabet ortamıdır. Ancak kalite, hizmet ve fiyatta yerli ürünlere gösterilen tercih artış eğiliminde gibi görünmektedir. Diğer tehdit, kaçak ve taklit ürün ticaretinin yaygınlaşmasıdır (Coşkun ve Geyik, 2002: 15). Bununla birlikte e-ticaretin yükselişi ve genç neslin çevrimiçi alışveriş eğilimi sektöre yeni fırsatlar sunmaktadır. Perakendecilerin ve markaların dijital kanallara yatırımı bu anlamda önem taşıyor. Ayrıca iç piyasada moda trendlerini yakalamak ve mağaza deneyimini geliştirmek rekabet üstünlüğü sağlayacaktır (Kantarıcı vd., 2017: 241).

Türkiye tekstil sektörü iç piyasada da önemli bir konuma sahiptir. Özellikle genç ve orta gelirli nüfusun artışıyla gelecek vaat etmektedir. Ancak rekabet gücü artırıcı yatırım ve stratejilere ihtiyaç vardır. Markalaşma, kalite ve e-ticaret kabiliyetlerinin geliştirilmesi önem taşırken, kaçakçılıkla mücadele de öncelikli konulardandır. Toplam iç pazar büyüklüğünün istikrarlı artması ve ihracattan sonra ikinci büyük gelir kapısı olması için gerekli adımlar atılmalıdır (Eraslan vd., 2008: 292).

2.4. Teknolojik Gelişmeler ve Otomasyon

Türkiye'deki tekstil endüstrisi son yıllarda önemli teknolojik gelişmeler yaşamış ve ülkenin en gelişmiş sektörlerinden biri haline gelmiştir (Aksüt vd., 2021). Teknolojideki gelişmeler ve otomasyon ise tekstil sektörünü derinden etkilemektedir. Kalite, verimlilik ve maliyet açısından

büyük avantajlar sağlamakta, üretim süreçlerini hızlandırmaktadır. Dünya genelinde tekstil sektöründe teknolojik gelişmeler doğrultusunda, üretim sürecinin her aşamasında makine ve sistemlerin kullanımı yaygınlaşmıştır. İplik eğirme, dokuma, boya, apre, terbiye gibi aşamalarda yüksek kapasiteli makineler kullanılmakta, yerini makine öğrenmesi, yazılım, robotik, nesnelerin interneti gibi savunma teknolojileri almaktadır. 3D yazıcılar sayesinde ürün tasarımları hızla prototipleştirilebilmekte, kişiye özel ürünler üretilebilmektedir. Blockchain teknolojisi sayesinde üretimden perakendeye kadar ürün takibi kolaylaştırılmakta, şeffaflık artmaktadır (Samsami vd., 2020: 141).

Türkiye de tekstil sektöründe teknolojik gelişmeleri yakından takip etmektedir. Özellikle organize sanayi bölgelerindeki işletmeler üretimlerini makine ve sistemler ile otomasyona dönüştürmektedir (İlhan, 2019: 811).

Bu kapsamda, Türkiye’de faaliyet yürüten çeşitli markalar inovatif makine ve teknolojileri üretmekte, tekstil işletmelerinin teknoloji ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Yerli üreticiler yanında, savunma sanayisinde edindiği birikimi tekstile aktaran ASELSAN, HAVELSAN gibi şirketler de sektöre önemli katkılarda bulunmaktadır. Blockchain tabanlı ürün takip sistemleri geliştirilmekte, pil örgü makineleri ile el yapımı ürünler endüstriyel üretimlere dönüşmektedir (İlhan, 2019: 811).

Sonuç olarak teknolojik gelişmeler ve otomasyon tekstil sektöründe yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Üretkenlik artışı, maliyet düşüşü, kalitenin yükselmesi, işgücü verimliliğinin iyileşmesi gibi olumlu etkilerinden dolayı sektörün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Gelecekte makine öğrenmesi, robotik gibi son teknolojilerin de üretim süreçlerine entegre edilmesi beklenmektedir. Teknoloji alanındaki gelişmelerin takip edilmesi Türk tekstil sektörünün rekabet gücünü artırıcı etkiye sahip olacaktır.

2.5. İhracat Dinamikleri

Tekstil sektörünün ihracat dinamiklerini anlayabilmek için sektörün küresel pazar trendlerini, Türk tekstil ürünlerinin yurtdışındaki itibarını ve izlenen ihracat stratejilerini irdelemek gerekmektedir.

Küresel ölçekte tekstil sektörü son yıllarda önemli değişimler yaşamaktadır. Geleneksel üretim merkezlerinin yerini geliştirmekte olan ülkeler almakta, Ar-Ge'ye ve yenilikçi ürünlere olan ilgi artmaktadır (Bowen ve Leinbach, 2004: 177). Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya gibi ülkeler

dünya tekstil ihracatının önemli bölümünü kontrol etmekte, var olan üretim merkezleri ise rekabet içinde kalmaya çalışmaktadır (Verma, 2002). Üretim maliyetlerinin yükselmesi ve çevre düzenlemeleri, Avrupa ülkelerinin üretim tesislerini kapatmasına veya üretimi dış kaynak kullanmaya yönlendirmiştir (Kinkel, 2012: 701):

Türk tekstil sektörü bu gelişmelere paralel olarak, ürün yelpazesini ve üretim alanlarını genişletmeyi, kalite standartlarını yükseltmeyi, moda tasarımlarına ve markalaşmaya önem vermeyi ihracat stratejisi olarak belirlemiştir. Özellikle son yıllarda Türk tekstil ürünlerinin itibarı artmış, kaliteli üretim, hızlı teslimat süreleri ve uygun fiyat politikası ihracatta başarı getirmiştir (Yücel, 2010: 245).

Türk firmaları ihracattaki rekabet güçlerini artırmak için pazar çeşitlendirmesi, fiyatlandırmada esneklik sağlama ve markalaşma yoluyla katma değerli ürün satışına yönelmiştir. Bir yandan geleneksel pazar olan Avrupa Birliği'ne ek olarak Orta Doğu, Afrika, Asya-Pasifik bölgelerine ağırlık verilirken; diğer yandan özgün tasarımlar, moda trendlerini yakalamak ve kendi markalarını oluşturmak hedeflenmektedir. Böylece Türk tekstil sektörü, küresel rekabet ortamında ihracat başarısını sürdürmeyi amaçlamaktadır (Yücel, 2010: 249). Böylece, Türkiye'nin tekstil sektörü ihracat dinamikleri; küresel pazar eğilimleri, ürünlerin itibarı ve stratejik yaklaşımlar ekseninde şekillenmektedir. Firmalar rekabet güçlerini artırmak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır.

2.5.1 Küresel Pazar Trendleri

Küresel ölçekte tekstil sektörü, son yirmi yılda önemli dönüşümler yaşamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde Batı ülkelerinin üretim merkezi konumunda olan sektör, üretim maliyetlerinin artması ve çevresel düzenlemelerin sıklaşmasıyla birlikte yapısal değişim göstermiştir (Bowen ve Leinbach, 2004: 181).

1990'lı yıllardan itibaren Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Bangladeş gibi yükselen ekonomiler dünya tekstil üretiminde ve ihracattaki paylarını hızla artırmışlardır. Özellikle Çin, ucuz emek gücü sayesinde 2000'li yıllarda küresel tekstil ihracatının yaklaşık %35'ini kontrol eder hale gelmiştir ((Hanson, 2012).

Gelişen ülkelerin yanı sıra, Güneydoğu Asya ülkeleri de önemli üretim merkezleri arasına girmiştir. Vietnam, Bangladeş, Endonezya gibi ülkeler; uygun üretim koşulları, serbest ticaret anlaşmaları ve Çin'in üretim maliyetlerinin yükselmesi sayesinde 2000'lerin sonlarından itibaren hızla büyümüşlerdir (Gereffi vd., 2010: 162).

Son dönemde teknolojik yeniliklere olan ilgi artarken, özgün tasarımlar ve moda trendleri takip eden markalı ürün satışı da önem kazanmıştır. Tüketici eğilimleri değişirken, sürdürülebilir ve çevresel üretim ön plana çıkmaktadır (Horrocks, 2020). Tüm bu gelişmeler küresel tekstil sektörünün yapısını ve rekabet dinamiklerini önemli ölçüde dönüştürmüştür.

2.5.2 Türk Tekstil Ürünlerinin Yurtdışındaki İtibarı

Türk tekstil sektörü, uzun yıllardır ihracatta önemli başarılar elde etmektedir. Özellikle son 15 yılda Türk tekstil ürünlerinin kalitesi ve itibarı oldukça artmıştır. Geniş ürün yelpazesi, uygun fiyat politikası ve hızlı teslimat imkanları sayesinde önemli pazarlarda payını sürekli arttırmıştır (Önday, 2015: 314).

Türk tekstil ürünleri geleneksel olarak Avrupa Birliği ülkelerindeki itibarı yüksektir. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya başta olmak üzere AB üyesi ülkelere yapılan ihracatta kalite, hizmet ve fiyat dengesi memnuniyet yaratmıştır. Özellikle hazır giyim eşyası, konfeksiyon ve ev tekstili alanlarında Türk markaları tercih edilen üreticiler arasında yer almaktadır (Önday, 2015: 315).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde de Türk tekstil sektörü son yıllarda itibar kazanmıştır. Coğrafi yakınlık, dinî-kültürel benzerlikler ve uygun fiyat politikası bu bölgelere yapılan ihracattaki başarıda etkili olmuştur. Öte yandan Uzak Doğu ülkelerine yapılan ihracatta da kalite, hızlı teslimat ve moda yakalama kabiliyeti sayesinde Türk markaları tercih edilir hale gelmiştir. Türk ürünlerinin uluslararası platformlardaki başarıları da ihracattaki itibarı olumlu yönde etkilemektedir (Önday, 2015: 315-316). Nihai anlamda Türk tekstil sektörü yüksek kalite, uygun fiyat, hızlı teslimat ve modaya uyum avantajlarıyla önemli pazarlarda güçlü bir konuma ulaşmıştır. Bu sayede ihracat başarısını sürdürebilmektedir.

2.5.3 İhracat Stratejileri

Türkiye'de tekstil sektörü, rekabet gücünü artırmak ve sürdürülebilir büyüme sağlamak amacıyla pazar çeşitliliği (Günay, 2005), fiyatlandırma politikaları (Yıldırım, 2015) ve pazarlama ve marka stratejileri (Yıldırım, 2015) gibi çeşitli ihracat stratejileri geliştirmiştir

2.5.3.1 Pazar Çeşitliliği

Türk firmaları geleneksel AB pazarına ek olarak, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Asya-Pasifik bölgelerine ağırlık vermiştir. TÜİK verilerine göre Özellikle Mısır, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Çin gibi ülkelere ihracat artırılmıştır. Serbest ticaret anlaşmaları ve kültürel yakınlıklardan faydalanılarak yeni pazarlara açılmak, riskleri dağıtmıştır (Altıntaş ve Akpolat, 2013: 14).

Orta Doğu ülkeleri önemli potansiyel pazarlar olarak görülmüştür. Özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, İran, Irak'a yapılan satışlar hızla artmıştır. Dinî-kültürel yakınlık ve serbest ticaret anlaşmaları bu bölgenin cazip hale gelmesini sağlamıştır (Gündüz, 2018: 335).

Kuzey Afrika ülkeleri ile imzalanan STA'lar da ihracata olumlu katkı sağlamıştır. Cezayir, Fas ve Tunus başta olmak üzere bölgeye yönelik pazarlama faaliyetleri yoğunlaştırılmıştır (Azmeş ve Elshennawy, 2020). Uzakdoğu pazarlarına açılmak için Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya'ya ihracat artırılmış; bu ülkelerde lojistik üsler kurularak teslimat süreleri kısaltılmıştır (Hussain vd., 2020: 29). Böylece Türk firmaları pazar çeşitlendirmesiyle ihracat ağını genişleterek riskleri dağıtmış, bölgesel dinamiklerden faydalanmıştır. Çok sayıda yeni pazar keşfedilmesine olanak sağlanmıştır.

2.5.3.2 Fiyatlandırma Politikaları

Türk tekstil sektörü, artan küresel rekabet ortamında fiyat avantajı sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik teknolojik yeniliklerden faydalanılmıştır. Böylece kaliteden ödün vermeden rekabetçi fiyat politikası izlenebilmiştir (Taymaz, 2002: 16).

Üretim süreçlerinin verimliliğini artırmak için yeni makine ve ekipman yatırımları yapılmıştır. Hammadde tedarikinde köklü değişikliklere gidilerek maliyet avantajı elde edilmiştir. Aynı

zamanda üretim bölgeleri arasında maliyet farklarından yararlanılarak optimal lokasyonlar tercih edilmiştir (Eraslan vd., 2008: 294).

Fiyatlandırmada müşteriye özel indirim uygulamalarıyla sadakat artırılmıştır. Özellikle yüksek hacimli alımlarda ve devamlı müşteriler için farklı oranlarda iskonto imkanı sunulmuştur. Teslimat esnekliğine gidilerek stok maliyetleri asgari düzeye indirilmiş, erken ödemelerde ilave indirim yapılmıştır. Mevsim sonu furya satışları, yeni model çeşitlendirmesi ve etkin pazarlama yöneltmeleriyle fiyat rekabeti artırılarak pazar payı genişletilmiştir. Böylelikle Türk tekstil sektörü kaliteyi koruyarak fiyat avantajı elde edebilmiştir (Yaman ve Bilik, 20020: 81).

2.5.3.3 Pazarlama ve Marka Stratejileri

Türk tekstil firmaları, katma değeri yüksek ürünlere geçiş yaparak rekabet güçlerini artırmayı hedeflemiştir. Bunun için moda tasarımlarına ve markalaşmaya önem vermişlerdir. Özgün koleksiyonlar hazırlayıp, tasarım ofisleri açarak trend yakalama kabiliyetlerini artırmışlardır (Şahin, 2015: 159).

Firma markalarını geliştirmek amacıyla ürün kalitesi artırılmış, koleksiyon anlayışı benimsenmiştir. Böylelikle müşteri sadakati yakalanmış, fiyat premiumları oluşturulabilmiştir. Aynı zamanda marka imajı oluşturmak üzere mecralarda etkin pazarlama yapılmıştır. Uluslararası moda fuarlarında etkin katılım sağlanarak yeni müşteriler kazanılmış, ihracat ağı genişletilmiştir. Fuarlar aracılığıyla sektör trendleri yakından takip edilmiştir (Çedikçi, 2008: 78).

Firmalar dijital dönüşüm kapsamında sanal mağazacılığa yönelmiş, müşteri deneyimini geliştiren stratejiler geliştirmiştir. E-ticaret portalları, sosyal medya mecraları etkin kullanılarak pazar payı artırılmıştır (Öndoğan ve Öndoğan, 2021: 94).

2.6 Rekabet Gücü ve İnovasyon

Günümüz rekabet ortamında, tekstil sektöründe sürdürülebilir başarı yakalamanın en önemli yollarından biri inovasyon kapasitesini artırmaktır. Firmaların yeni ürün ve teknolojiler geliştirmeye yönelik Ar-Ge faaliyetlerini ön plana çıkarması gerekmektedir. Bu sayede hem mevcut pazardaki rekabet gücü artırılır hem de yeni pazar alanları keşfedilebilir. Türk tekstil sektörünün de gelecekteki büyüme dinamiği, teknolojik yenilik ve tasarım kabiliyetine bağlıdır. Özgün ürünler ortaya koymak ve yeni üretim yöntemlerini benimsemek firmaların faaliyet

alanlarını genişletecektir (Wadho ve Chaudhry, 2018: 1301). Dolayısıyla ar-ge faaliyetlerine verilen önem ve bunların uygulama sonuçları Türk tekstil sektörünün rekabet gücünü belirleyecek kritik faktörler arasında yer almaktadır.

2.6.1 Ar-Ge Faaliyetleri

Günümüzde tekstil sektöründe rekabet üstünlüğünün sürdürülebilmesi, yeni ürün ve üretim teknikleriyle sürekli yeniliklere bağlıdır. Ar-Ge faaliyetleri bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Türk tekstil sektörünün de gelecek vizyonu, yenilikçi ürün geliştirme ve teknoloji transferi kapasitesine dayanmaktadır.

2.6.1.1 Yenilikçi Ürün Geliştirme

Türk firmalarının ürün çeşitlendirmesi ve tasarım odaklı yaklaşımları, rekabet gücünün artırılmasında önemli katkı sağlamaktadır. Özgün kumaş, model ve koleksiyonlar ile yeni segmentlere açılımlar yaparak farklılaşma hedeflenmektedir. Tasarımcı ve Ar-Ge ekibi istihdam edilerek yeni moda akımlarının takibi sağlanmaktadır (Çetindamar vd., 2005: 258).

Firmalar ürettikleri ürünleri sürekli geliştirmekte, özellikle fonksiyonel özellikler ve kullanım kolaylığına yönelik yeniliklerde bulunmaktadır. Akıllı tekstiller, antimikrobiyal özellikli kumaşlar gibi yeni üretim teknolojileri benimsenmekte, tüketici memnuniyeti artırılmaktadır (Sevinç, 2017: 25).

Üniversite-sanayi iş birliği projeleriyle akademik destek alınarak yenilikçi AR-GE çalışmaları yürütülmektedir. TEKPOL gibi ortak AR-GE merkezleri, sektöre yön veren yeniliklerin geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

2.6.1.2 Teknoloji Transferi

Tekstilde dijital dönüşüm ve akıllı üretim sistemleri önem kazanmaktadır. Firmalar yabancı lisans anlaşmalarıyla robotik sistemler, yazılımlar ve üretim tekniklerinden faydalanmaktadır. Ayrıca üniversiteler ve araştırma merkezleriyle ortak AR-GE projeleriyle yeni üretim teknolojileri edinilmektedir (Olgun ve Turan, 2022: 30).

Otomasyon yatırımlarıyla makine parkı modernize edilmekte, verimlilik artırılmaktadır. Dolaylı iş gücü maliyetlerinin düşürülmesi ve ürün kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlanmakta, ihracat başarısı

sürdürülebilir. Sonuç olarak, Ar-Ge ve yenilikçi yaklaşımlarla Türk tekstil sektörü gelecek vizyonunu şekillendirmektedir. Ürün ve üretim yöntemlerinin sürekli geliştirilmesiyle rekabet üstünlüğü sürdürülebilir (Olgun ve Turan, 2022: 32).

2.6.2 Rekabet Avantajları

Türk tekstil sektörünün küresel arenada rekabetçi konumunu korumasında, sahip olduğu kaynaklara dayalı avantajlar büyük önem taşımaktadır. Uzun yıllardır biriken tecrübe, zengin insan kaynağı ve coğrafi konum avantajları, Türk firmalarına rekabet üstünlüğü kazandırmaktadır. Özellikle kalite standartlarındaki iyileşmeler ve maliyet yapısındaki avantajlar sayesinde Türk malzemeleri ve markaları uluslararası alanda tercih edilir hale gelmiştir. Ancak değişen koşullar karşısında avantajların korunması ve geliştirilmesi için sürekli iyileştirme gereklidir. Makro düzeyde alınabilecek politik adımlarla rekabetçi konum güçlendirilebilir (Gacener Atış, 2014: 14).

2.6.2.1 Kalite Standartları

Türk tekstil sektörünün sürdürülebilir rekabet gücünde, kalite standartlarındaki sürekli iyileşmenin önemi büyüktür. Firmalar üretim sistemlerini kalite yönetim anlayışı ile optimize etmekte, uluslararası standartlara uyum sağlamaktadır. ISO 9001, ISO 14001 ve OEKO-TEX gibi sertifikalara sahip olunarak müşteri güveni artırılmaktadır (Kaya ve Oduncu, 2016: 422).

Ürün test laboratuvarları kurularak hammadde ve ürün kalitesi sürekli izlenmektedir. Üretim süreçleri otomasyona bağlanmış, standartlar yükseltilmiştir. Böylece ürün hataları minimize edilmekte, israf azaltılmaktadır. Kaliteden ödün verilmeden fiyat rekabeti sağlanabilmektedir. Türk malları tercih sebeplerinden biri olan kalite algısı güçlenmektedir. Ayrıca gelecekte ISO 13485 gibi tıbbi tekstil standartlarına uyum da avantaj olarak kullanılabilir (Alüftekin vd., 2009: 5). Kalite sürekliliği ve müşteri memnuniyeti ilkesiyle Türk tekstil sektörü rekabet üstünlüğünü destekleyen faktörler arasında yer almaktadır.

2.6.2.2 Maliyet Avantajları

Türk tekstil sektörünün küresel arenada rekabet edebilmesi, üretim maliyetlerindeki avantajları sayesinde mümkün olmaktadır. Hammadde tedarikindeki zenginlik, nitelikli işgücü ve coğrafi konum bu anlamda önem taşıyan faktörlerdendir (Eraslan vd., 2008: 297).

Ucuz pamuk, polyester, yün gibi hammaddelerin yakın bölgelerden tedariki maliyetleri düşürmektedir. İşletmelerin büyük bölümü Batı ve İç Anadolu'da yer almakta, lojistik ağ erişilebilirliği avantaj sağlamaktadır. Nitelikli işgücü ile makine/insan verimliliği yüksektir. Düşük ücretler katma değerli üretim için fırsat yaratmaktadır (Elitaş ve Şeker, 2017: 61). Ayrıca enerji maliyetleri dünya ortalamasının altındadır. Özellikle doğal gaz bazlı üretim maliyetler azaltmaktadır (Çınar, 2008: 64). Kontrollü kur politikasıyla rekabetçi döviz kurları üretim için önemli bir unsurdur. Mali avantajlar sayesinde Türk firmaları kaliteli ürünleri uygun fiyatla sunabilmekte, ihracatlarını genişletmektedir (Hatırlı ve Önder, 2010: 45).

2.7. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Etkiler

Günümüzde her sektörün sürdürülebilir üretim anlayışını benimsemesi gerekmektedir. Özellikle doğaya zarar verebilen tekstil sektörü, çevresel etkilerini minime etmeli ve döngüsel ekonomi modeline uyumlu çalışmalıdır. Tekstil endüstrisinin de gelecekte rekabet gücünü koruması, çevreye duyarlı üretim yapmasına bağlıdır. Firmaların çevresel ayak izini azaltması ve atık yönetimindeki performansını iyileştirmesi gerekmektedir. Aksi halde hem mevzuat hem de müşteri baskısına maruz kalınabilir (Desore ve Narula, 2018: 1445). Dolayısıyla çevre ve iklim değişikliği risklerini yönetebilmek için sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlar benimsenmelidir.

2.7.1 Çevresel Ayak İzi

Tekstil sektörü, fazla su ve kimyasal kullanımıyla önemli bir çevre yükü oluşturmaktadır. İmalat aşamasında kullanılan su miktarı, atık su arıtımının yetersizliği sebebiyle su kaynaklarını tehdit etmektedir. Firma sayısının çok olması bu sorunu büyötmektedir. Kimyasal boyarmaden ve apre proseslerinde kullanılan zararlı maddelerin bertarafı yeterince kontrol edilememektedir. Hava, su ve toprak kirliliğine yol açabilecek riskler mevcuttur. Enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları da dünya ortalamasının üzerindedir. Hammadde tedariki aşamasındaki karbon ayak izinin düşürülmesi gerekir. Atık su arıtım cihazları yatırımı, geri dönüşüm sistemleri ve yeşil üretim tekniklerine geçişle sektörün sürdürülebilirliği artırılabilir. Aksi halde mevzuat sıkılaştırılabilir (Liv d., 2017: 12).

2.7.2 Sürdürülebilir Üretim Pratikleri

Tekstil sektöründe sürdürülebilir üretim, küresel çapta önem kazanan bir yaklaşım haline gelmiştir. Üreticilerin çevresel, sosyal ve yönetim alanındaki performansları müşteriler ve düzenleyiciler tarafından yakından takip edilmektedir. ISO 14040, ISO 14000, OEKO-TEX gibi standartların yaygınlaşması ve sürdürülebilirlik raporlamasının artması, firmalara baskı oluşturmaktadır (Amutha, 2017: 88):

Türkiye'de de son yıllarda yeşil üretim anlayışı yaygınlaşmaktadır. Türk tekstil sanayisi su ve enerji verimliliğine, atık yönetimine, döngüsel ekonomi uygulamalarına önem vermeye başlamıştır. Firmaların önemli bölümü su arıtım tesisleri kurmuş, makine parkı modernizasyonu tamamlamıştır. Enerji tüketimini azaltan teknolojilere yatırım yapılmaktadır. Yeşil bina sertifikalı tesis sayısı artış göstermektedir. Geri dönüştürülmüş pamuk ve polyester kullanımı yaygınlaşmaktadır. Türk firmaları çevresel performanslarını uluslararası sertifikalarla destekleyerek, yeşil üretimde rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedirler (Alkaya ve Demirer, 2014: 603).

2.7.3 Geri Dönüşüm ve Atık Yönetimi

Tekstil sektöründe geri dönüşüm ve atık yönetimi, küresel ölçekte sürdürülebilir üretimin önemli bileşenlerinden biridir. Dünya genelinde, tekstil atıklarının büyük bölümünün henüz geri kazanıma alınmadığı bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerde geri dönüşüm sistemleri kurulmakta, lif ve kumaş artıklarının yeniden ekonomiye kazandırılması hedeflenmektedir. Farklı ürünlerin karışmaması için ayrıştırma sistemleri geliştirilmektedir (Wojnowska-Baryła vd. 2022: 2).

Türkiye'de de tekstil atıklarının yönetimi ve geri kazanımı politika gündemindedir. Son yıllarda firma bazında geri dönüşüm sistemleri kurulmaya başlanmıştır. Kumaş artıkları ve yağlı liflerin ayrıştırılarak yeniden işlenmesi yaygınlaşmaktadır. Sanayi bölgelerinde oluşan atıkların toplanması ve bertarafı için belediyelerle iş birlikleri geliştirilmektedir. Geri dönüşüm tesisi sayısının artması hedeflenmektedir. Böylece Türkiye tekstil sektörü de döngüsel ekonomi modeline uygun üretim gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Eser vd., 2016: 55).

2.8. Gelecek Projeksiyonları ve Fırsatlar

Teknolojideki ve ekonomideki değişimler, tekstil sektörünün gelecek vizyonunu şekillendirmektedir. Küreselleşme derinleşerek yeni pazar fırsatları doğarken, sürdürülebilirlik ve dijital dönüşümün etkisi artacaktır. Küresel ölçekte tekstil sektörünün gelecek projeksiyonlarını etkileyen önemli gelişmeler bulunmaktadır. Sanayi 4.0 kapsamında dijital dönüşüm hız kazanmakta, akıllı fabrikalar yaygınlaşmaktadır (Hossain vd., 2018: 25). Ayrıca sürdürülebilir üretim ve döngüsel ekonomi modeline geçiş ivme kazanmaktadır. COVID-19 salgını e-ticaret ve hızlı tüketim kalıplarını değiştirmiştir.

Türkiye'de de tekstil sanayiinin geleceğinin şekillenmesinde benzer trendler etkili olacaktır. Nitelikli işgücü ve rekabetçi üretim koşullarıyla, Türk firmaları dijital dönüşüme hızlı uyum sağlayabilir. Yeşil üretim ve inovasyon kapasiteleri artırılarak, küresel sürdürülebilir üretim zincirlerinde önemli rol üstlenilebilir. KOBİ'lerin desteklenmesiyle hızlı tüketici isteklerine cevap verilebilir. COVID-19 sonrası dönemde, esnek üretim ile küresel tedarik zincirlerindeki boşluk doldurulabilir. Stratejik vizyon ile Türk tekstil sektörü rekabet gücünü koruyabilir (Küsters vd., 2017: 217).

Türk tekstil sanayi de dünyadaki gelişmeleri yakından izlemeli; gelecek için stratejik planlamalar yapmalıdır. Sektörün rekabet gücü, fırsatları değerlendirme ve tehditleri yönetme kabiliyetine bağlıdır. Değişen koşullara hızlı uyum sağlayarak yeni iş modelleri geliştirilmelidir. Stratejik yaklaşımlarla Türk tekstilinin küresel ölçekte liderlik iddiası sürdürülebilir (Dalgıç, 2015: 99).

2.8.1 Küresel Ekonomik Trendlerin Etkisi

Küresel ekonomideki gelişmeler, tekstil sektörü dinamiklerini doğrudan etkilemektedir. Son dönemde yaşanan olaylar bu etkinin boyutunu ortaya koymuştur. COVID-19 salgını, tedarik zincirlerindeki kırılganlığı ortaya çıkarmıştır (Chowdhury vd., 2021: 4). Üretim merkezlerinin çeşitlendirilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. ABD-Çin ticaret savaşları, küresel ticaret ağlarının yeniden şekillenmesini hızlandırmıştır. Yeni üretim üslerine yönelim artmıştır. Korumacılık eğilimlerinin yaygınlaşması, serbest ticaret rejimlerini tehdit etmektedir.

Jeopolitik riskler ve siyasi istikrarsızlıklar, yatırımları etkilemektedir. Dijitalleşme ve yeşil kalkınma süreci, sektör dinamiklerini şekillendirmeye başlamıştır. Trendler doğrutusunda,

Türk tekstilinin rekabetçi konumu yeniden değerlendirilmelidir. Risk yönetimi ve esnek üretim kabiliyetleri önem kazanacağı söylenebilir (Heo, 2022: 14).

2.8.2 Yeni Pazar Fırsatları

Küresel ölçekte, tekstil sektörü iş yapış biçimlerinin değişmesi yeni pazar fırsatlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Prakash, 2020: 451). Covid-19 sonrası dönemde sürdürülebilirlik, şeffaflık ve esnekliğe olan talep artarken, bölgesel çeşitlendirme eğilimi güçlenmektedir (Wulandari ve Darma, 2020: 8071).

Türkiye için de bu trende uygun olarak yeni pazar fırsatları oluşmaktadır. Lojistik üs konumu, serbest ticaret anlaşmaları ve nitelikli işgücü avantajıyla; Türk tekstil sektörü hem mevcut pazarlarda payını artırabilir hem de yeni pazar bölgelerine açılabilir. Özellikle Orta Asya, Afrika, Ortadoğu ve Balkan ülkelerindeki hızlı büyümeye odaklanılarak ihracat potansiyeli değerlendirilebilir (Arslan, 2018: 141). Yeşil üretim kabiliyetleriyle AB ve ABD'nin sürdürülebilir tedarik arayışlarına cevap verilebilmektedir. Esnek üretim ile sipariş bazlı çalışabilme kabiliyeti talep edilen yeni iş modellerine uygunluğu artırabilir (Esi, 2017: 650).

Küresel ölçekte üretim ve tedarik sistemlerinin yeniden yapılanması, Türk tekstil sektörü için yeni pazar fırsatları doğurmaktadır. Coğrafi çeşitlendirme eğilimiyle, Türkiye'nin jeostratejik konumu ön plana çıkmaktadır. Kuzey Amerika ve Avrupa pazarlarına yakınlığı avantaj sağlamaktadır. Lojistik maliyetleri düşük üretim merkezi olma potansiyeli bulunmaktadır. Asya ve Orta Doğu'ya yakınlığıyla, buradaki hızla büyüyen pazarlara erişim kolaylaşmaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları ve Gümrük Birliği sayesinde birçok pazara rahatça erişilebilmektedir (Arslan, 2018: 141).

Nihai olarak tekstil endüstrisinde gelişmişlik seviyesi ve insan kaynağı avantajıyla, yeni yatırımcıları cazip hale gelmesi mümkündür. Sürdürülebilir ve esnek üretimle, küresel tedarik zincirlerinde alternatif üs konumuna yükselebilir. Dışa açıklık politikasıyla birlikte, bu fırsatlar değerlendirilebilir.

2.8.3 Sektörde Beklenen Gelişmeler

Teknolojik ve iş modeli değişimleri, tekstil sektörünün gelecek dinamiklerini şekillendireceği söylenebilir. Önümüzdeki dönemde çeşitli gelişmelerin sektörü etkilemesi beklenmektedir. Bunlardan ilki dijitalleşmenin derinleşmesiyle akıllı fabrikaların yaygınlaşmasıdır. Böylece

verimliliğin artıracığı düşünülebilir (Görçün, 2018: 138). Nesnelerin İnterneti (IoT) teknolojileriyle takip edilebilirlik ve şeffaflık sağlanacaktır (Manglani, vd., 2019: 231). Yapay zeka uygulamaları üretimde verimlilik kazancı sağlayacaktır (Noor, 2022: 505). 3D yazıcılarla üretim esnekliği artacaktır (Chen, 2015: 24). Yeşil malzeme ve üretim yöntemlerine olan yatırımlar artacaktır (Madhav vd., 2018: 35). Kişiyeye özel tasarımlara olan talep küresel ölçekte büyüyecektir (Sharma vd., 2021: 4239). Sanal marka ve e-ticaret modelleri yaygınlaşacaktır (Sanchez Torres ve Arroyo-Cañada, 2017: 107). Türkiye'nin bu gelişmelere erken uyum sağlaması, rekabet gücünü artıracaktır. Nitelikli insan kaynağı ve Ar-Ge kapasitesiyle liderlik iddiasını sürdürebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURU DALGALANMALARININ ETKİSİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TEKSTİL İHRACATI ANALİZİ

Bu bölümde çalışmanın amacı ifade edilerek çalışma kapsamında kullanılacak veri seti ile metodoloji detaylandırılmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda ampirik analizler gerçekleştirilmiştir.

3.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Türkiye'nin tekstil sektöründeki döviz kuru volatilitésinin, özellikle tekstil ürünleri ihracatı üzerindeki etkilerini enflasyonu ve tekstil üretim endeksini de hesaba katarak sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tekstil sektörü, Türkiye ekonomisinin belirgin bir parçasını oluşturmakta ve ülkenin toplam ihracat gelirlerinde önemli bir paya sahiptir.

Döviz kuru volatilitésini, ile birlikte enflasyon oranı ihracatçıların maliyetlerini, fiyatlandırmalarını ve kar marjlarını belirleyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, döviz kuru dalgalanmalarının tekstil sektörü üzerindeki etkilerini anlamak, sektörün rekabet gücünü ve genel ekonomik performansını değerlendirmek açısından kritiktir. İhracat da üretimle doğrudan ilişkilidir. Üretim azalması durumunda ihracat da olumsuz etkilenmektedir. Tekstil üretim endeksinin analize dahil edilmesi, ihracat ve üretim arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

Bu çalışma aynı zamanda, döviz kuru riskine karşı etkili stratejiler geliştirmeyi ve bu stratejilerin Türkiye'nin tekstil sektöründeki aktörler için nasıl uygulanabileceğini incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, politika yapıcılar, işletme yöneticileri ve yatırımcılar için bilimsel bir temel sağlayarak, sektördeki paydaşların döviz kuru volatilitésine karşı daha dayanıklı hale gelmelerine ve genel ekonomik büyümeye daha etkili bir şekilde katkıda bulunmalarına olanak tanıyacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkiye'nin tekstil sektöründeki döviz kuru volatilitésinin etkilerini anlamak ve bu sektörün sürdürülebilir büyümesini desteklemek için geliştirilebilecek stratejilere yönelik bir bilimsel katkı sağlamayı hedeflemektedir.

3.1. Ampirik Literatür

Döviz kuru dalgalanmalarının bir ülkenin ihracatı üzerindeki etkisi ekonomi alanında önemli bir ilgi konusudur. Döviz kuru hareketleri ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Hatırlı ve Önder (2010) tarafından tekstil ve konfeksiyon sektörünün ihracatı ile reel döviz kuru arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmacılar 1998-2008 dönemine ait aylık verileri kullanarak, GARCH yaklaşımını uygulamış ve Granger nedensellik testi gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tekstil ve konfeksiyon ihracatı ile uzun dönemde reel döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, reel döviz kurundaki belirsizliğin artmasının tekstil ve konfeksiyon ihracatını olumsuz yönde etkilediği; reel döviz kurundan tekstil ve konfeksiyon ihracatına tek yönlü, döviz kurundaki belirsizlikten ihracata çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Yanar ve Marangoz (2022) çalışmalarında, Türkiye'deki üretici ihracatçı firmaların ihracat performansı üzerinde reel döviz kuru değişimlerinin etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda, 2004-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye'nin en çok ihracat yapan 100 firmasının ihracat rakamları ile reel döviz kuru ilişkisi panel GMM yöntemiyle analiz edilmiştir. Ayrıca ihracat partneri ülkelerin büyüme oranları da dış talep değişkeni olarak modele dahil edilmiştir. Analiz sonuçları, Türk Lirası'nın değer kaybetmesinin (reel kurdaki düşüşün) ihracatı artırdığını göstermiştir. Ekonomik büyümenin de ihracatı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmada daha sonra firma faaliyet gösterdiği 5 ana sektör açısından da benzer analiz yapılmış; otomotiv, demir-çelik, tekstil ve makine sektörlerinde reel kur düşüşünün ihracata pozitif etki ettiği, gıda sektöründe ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşar ve Küpcü (2020) çalışmalarında, döviz kuru değişimlerinin Türkiye'deki firmaların ihracat performansı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bu amaçla 2005-2016 yılları arasında sürekli veri içeren 6 farklı sektör grubundaki ISO 500 listesindeki 68 firmanın panel veri yöntemiyle incelenmiştir. Söz konusu sektör grupları gıda, tekstil, kimya-petrokimya, beyaz eşya-mobilya, demir-çelik-çimento ve otomotiv-makine-savunma şeklinde belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, reel döviz kurundaki artışın ürünleri döviz bazında daha pahalı hale getirerek rekabet avantajını ortadan kaldırarak ihracatı azalttığını göstermiştir. Katma değer artışının ihracata olumlu yönde etkisi bulunurken, sermaye-emek oranının etkisinin sektörün üretim

yapısına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sektör bazında incelemeyle her bir sektörün döviz kuru hareketlerinden nasıl etkilendiği ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Polat (2019) petrol fiyatları ve reel efektif döviz kurlarının Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini zaman serisi analizi yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. Bu çalışma, döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin genel ticaret dengesi üzerindeki etkisinin kapsamlı bir analizini sunmakta ve döviz kuru hareketlerinin daha geniş ekonomik etkilerine ışık tutmaktadır.

Ayrıca, Liu (2020) döviz kuru dalgalanmalarının kurumsal ihracat marjları üzerindeki etkisini incelemiş, döviz kuru hareketlerinin bireysel firmaların ihracat kararları üzerindeki mikroekonomik etkilerini araştırmış ve döviz kuru dalgalanmalarının ihracat üzerindeki firma düzeyindeki etkileri hakkında değerli bilgiler sağlamıştır.

Ayrıca, Baron (1976) faturalama kararlarının ihracatın fiyatlandırılması ve sonuçta ortaya çıkan ihracat seviyeleri üzerindeki etkisine odaklanarak, döviz kuru dalgalanmalarına yanıt olarak ihracatçılar tarafından alınan stratejik kararlara ışık tutmuş ve döviz kuru hareketleri karşısında benimsenen fiyatlandırma stratejileri hakkında içgörüler sunmuştur.

Engin (2007) çalışmasında tekstil ve konfeksiyon sektörünün döviz kuru volatilitesinden nasıl etkilendiğini analiz etmeyi amaçlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de uygulanan serbestleşme politikalarının ihracatı artırdığı, ancak döviz kuru belirsizliklerinden kaynaklanan ekonomik krizlere yol açtığı ifade edilmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektörünün yüksek maliyetleri ve yetersiz teşvik/yatırımlarının yanı sıra, döviz kuru değişkenliklerinden kaynaklanan kur riskinin ihracat ve kar üzerindeki olumsuz etkisi incelenmek istenmiştir. Bu amaçla 1994-2004 döneminde sektörün önde gelen on firmasının finansal tablolarındaki üretim, satış, ihracat, kar ve özkaynak kalemleri, değişen döviz kurlarından nasıl etkilendiği analiz edilmiş; kar marjlarının zaman içindeki seyri grafikler yardımıyla sunulmuştur.

Ayrıca, Keho (2021) Fildişi Sahili'nde reel döviz kurlarının ticaret dengesi üzerindeki etkilerini araştırmış ve reel döviz kurlarındaki değişikliklerin hem kısa hem de uzun zaman ufuklarında ticaret dengesi üzerindeki asimetric etkilerini ortaya koymuştur. Bu çalışma, döviz kuru dalgalanmalarının ticaret dengesi üzerindeki nüanslı ve zamana bağlı etkisine dair içgörüler sunmakta ve oyundaki dinamiklerin daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye bağlamında döviz kuru oynaklığı ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ayhan (2019), döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisinin teorik ve ampirik bir analizini sunmuş ve döviz kuru dalgalanmalarının ticaret üzerindeki

etkilerini anlamının önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde Çelik (2018) döviz kuru oynaklığını ve bunun ihracat üzerindeki etkilerini ölçmek için ARCH ve GARCH modellerini kullanmış ve ticaret piyasasının yapısına bağlı olarak oynaklığın değişen etkisini vurgulamıştır. Ayrıca, döviz kurlarını etkileyen faiz oranlarının ötesindeki faktörleri tespit ederek döviz kuru belirlemenin çok yönlü doğasına ışık tutmuştur (Yüksel vd., 2019).

Bağcı (2019) Türkiye'de politika faiz oranlarının döviz kuru dalgalanmalarını azaltmada önemli bir rol oynadığını tespit ederek, faiz politikalarının döviz kurlarını istikrara kavuşturmadaki etkinliğini vurgulamıştır. Özkul ve Öztürk (2019) ise Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde artan risk ve belirsizlik nedeniyle döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamıştır. Ayrıca, döviz kurlarının Türkiye'nin sektörel ihracatı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Sonuç olarak, döviz kuru dalgalanmalarının ihracat üzerindeki etkilerine ilişkin literatür taraması, makroekonomik, mikroekonomik ve stratejik boyutları kapsayan zengin bir araştırma bütününe ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar toplu olarak döviz kuru hareketlerinin bir ülkenin ihracat performansı üzerindeki çok yönlü etkisinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve politika yapıcılar, işletmeler ve araştırmacılar için değerli bilgiler sağlamaktadır.

4.2. Veri Seti

Çalışma kapsamında Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatında döviz kuru volatilitésinin, enflasyonun ve üretim endeksinin etkisini analiz etmek amacıyla 2013-2023 yılları arasında aylık verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) elde edilmiştir.

GARCH

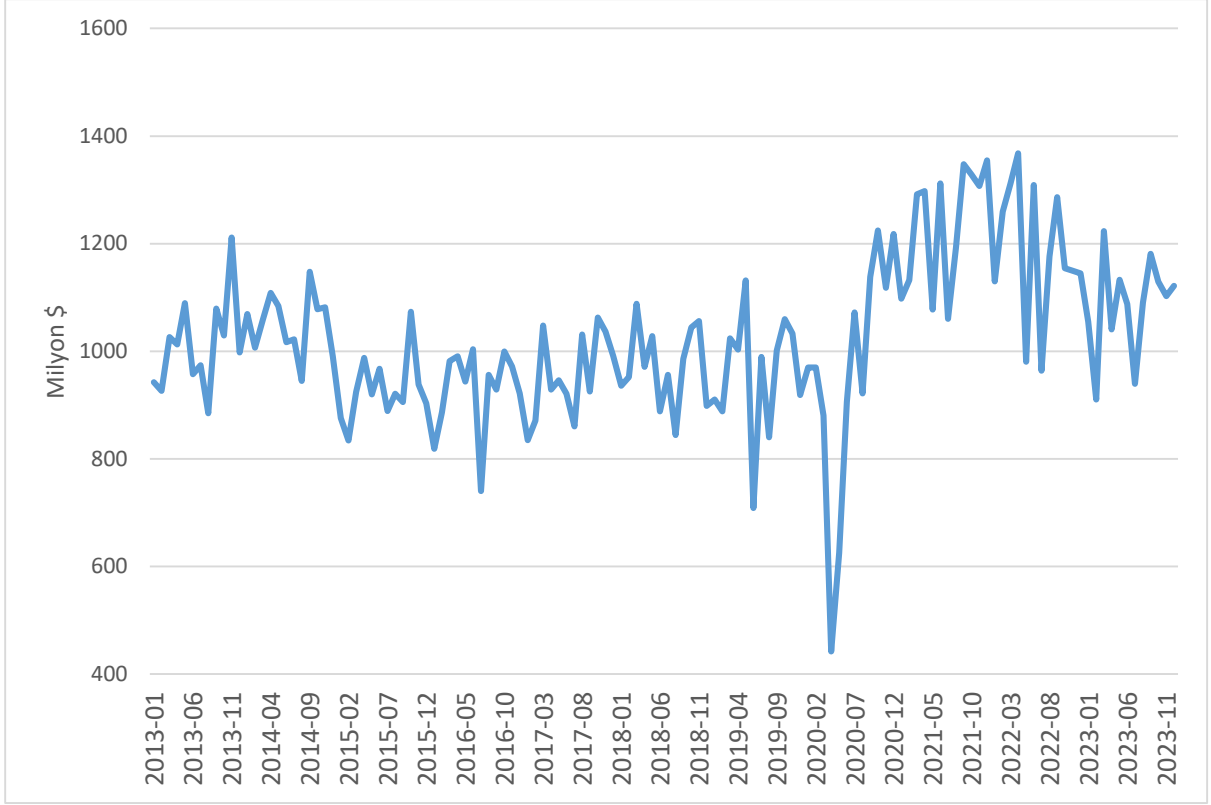
GMM

Döviz kuru volatilitésinin yanı sıra, tekstil ihracatını etkileyebilecek faktörlerin başında enflasyon oranı gelmektedir. Enflasyon, genel fiyat seviyesindeki sürekli ve belirgin artışı ifade etmektedir. Bu nedenle enflasyon bir ülkenin mal ve hizmetlerinin maliyetini etkileyerek ihracat üzerinde bir etki yaratabilmektedir. Enflasyon oranının yüksek olduğu bir ülkede, üretim maliyetleri genellikle artmaktadır. Bu artış işgücü, hammadde ve enerji gibi girdi maliyetlerindeki artışları içermektedir. Döviz kurunun uygun oranlarda bir değişim (artış) sergilememesi durumunda bu maliyet artışları, ihracatçıların mal ve hizmetlerini daha yüksek

bir fiyata satmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle ihracatın rekabet gücü azalmaktadır. Ayrıca, yüksek enflasyon oranları ekonomik belirsizliği artırmakta, bu belirsizlik, yatırımları ve üretim kapasitesini etkileyebilmektedir. Bu da ihracatı dolaylı bir şekilde etkilemektedir.

Tekstil üretim endeksindeki değişimler, ihracat performansı üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu söylenebilir. Üretim ve ihracat arasındaki bu nedensel ilişkiyi yakalamak adına tekstil üretim endeksi analize dahil edilmiştir. Böylece tekstil ihracatına yönelik döviz volatilitésinin yanı sıra üretim-ihracat ilişkisi de değerlendirme kapsamına alınmıştır.

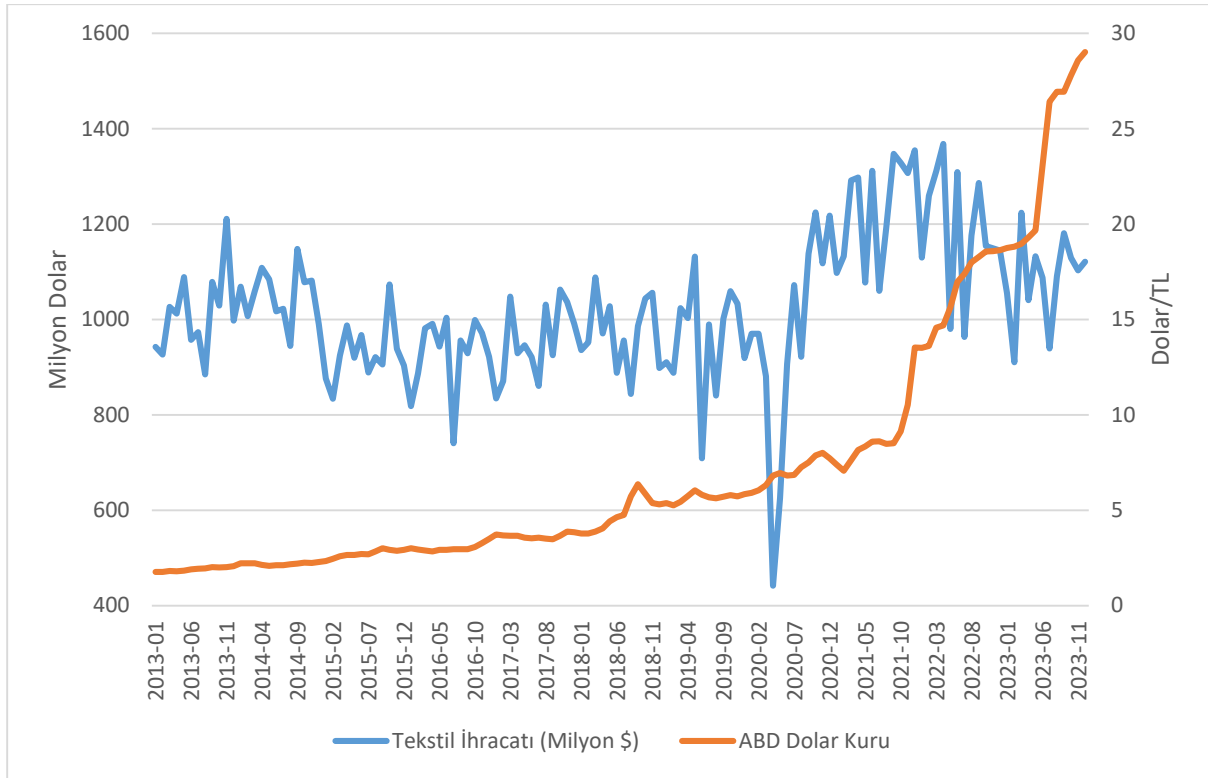
Türkiye tekstil ihracatının 2013-2023 yılları arasındaki değişimi Şekil 4.1.'de görülmektedir. Türkiye'nin 2013-2023 dönemindeki aylık tekstil ihracat değerlerini incelendiğinde genel olarak ihracat değerlerinin zaman içinde artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılında aylık ortalama tekstil ihracatı 950 milyon dolar civarında iken, 2023'te bu rakam 1,150 milyar dolar civarına kadar yükselmiştir. 2020 yılının Mart-Mayıs aylarında Covid-19 pandemisi nedeniyle ihracat ciddi düşüş göstermiş, normal seyrine 2021'de geri dönmüştür. Yaz aylarında tekstil ihracatı biraz düşük seyrederken, sonbahar-kış aylarında artış yaşanmaktadır. Bu nedenle tekstil ihracatı değerinde mevsimsel etkilerin gözlemlendiği söylenebilir. 2022 yılı ile birlikte enerji krizi ve enflasyonun etkisiyle, ihracat kısmi olarak dalgalanma gösterse de genel olarak artış eğilimi korunmuştur. Genel olarak Türkiye'nin tekstil sektöründeki ihracatının artış eğiliminde olduğunu, ancak belirli yıllar ve dönemlerde ekonomik ve küresel faktörlere bağlı olarak dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir.

Kaynak: TCMB. EVDS

Şekil 4.1. Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

Dolar/TL kurunun tekstil ihracatına göre değişimi Şekil 4.2.'de görülmektedir. Tekstil ihracatı ile ABD Dolar kuru arasındaki ilişkiyi değerlendirildiğinde dolar kurundaki artışların genellikle ihracat değerlerinde kısmi bir düşüşe neden olduğu söylenebilir. Özellikle 2018 sonrası döviz kurundaki hızlı yükselişle ihracat değeri azalmıştır. 2020'de pandeminin etkisiyle hem kur hem ihracat bir miktar düşüş göstermişse de 2021 yılında toparlanma olmuştur. 2022 başında kur stabil iken ihracat da yüksek seyretmiş, 2022 yılı Mayıs'tan itibaren kur hızla yükselirken, ihracat da bir miktar gerilemiştir. 2023'ün ilk 9 ayında kur yükselmesine rağmen ihracatın yine güçlü seyrini koruduğu gözlenmiştir. Uzun vadede kur artışları ihracattaki baskıyı artırıyor olsa da tekstil sektörünün rekabet gücü sayesinde bu etki telafi edilebildiği söylenebilir.

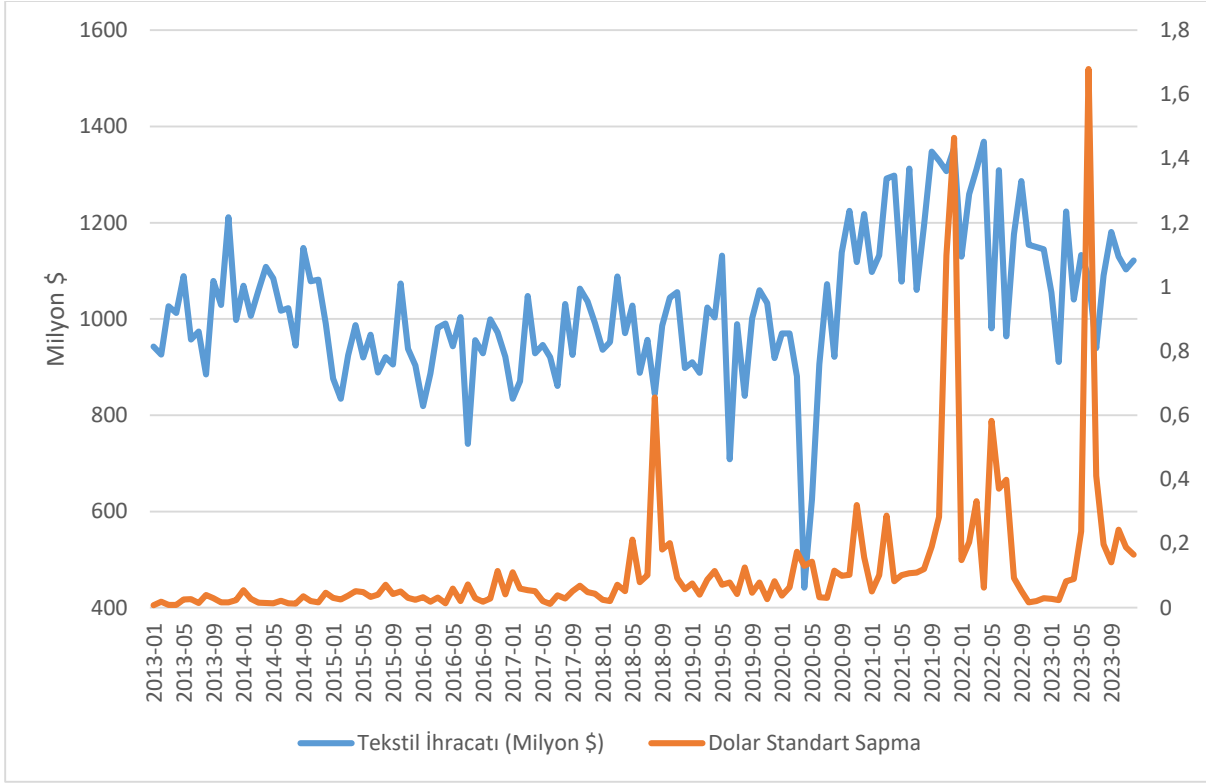

Kaynak: TCMB. EVDS

Şekil 4.2. ABD Dolar/TL Kuru ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

Genel olarak, kısa dönemde döviz kuru şokları ihracata olumsuz yansısı da sektörün seyri uzun vadede pozitif etki yapmaktadır. Burada ihracatın kur değişimlerine karşı dayanıklılığı önemlidir. Bu nedenle tekstil ihracat değeriyle dolardaki değişimin seyri Şekil 4.3.'te görülmektedir. Çalışma kapsamında dolardaki aylık değişimin göstergesi olarak her ay için o aydaki bütün günlere ait Dolar/TL kurunun standart sapma değeri kullanılmıştır. Tekstil ihracatı ile ABD Dolar kurunun aylık standart sapması arasındaki ilişki incelendiğinde dolar kurundaki yüksek standart sapma (değişkenlik), genellikle ihracat değerlerinde düşüşe işaret ettiği söylenebilir. Bu durumda belirsizliğin ihracatı olumsuz etkilediği ifade edilebilir. 2020 yılı Mart-Mayıs döneminde hem kur standart sapması hem ihracat yüksek seyretmiş, pandemi belirsizliği etkilemiştir. 2021'de kur stabilize olmaya ve standart sapma düşmeye başlayınca, ihracat yönünü yukarı çevirmiştir. 2022'de kurun daha yüksek seyrettiği dönemlerde ihracat düşmüş, belirsizlik etkili olmuştur. 2023'te kur belirsizliği azalsa da ihracat üzerindeki etkisi korumuş görünmektedir. Sonuç olarak, dolar kurundaki aylık volatilité artışı kısa vadede ihracatı olumsuz etkilerken; uzun vadede sektörün rekabet gücü bu etkinin üstesinden gelmeyi başarabilmiştir. Kur belirsizliği azaldıkça ihracatın toparlanma eğilimi gözlenmektedir.

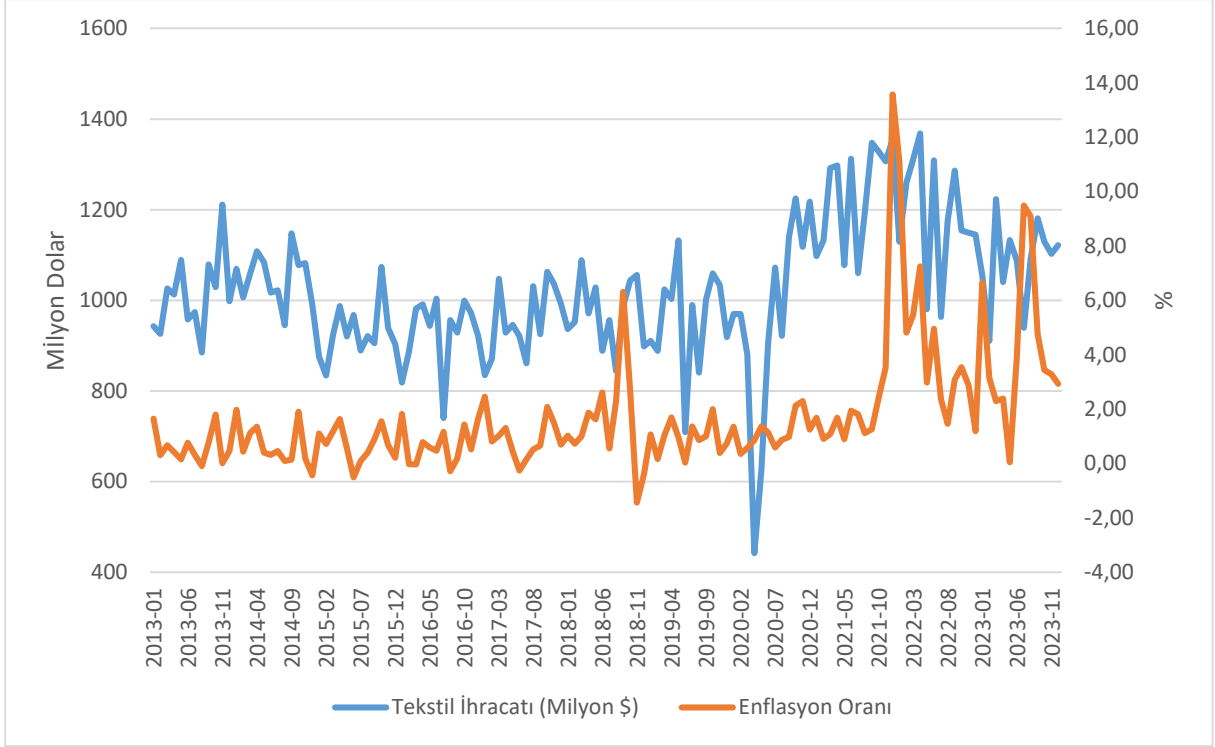
Dolayısıyla, kur değişkenliğinin standart sapması ihracat üzerindeki belirsizlik etkisini yansıtıyor denilebilir.

Kaynak: TCMB. EVDS

Şekil 4.3. ABD Dolar/TL Kurunun Standart Sapması ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

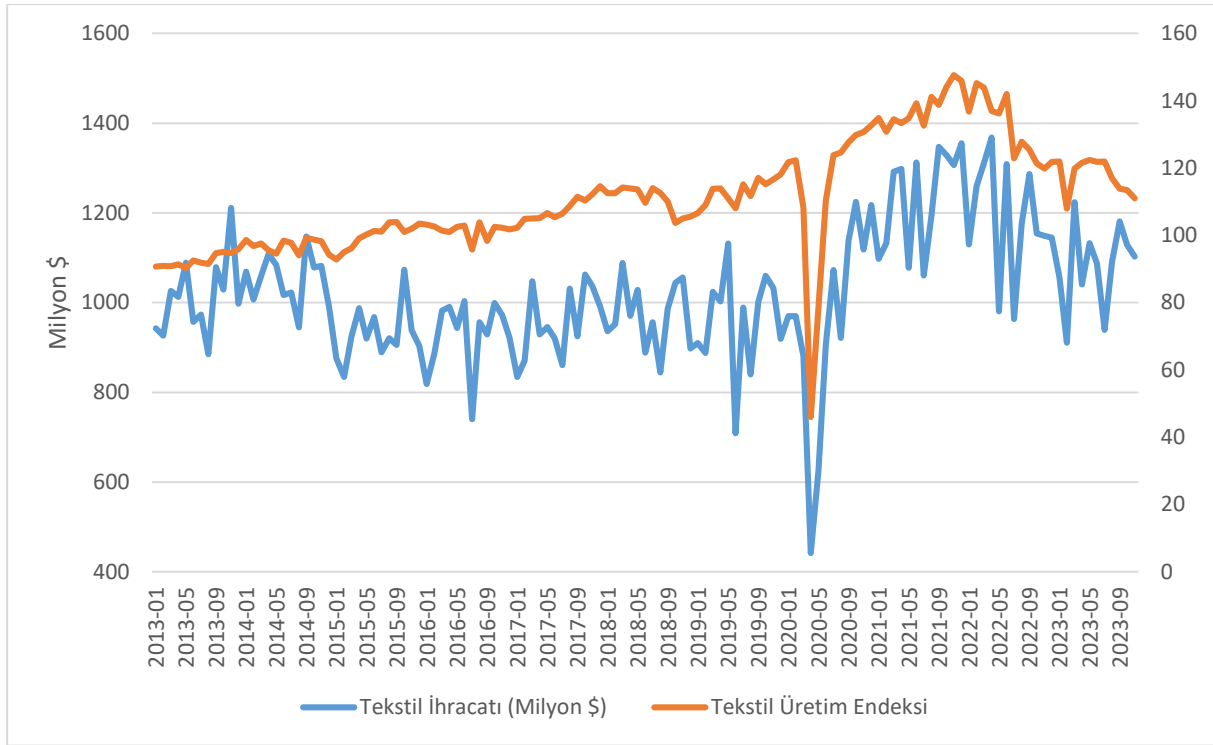
Enflasyon oranının tekstil ihracatına göre değişimi Şekil 4.4.'de görülmektedir. Tekstil ihracatı ile enflasyon arasındaki ilişki incelendiğinde enflasyon oranının yükseldiği dönemlerde genellikle ihracat değerlerinde de artış gözlemlendiği söylenebilir. 2018 sonrası Türkiye'de enflasyonun yükseliş eğilimine paralel olarak ihracatta da sürekli artış olmuştur. Ancak 2020'de pandemi döneminde hem enflasyon hem ihracat kısmen düşüş göstermiştir. 2021'de enflasyonun yükselmeye devam ettiği dönemde ihracat da hızla toparlanmış ve yükseliş trendini sürdürmüştür. 2022 başında kısa süreli enflasyon düşüşü ihracata yansımazken, sonrasında her iki değişkende yükseliş eğilimi devam etmiştir. 2023'te de enflasyonun yüksek seyretmesi ihracattaki artışı desteklediği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, ülke içi fiyat artışlarının ihracata yansımaması nedeniyle yüksek enflasyon dönemlerinde ihracat genellikle pozitif etkilendiği söylenebilir.

Kaynak: TCMB. EVDS

Şekil 4.4. Enflasyon Oranı ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

Tekstil üretim endeksinin tekstil ihracatına göre değişimi Şekil 4.5.'te görülmektedir. Tekstil ihracatı ile tekstil üretim endeksi arasındaki ilişki incelendiğinde üretim endeksindeki artışlar genellikle ihracat değerlerinde de artışa işaret etmekte olduğu söylenebilir. Üretim artınca ihracatın da arttığı ifade edilebilir. 2018 sonrası üretim endeksinde yükseliş eğilimi ihracattaki sürekli artışla paralellik göstermektedir. 2020'de pandemi döneminde hem üretim endeksi hem ihracat belirgin düşüş göstermiştir. 2021'de üretimdeki toparlanma ihracattaki canlanmaya destek olmuştur. 2022 başında kısa süreli üretim düşüşü ihracata yansımazken, sonrasında her iki değişkende artış eğilimi devam etmiştir. 2023'te üretim endeksindeki stabil seyrin ihracatı da olumlu etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla, üretim miktarındaki artışların ihracata yansması nedeniyle üretim endeksi ve ihracat değeri arasında genellikle pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir.

Kaynak: TCMB. EVDS

Şekil 4.5. Tekstil Üretim Endeksi ve Tekstil Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

Tekstil ihracatının dolar kuru, enflasyon ve tekstil üretim endeksi ile ilişkisi genel olarak değerlendirildiğinde dolar kurundaki belirsizlik ve standart sapmanın yüksek olduğu dönemlerde, tekstil ihracatında kısa vadeli düşüşler gözlenebildiği, uzun vadede ise sektör bu belirsizlikleri aşabildiği, ülke içi enflasyonun yükseldiği dönemlerde tekstil ihracatının genellikle artış gösterdiği, yüksek enflasyonun ihracata yansıtılmaması ihracatı olumlu etkilediği söylenebilir. Ayrıca tekstil üretim endeksindeki artışların ihracat artışına paralel ilerlediği, üretimin artmasıyla ihracatın da genişlediği ifade edilebilir. 2020 yılında hem koronavirüs salgını hem de belirsizlikler nedeniyle hem üretim hem de ihracatı olumsuz etkileyen dönemler yaşanmıştır. 2021 sonrası ise üretim, enflasyon ve ihracatın genel olarak toparlanma eğiliminde olduğu izlenmektedir. Sonuç olarak, tekstil ihracatı üzerinde dolar kurundaki belirsizlik olumsuz, üretim ve enflasyon artışları ise genellikle olumlu yönde etkiler göstermektedir.

4.2. Yöntem

Çalışmanın temel amacı doğrultusunda çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi; bağımlı değişken ile bir veya daha fazla bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği bir metottür. Tek bağımsız değişkenin olduğu durumlarda tek değişkenli regresyon

analizi kullanılırken birden fazla değişkenin olduğu durumlarda çok değişkenli -çoklu regresyon analizi- kullanılmaktadır. İktisadi çalışmalarda bir değişken birden fazla değişkenden etkilenebilmektedir. Aynı zamanda bu değişkenler birbirlerinden de etkilenebilmektedirler. Bu çalışmada yatırımlar üzerinde etkili olabilecek olan değişkenlerin birden fazla olması sebebiyle çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Regresyon analizinde bağımsız değişkenler model girdileri olarak, bağımlı değişken ise model çıktısı olarak ifade edilmektedir. Böylece bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenebilmektedir. Çalışmada bağımlı değişken olarak “tekstil ürünleri ihracat değerleri” değişkeni kullanılmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri ise “döviz kuru volatilitesi” ve enflasyon oranı olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve analizde kullanılan kısaltmaları Tablo 1.’de verilmiştir.

Tablo 4.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kısaltmaları

Değişken	Değişken Türü	Kısaltma
<i>Tekstil Ürünleri İhracat Değerleri</i>	Bağımlı Değişken	ihracat
<i>Döviz Kuru Volatilitesi</i>	Bağımsız Değişken	doviz
<i>Enflasyon Oranı</i>	Bağımsız Değişken	enf
<i>Tekstil Üretim Endeksi</i>	Bağımsız Değişken	uretim

Bu doğrultuda tahmin edilecek ekonometrik model aşağıdaki gibi teşkil edilmiştir.

$$ihracat_i = \alpha + \beta_1(doviz)_i + \beta_2(enf)_i + \beta_3(uretim)_i + \varepsilon \quad (1)$$

Burada “ α ” regresyon sabiti, β_i ’ler değişken katsayıları ve ε_i , hata terimini ifade etmektedir. Ayrıca bağımlı değişken olarak kullanılan “ihracat” değişkeni, bağımsız değişkenlerin doğrusal bir fonksiyonu olarak yazılabilmektedir. Döviz kuru volatilitesi olarak her bir ay değeri için o ay içindeki günlerin standart sapma değeri kullanılmıştır (Örneğin Mayıs 2018 için 1 Mayıs ile 30 Mayıs arasında döviz kuru değerinin standart sapma değeri alınmıştır). “ α ”, tahmin doğrusunun ordinatı kestiği noktayı, β_i ’ler, tahmin doğrusunun eğimini, ε_i ise i. gözleme ait hata bileşenini belirlemektedir. Söz konusu model tahmini için en küçük kareler (EKK) tahmincisi kullanılacaktır. En Küçük Kareler (EKK) yöntemi, regresyon çözümlemesinde en

yaygın olarak kullanılan, istatistiki özelliklere sahip yöntemdir. Çalışmada regresyon analizi kullanılarak bağımlı değişkenin gerçek değerine en yakın değerlerin bulunması amaçlanmaktadır.

4.4. Bulgular

Çalışma kapsamında tüm istatistiksel ve ekonometrik analizler için Eviews 10 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak incelenen verilerin betimleyici istatistiksel değerleri hesaplanmış ve Tablo 4.2.'de sunulmuştur. Tabloda görüldüğü üzere değişkenlerin logaritmik dönüşümlerinin de betimsel istatistikleri verilmiştir. Değişkenlerin düzey değerleri arasında sayısal anlamda büyüklük farklarının fazla olması, regresyon analizinde bazı sorunlara yol açabilir. Değişkenlerin birbirlerine uzak ortalama ve varyans değerlerine sahip olması nedeniyle logaritmik dönüştürme işlemi uygulanarak, tüm değişkenler aynı ölçekte incelenmiştir. Böylece değişkenler arasındaki büyüklük farkı giderilmiş ve aynı zamanda logaritmik ifadeyle, değişkenlerin yüzdesel değişim miktarlarıyla yorumlanması sağlanmıştır. Doğrusal regresyon modelinin varsayımlarından biri bağımsız değişkenlerin normal dağılıma uygun olması gerekliliğidir. Çalışmada da tanımlayıcı istatistikler yardımıyla değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği hakkında bilgi vermektedir. Günlük-Şenesen (2007) çalışmasına da vurgulandığı gibi çarpıklık değerinin sıfıra yakınlığı ve basıklık değerinin 3'e yakınlığı normal dağılımı gösterir. 3'ten küçük basıklık değeri serinin daha basık, 3'ten büyükse daha dik olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerinin sıfırdan küçük olması sola, büyük olması sağa doğru çarpıklığı ifade etmektedir. +1.5 ve -1.5 aralığı, genellikle normalliğin sağlandığı sınırdır. Bu aralık içindeki değerler, veri setinin çarpıklığının kabul edilebilir olduğunu gösterir (George ve Mallery, 2010). Dolayısıyla “döviz” değişkeni dışındaki diğer değişkenlerin tüm değişkenlerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Döviz değişkeninin de logaritmik dönüşümünün normal dağıldığı görülmektedir. Logaritmik dönüşüm oransal bir değerlendirmeyi sağlaması sebebiyle enflasyon oranı değişkeni için düzey değer olarak kullanılmıştır.

Tablo 4.2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

	ihracat	lnihracat	doviz	ln doviz	uretim	ln uretim	enf
Ort	1023,3	13.8276	0.1205	-2.8119	111.12	4.6997	1.6764
Medyan	1003,6	13.8191	0.0515	-2.9654	108.98	4.6912	1.0695
Max	1368,1	14.1289	1.6796	0.5185	147.59	4.9944	13.575
Min	441,8	12.9987	0.0080	-4.8175	46.026	3.8292	-1.4429
Std. Sap.	146,8	0.15244	0.2272	1.06645	16.009	0.1518	2.1763
Çarpıklık	-0.077	-1.21897	4.8574	0.65002	0.0248	-1.1548	0.8331
Basıklık	4.5110	3.06282	29.523	3.36814	4.1514	3.7791	2.912
Gözlem	131	131	132	132	132	131	132

Dolayısıyla tahmin edilecek model denklem (2) olarak gösterilmiştir.

$$\ln(ihracat)_i = \alpha + \beta_1 \ln(doviz)_i + \beta_2(enf)_i + \beta_3 \ln(uretim)_i + \varepsilon \quad (2)$$

Zaman serisi analizlerinde durağanlık varsayımı oldukça önemli bir varsayımdır. Durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde "sahte regresyon" sorunuyla karşılaşılabilir. Bu durumda tahmin sonuçları gerçek ilişkiyi yansıtmayabilmektedir (McKinnon, 1991). Bu nedenle çalışmada her bir değişken serisinin durağanlık testlerine tabi tutulup, durağan olmayanların uygun dönüşümlerle durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Bir zaman serisinin durağan olması için, varyansının ve ortalamasının zaman içinde değişmemesinin yanı sıra iki zaman dilimi arasındaki kovaryansın sadece zaman dilimleri arasındaki uzaklığa ve zaman dilimine bağlı olmaması gerekmektedir (Gujarati, 2009, 67). Bir seri bu şartları sağlandığında seride bir birim kök bulunmaz ve seri durağan addedilir. Aksi durumda hareketli bir ortalama ve/veya varyans söz konusu olur. Bunun sonucunda da sahte regresyon sorunuyla karşılaşılabilir. Dolayısıyla durağanlık testleriyle serilerin durağan/hareketli olma durumları analiz edilmelidir.

Çalışmada değişkenlerin durağanlık durumları ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi ile incelenmiştir. ADF durağanlık testinde her bir değişken için üç farklı model incelenmelidir. Bunlar değişkenin sadece sabit terim içerdiği Sabitli model, değişkenin hem sabit hem de trend içerdiği Sabitli ve Trendli model, Hem sabit hem de trend terimi içermeyen Sabitsiz ve Trendsiz modeldir. Çalışma kapsamında “döviz” değişkeni sabit içerirken diğer değişkenler hem sabit hem de trende sahip değişkenlerdir. Bu doğrultuda ilgili modeller doğrultusunda her bir değişken için durağanlık incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4.3’te gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre düzeyde tüm değişkenlerin birim kök içermedikleri bir diğer ifadeyle durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4.3. Değişkenlere Ait ADF Durağanlık Test Sonuçları

	Düzye				
		lnihracat	Indoviz	lnuretim	enf
Sabitli	t-Statistic	-4.3191	-3.4894	-4.0635	-3.3630
	<i>Prob.</i>	<i>0.0006</i>	<i>0.0098</i>	<i>0.0016</i>	<i>0.0141</i>
		***	***	***	**
Sabitli ve Trendli	t-Statistic	-6.7839	-6.7271	-5.6271	-6.3900
	<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
		***	***	***	***
Sabitsiz ve Trendsiz	t-Statistic	0.1344	-1.4618	0.2599	-2.3093
	<i>Prob.</i>	<i>0.7232</i>	<i>0.1339</i>	<i>0.7599</i>	<i>0.0208</i>
					**

Not: (*)%10 düzeyinde anlamlı; (**)%5 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Çalışmada logaritmik model (3) kullanılmıştır. Tam logaritmik modellerde bağımsız değişkenlerde ortaya çıkan oransal değişime karşılık, bağımlı değişkende (xu30) ortaya çıkan oransal değişim belirlenebilmektedir (Tarı, 2010). Bu doğrultuda çalışmada bağımsız

değişkenlerde meydana gelen %1'lik bir değişime karşılık “*ihracat*” değerinde meydana gelen oransal değişim tespit edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen tahmin sonuçları Tablo 4.4.'te'te görülmektedir.

Tablo 4.4. Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişken <i>lnihracat</i>	
<i>Indoviz</i>	β_1	-0.040057* (0.000)
<i>enf</i>	β_2	0.009446*** (0.0557)
<i>lnuretim</i>	β_3	0.807299 (0.0974)*
c	α	9.904844 (0,000)*
R²	0,56	
F-statistic	54.39196	
Prob(F-statistic)	0.000000	
Durbin-Watson	1,536269	

*Not: * %99 güven düzeyinde, ** %95 güven düzeyinde , *** %90 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.*

Tahmin edilen modelde gözlem sayısının çok fazla olmaması ve az sayıda bağımsız değişken kullanılması nedeniyle modele eklenmeyen diğer değişkenlerden kaynaklanan hatalar hata terimi üzerinde toplanmaktadır. Bu nedenle hata terimine yönelik varsayımların sağlanması analizlerin geçerliliği ve anlamlılığı açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle hata teriminin otokorelasyon taşımaması gerekmektedir (Çakmak ve Yılmaz, 2018: 280).

Bağımsız değişkenler tarafından bağımlı değişkenin açıklanma gücü olarak ifade edilen R² değeri 0,56 olarak bulunmuştur. Bu açıdan modelin açıklama gücü yeterlidir denilebilir. Ayrıca F testi, regresyon modelinin genel olarak anlamlılığını test eder. F testi sonucunda elde edilen F istatistik değerinin anlamlılık olasılığına (F>Prob) bakılır. Eğer bu olasılık değeri %95 güven düzeyinde 0,05'ten küçükse, regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı kabul edilir. Bir diğer ifadeyle bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişkeni açıklama kabiliyeti istatistiksel olarak önemlidir. Bu çalışmada elde edilen F değeri 54,39 ve olasılığı 0,00'dır. Dolayısıyla

modelin genel anlamlılığı F testi ile de desteklenmiştir. Bağımsız değişkenlerin ortak etkisinin istatistiksel açıdan önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Regresyon analizinde önemli varsayımlardan biri de değişen varyans sorununun olmamasıdır. Değişen varyans sorunu, regresyon modelinde hata terimlerinin varyansının sabit olmaması durumunu ifade eder. Bir diğer ifadeyle, hata terimlerinin varyansı bağımsız değişkenlerin değerlerine bağlı olarak değişiyorsa, bu durum değişen varyans sorununa işaret eder. Değişen varyansın tespit edilmesine yönelik White Değişen Varyans (Heterokedastisite) testi sonuçları Tablo 4.5.'de sunulmuştur. Tabloda sunulan F istatistik değerleri hata terimlerinin varyansının sabit olup olmadığını test eder. Eğer F-statistic istatistiği anlamlı ise ($p < 0,05$ düşük), değişen varyans sorunu olduğu kabul edilebilir. Elde edilen sonuçlara göre ($p > 0,05$) değişen varyans sorunu olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.5. White Değişen Varyans Test Sonuçları

F-statistic	0.561011	Prob. F(9,121)	0.8266
Obs*R-squared	5.247411	Prob. Chi-Square(9)	0.8122
Scaled explained SS	4.138004	Prob. Chi-Square(9)	0.9021

EKK varsayımlarından bir diğeri de hata terimlerinin normal dağılması varsayımdır. Hata terimlerine yönelik betimleyici istatistik değerleri ve Jarque-Bera test istatistiği Tablo 4.6.'da görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre çarpıklık ve basıklık değerinin normal dağılım değerleri sınırları içinde olması ve Jarque Bera istatistik değerlerinin anlamlılık olasılıklarının 0,05'ten büyük çıkması hata terimlerinin normal dağıldığını göstermektedir.

Tablo 4.6. Hata Terimlerine Yönelik Betimsel İstatistikleri

Ort	6.10E-16
Medyan	0.003807
Max	0.264117
Min	-0.315855
Std. Sap.	0.100852
Çarpıklık	-0.101043
Basıklık	2.678073
Jarque-Bera	0.788595
Probability	0.674154
Gözlem	132

Çalışma kapsamında regresyon modelinin doğru spesifikasyonuna sahip olup olmadığını kontrol etmek için Ramsey RESET (Regression Specification Error Test) testi kullanılmıştır. Bu test ek açıklanabilir değişkenlerin eklenip eklenmemesi gerektiğini değerlendirmek amacıyla modelin hatasının özel bir formunu kullanır. Bu hatalar, genellikle modelin bağımsız değişkenlerinin fonksiyonlarının oranları veya kuvvetleri olarak ifade edilir. Ramsey Resst test sonuçları Tablo 4.7.'de gösterilmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre t-statistic: Bu istatistik, eklenen kare terimlerin katsayılarının sıfır olup olmadığını test eder. Burada t-statistic değeri 0,89 ($p>0,05$) olup modele terimlerin eklenmesinin modelin performansını anlamlı bir şekilde artırmadığını gösterir. Ayrıca F değeri genel modelin anlamlılığını test eder. F-statistic değeri 0,79 ($p>0,05$) olup eklenen terimlerin modelin genel anlamlılığını artırmadığını göstermektedir. Likelihood değeri ise eklenen terimlerin likelihood oranını ölçer. Değer 0,82 ($p>0,05$) olup eklenen terimlerin modelin likelihood değerini anlamlı bir şekilde artırmadığını gösterir. Sonuç olarak elde edilen test sonuçları eklenen terimlerin modelin açıklama gücünü anlamlı bir şekilde artırmadığını göstermiştir. Bu nedenle, Ramsey RESET test sonuçları, mevcut modelin daha fazla açıklama gücü kazanması için ek değişkenlere ihtiyaç olmadığını göstermektedir.

Tablo 4.7. Ramsey-Reset Test Sonuçları

	Value	df	Prob.
t-statistic	0.892037	126	0.3741
F-statistic	0.795731	(1, 126)	0.3741
Likelihood ratio	0.824706	1	0.3638

Elde edilen tahmin sonuçlarına göre logaritmik regresyon modelinde bağımlı değişken olan İnhiracat üzerinde etkili olabilecek bağımsız değişkenlerden *İndoviz* ($p<0,05$), *enf* ($p<0,10$) ve *İnuretim* ($p<0,05$) katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu doğrultuda modelde kullanılan her bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Tahmin sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerden İndoviz değişkeninde meydana gelen %1'lik değişime karşılık %0,04 birimlik bir azalma meydana geldiği tespit edilmiştir. Burada dövizde yaşanan volatilitenin ihracatta negatif bir etki ortaya çıkardığı belirlenmiştir. Bir diğer bağımsız

değişken olan enflasyon değişkenine ait tahmin sonucuna göre enflasyonda meydana gelen %1'lik bir değişime karşılık tekstil ihracatında %0,009'luk bir artışın meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu etki oldukça küçük bir etki olsa da pozitif ve anlamlı bir etkidir. Son olarak bir diğer bağımsız değişken olan tekstil üretim endeksi değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artışa karşılık tekstil ihracatında %0,80'lik bir artışın meydana geldiği belirlenmiştir. Söz konusu bu etkile iktisadi teori ile uyumlu ve genel beklenti doğrultusunda gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde döviz kuru volatilitésinin, enflasyon oranının ve tekstil üretim endeksinin etkilerini çoklu regresyon analizi yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bu üç değişkenin Türkiye'nin tekstil ihracat değerleri üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur.

Döviz kuru volatilitésinde meydana gelen bir artışın, ihracat değerlerinde bir düşüşe yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu sonuç, döviz kuru volatilitésinin ihracat üzerinde negatif bir etki yarattığını göstermektedir. Volatilitenin artması, ihracatı yapan şirketler için maliyet ve gelirlerde belirsizliği artırmakta ve bu da ihracat potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, döviz kuru risklerini yönetme ihtiyacını ortaya koymakta ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı korunma stratejilerinin önemini vurgulamaktadır.

Enflasyon oranındaki artışın, tekstil ihracatı değerlerinde de bir artışa sebep olduğu bulgusu, beklenmedik bir duruma işaret etmektedir. Genel ekonomik teoriye göre, enflasyon ihracat fiyatlarını yükselterek uluslararası rekabet gücünü azaltabilir. Ancak, bu çalışmadaki pozitif ilişki, belki de enflasyonun Türk lirasının değerini düşürmesiyle oluşan rekabet avantajından kaynaklanmaktadır. Yine de bu etki oldukça sınırlıdır ve enflasyonun kontrol altında tutulmasının genel ekonomik istikrar için önemini değiştirmemektedir.

Tekstil üretim endeksindeki bir artışın da tekstil ihracatında bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, üretim kapasitesinin ve verimliliğin ihracat üzerinde güçlü ve olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Tekstil sektöründeki üretim artışları, ihracatı doğrudan olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu analiz sonucunda, döviz kuru volatilitésini, enflasyon ve tekstil üretim endeksi değişkenlerinin Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerinde belirgin etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle döviz kuru volatilitésinin ihracat üzerine olan negatif etkisi, bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin döviz kuru risklerini etkin bir şekilde yönetmesinin önemini vurgulamaktadır. İşletmelerin ve sektörün bu tür dışsal şoklara karşı dayanıklılığını artırmak için finansal türevler ve döviz riskini azaltma teknikleri gibi finansal araçların kullanımı, stratejik planlama içerisinde önemli bir yer tutmalıdır.

Enflasyonun ihracat üzerindeki sınırlı pozitif etkisi, enflasyonun düşük ve öngörülebilir seviyelerde tutulmasının gerekliliğini değiştirmemektedir. Düşük ve istikrarlı enflasyon oranları, uzun vadeli planlama yapabilme ve maliyetlerin kontrol edilebilirliği açısından işletmeler için hayati öneme sahiptir. Çalışmanın bulguları, enflasyonun yönetilmesinin, ihracat kapasitesini koruma ve artırma yönünde politika yapıcılar için önemli bir odak noktası olması gerektiğini işaret etmektedir.

Tekstil üretim endeksindeki artışın ihracat üzerindeki pozitif etkisi, üretim kapasitesinin ve verimliliğin artırılmasının sektörün ihracat kapasitesi üzerindeki doğrudan ve güçlü etkisini göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin tekstil sektöründe teknoloji yatırımlarını artırma, üretim süreçlerini modernize etme ve çalışanların becerilerini geliştirme yoluyla rekabetçiliğini artırma stratejilerinin önemini desteklemektedir. Ayrıca, küresel pazarlarda etkin bir şekilde rekabet edebilmek için tasarım ve markalaşma gibi katma değerli alanlara yatırım yapmanın da önemi göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, bu çalışma, döviz kuru volatilitésinin ve enflasyonun Türkiye'nin tekstil ihracatı üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur ve üretim artışının ihracatı ne derece desteklediğini kanıtlamıştır. Elde edilen bulgular, politika yapıcılar ve sektör yöneticileri için döviz kuru risklerini yönetme, enflasyonu kontrol altında tutma ve üretim kapasitesini artırma noktasında stratejik kararlar alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, bu sonuçlar, Türkiye'nin tekstil sektöründe rekabet gücünü artıracak ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek politikaların geliştirilmesi için bir temel teşkil etmektedir. Ayrıca bu çalışmanın bulguları, Türkiye'nin tekstil sektöründe rekabet gücünü artırma ve sürdürülebilir büyümeyi destekleme yönünde çok boyutlu bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Döviz kuru volatilitésini ve enflasyon gibi makroekonomik faktörlerin yanı sıra, üretim kapasitesi ve verimlilik gibi mikroekonomik faktörlerin de dikkate alınması, sektörün uluslararası alanda rekabet edebilirliğini artıracak stratejilerin geliştirilmesi için kritik önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları dikkate alındığında, gelecekteki araştırmaların farklı zaman dilimlerinde, farklı ekonomik koşullar altında ve diğer makroekonomik değişkenlerin dahil edilmesiyle daha geniş bir perspektiften bu konuyu ele alması önerilmektedir. Böylece, tekstil sektörüne yönelik politika önerileri daha da kesinleştirilebilir ve sektörün küresel ekonominin dalgalanmalarına karşı direnci artırılabilir. Bununla birlikte sektör üzerine yapılan bu ve benzeri çalışmaların devamlılığı, politika yapıcılarının ve sektör profesyonellerinin bilinçli kararlar

almasında ve Türkiye'nin tekstil sektörünü global ölçekte daha rekabetçi hale getirecek stratejilerin uygulanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağcaer, A. (2003). Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Akardeniz, E. (2018). TCMB Faiz Kararlarının Döviz Kuru Volatilitesi İle İlişkisi, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Akdoğan, U. (2016). Gümrük Birliği Sonrası Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksüt, G., Tamer, E. R. E. N., & Tüfekçi, M. (2021). Tekstil sektör çalışanlarının maruz kaldığı ergonomik risklerin analitik ağ süreci ile değerlendirilmesi. *International Journal of Engineering Research and Development*, 13(1), 231-242.
- Albayrak, Ş. G. (2012). Reel Döviz Kuru Oynaklığının Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1992–2008), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alesina, A., Barro, R. J. (2001). Dollarization. *American Economic Review*, 91(2), 381-385.
- Alkaya, E., & Demirer, G. N. (2014). Sustainable textile production: a case study from a woven fabric manufacturing mill in Turkey. *Journal of Cleaner Production*, 65, 595-603.
- Alptekin, V. (2009). Türkiye'de Dış Ticaret-Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (Var) Analizi Yardımıyla Sınanması. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 132-149.
- Altıntaş, N., & Akpolat, A. G. (2013). Tekstil Sektöründe Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki Rekabet Analizi. *Kafkas University, Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty/Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(6).
- Alüftekin, N., Yüksel, Ö., Ayşegül, T. A. Ş., Çakar, G., & Bayraktar, F. (2009). Küresel krizden çıkışta kümelenme modeli: tekstil ve hazır giyim sektörü örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 1-19.

- Amutha, K. (2017). Sustainable practices in textile industry: Standards and Certificates. Sustainability in the textile industry, 79-107.
- Apaydın, N. (2019). Türkiye’de döviz kurları ile dış ticaret hacimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Appleyard, D. R., & Field, A. J. (2014). International economics. McGraw-Hill.
- Aral, A. (2015). Türkiye’de Döviz Kuru Ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Aras, G. (2006). Avrupa Birliği ve Dünya Pazarlarına Uyum Açısından Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Rekabet Yeteneği. Mart Matbaası, İstanbul, s. 59.
- Arslan, C. (2005). Döviz Kuru Riski ve Yönetimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arslan, K. (2008). Küresel Rekabet Baskısı Altında Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dönüşüm Stratejileri ve Yeni Yol Haritası. MÜSİAD Araştırma Raporlar, 57, İstanbul. 23-98.
- Arslan, K. (2018). Türkiye’nin yeni pazar arayışları içinde Afrika ülkelerinin yeri ve önemi. Verimlilik Dergisi, (2), 133-162.
- Ay, A. (2001). Döviz kurlarının belirlenmesinde parasal modellerin başarısını etkileyen faktörler. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1(2), 125-146.
- Aydın, A. (2022). Türkiye ekonomisinin istihdam yapısındaki değişim ve dönüşümler. Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi Ve Felsefe Dergisi, 10(1), 55-68.
- Aydoğdu, G. (2012). Hazır Giyim ve Konfeksiyon Araştırma Raporu. Çukurova Kalkınma Ajansı, ss. 5-29.
- Aygül, H. and Kaba, E. (2019). Suriyeli kadınların işgücüne katılımı ve deneyimleri (istanbul-sultanbeyli örneği). Turkish Studies - Social Sciences, Volume 14 Issue 4(Volume 14 Issue 4), 1255-1275.

- Azmeh, S., & Elshennawy, A. (2020). North Africa's export economies and structural fragility: the limits of development through European value chains. LSE Middle East Centre paper series (42). LSE Middle East Centre, London, UK.
- Bahmani-Oskooee, M., Gelan, A. (2007). On the relation between nominal devaluation and real devaluation: evidence from African countries. *Journal of African Economies*, 16(2), 177-197.
- Baron, D. (1976). Fluctuating exchange rates and the pricing of exports. *Economic Inquiry*, 14(3), 425-438.
- Bashimov, G. (2017). Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücü: asean-5 ülkeleri ile karşılaştırmalı analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-15.
- Bofinger, P., Wollmershäuser, T. (2001). Managed floating: Understanding the new international monetary order. *Würzburg Economic Papers*, No. 30.
- Boratav, K. (2016). The Turkish bourgeoisie under neoliberalism. *Research and Policy on Turkey*, 1(1), 1-10.
- Bowen, J., & Leinbach, T. (2004). Market concentration in the air freight forwarding industry. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 95(2), 174-188.
- Börü, F. (2020). Türkiye bölgelerinde yapısal dönüşüm, gelir eşitsizliği ve istihdam bağlantıları. *Journal of Economy Culture and Society*, 91-121.
- Bubula, A., & Otker-Robe, I. (2002). The evolution of exchange rate regimes since 1990: evidence from de facto policies.
- Büyükkantarıcı Tolgay, S., 2019. “Döviz Kuru Teorileri: Satın Alma Gücü Paritesi Üzerine Bir Uygulama”, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Carbaugh, D. (2014). *Cultures in conversation*. Routledge.
- Cengiz, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(4), 10.
- Chandler, M. (2009). *Making sense of the dollar: exposing dangerous myths about trade and foreign exchange* (Vol. 18). John Wiley & Sons.
- Chapelle, O., Scholkopf, B., & Zien, A. (2009). Semi-supervised learning (Chapelle, O. et al., eds.; 2006)[book reviews]. *IEEE Transactions on Neural Networks*, 20(3), 542-542.

- Chen, X. (Ed.). (2015). *Advances in 3D textiles*. Elsevier.
- Chowdhury, P., Paul, S. K., Kaisar, S., & Moktadir, M. A. (2021). COVID-19 pandemic related supply chain studies: A systematic review. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 148, 102271.
- Copeland, L. S. (2008). *Exchange rates and international finance*. Pearson Education.
- Copeland, L. S. (2008). *Exchange rates and international finance*. Pearson Education.
- Coşkun, R., & Geyik, M. (2002). Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi: Tows Matrisi. II. Orta Anadolu Kongresi: Ekim, Niğde Üniversitesi.
- Çedikçi, T. (2008). Türkiye ekonomisinde markalaşmanın yeri ve önemi; tekstil sektöründe bir uygulama, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetindamar, D., Çatay, B., & Serdar Basmacı, O. (2005). Competition through collaboration: insights from an initiative in the Turkish textile supply chain. *Supply Chain Management: an international journal*, 10(4), 238-240.
- Çınar, T. (2008). Tekstil sanayisinde enerji yönetimi ve enerji verimlilik analizi, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Dalgıç, A. (2015). Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Sanayileşmenin Geleceği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (603), 95-101.
- Desore, A., & Narula, S. A. (2018). An overview on corporate response towards sustainability issues in textile industry. *Environment, Development and Sustainability*, 20, 1439-1459.
- Doidge, C., Griffin, J., & Williamson, R. (2006). Measuring the economic importance of exchange rate exposure. *Journal of Empirical Finance*, 13(4-5), 550-576.
- Edwards, S., & Savastano, M. A. (1999). *Exchange Rates in Emerging Economies: What do we know? What do we need to know?*. NBER Working Paper, 1/7228, Cambridge, MA.
- Eğilmez, M. (2012). Satınalma Gücü Paritesi Nedir?, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html>, 02.10.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Elitaş, B. L., & Şeker, A. (2017). Uluslararası ticarete tarife dışı önlemlerin rolü: Türkiye tekstil sektörü üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 51-74.

- Engin, B. (2007). 1994-2004 Döneminde Döviz Kuru Volatilitésinin Türk Tekstil Ve Konfeksiyon İhracatı Ve Karlılığı Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 53-64.
- Eraslan, İ. H., Bakan, İ., & Helvacıoğlu Kuyucu, A. D. (2008). Türk tekstil ve hazırđiyim sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyinin analizi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 265-300.
- Erden, S. (2006). Türk Tekstil İşletmelerinin Küresel Rekabetteki Yeri ve Aydın İlinde Bir Uygulama. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erdoğan. S. (2007). Döviz Kuru-Ödemeler Bilançosu İlişkisi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Ergin, A. (2015). Döviz kuru ve enflasyon arasındaki geçiş etkisi: Türkiye örneği. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 13-29.
- Ersöz, E. (2006). Dalgalı döviz kuru sistemi ve Türkiyede dalgalı döviz kuru uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eser, B., Çelik, P., Çay, A., Akgümüş, D. (2016). Tekstil Ve Konfeksiyon Sektöründe Sürdürülebilirlik Ve Geri Dönüşüm Olanakları. *Tekstil Ve Mühendis*, 23(101), 43-60.
- Esi, B. (2017). Türk tekstil endüstrisi ve gelişimi. *Journal of Awareness (JoA)*, 2(Special), 643-663.
- Feenstra, R. C., & Taylor, A. M. (2017). *International Macroeconomics* 4th ed.
- Frankel, J. A. (1999). No single currency regime is right for all countries or at all times, NBER Working Paper Series, No:7338.
- Gacener Atış, A. (2014). Türkiye'nin Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Karşılaştırmalı Rekabet Analizi. *Ege Academic Review*, 14(2).
- Gandolfo, G. (2013). *International Economics II: International Monetary Theory and Open-Economy Macroeconomics*. Springer Science & Business Media.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gereffi, G., Frederick, S., & Gereffi, G. (2010). The global apparel value chain, trade and the crisis: challenges and opportunities for developing countries.

- Görçün, Ö. F. (2018). The rise of smart factories in the fourth industrial revolution and its impacts on the textile industry. *International Journal of Materials, Mechanics and Manufacturing*, 6(2), 136-141.
- Gözen , M. Ç. (2018). Başlıca Döviz Kuru Belirleme Yaklaşımları ve Seçilmiş Yaklaşımların Etkinliğinin Türkiye Örneğinde Test Edilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güleryüz, Ö. (2011). Küresel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Tekstil Sektörü ve Geleceği. Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Günay, N. (2005). Türkiye’de hazır giyim ve konfeksiyon endüstrisinde uygulanan uluslararası pazarlara giriş stratejileri: sorunlar ve çözüm yolları. *Ege Academic Review*, 5(1), 89-97.
- Gündüz, F. F., Gündüz, S., & Dölekoğlu, C. O. (2018). Cluster analysis of the EU countries in which Turkey has textile trade. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(5), 332-341.
- Hanson, G. H. (2012). The rise of middle kingdoms: Emerging economies in global trade. *Journal of economic perspectives*, 26(2), 41-64.
- Hatırlı, S. A., & Önder, K. (2010). Reel döviz kurundaki değişkenliğin Türkiye’nin tekstil ve konfeksiyon ihracatı üzerine etkisinin araştırılması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 41-54.
- Heo, Y. (2022). *Free Trade and the US–China Trade War: A Network Perspective*. Taylor & Francis.
- Horrocks, A. R. (2020). The potential for bio-sustainable organobromine-containing flame retardant formulations for textile applications—a review. *Polymers*, 12(9), 2160.
- Hossain, L., Sarker, S. K., & Khan, M. S. (2018). Evaluation of present and future wastewater impacts of textile dyeing industries in Bangladesh. *Environmental Development*, 26, 23-33.
- İlhan, İ. (2019). Tekstil üretim süreçleri açısından endüstri 4.0 kavramı. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 25(7), 810-823.

- İnalçık, H. (2008). Türkiye Tekstil Tarihi: Üzerine Araştırmalar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İTKİB. (2013). İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri, Tekstil Sektörü İhracat Performans Değerlendirmesi 2013 Ocak-Mart. İTKİB Genel Sekreterliği Ar-Ge ve Mevzuat Şubesi, ss.10.
- İyibozkurt, E. (1994). İktisada Giriş. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Kaba, H. (2019). 1980'den günümüze döviz kurlarının makro ekonomiye etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kantarıcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., ÖZAŞKINLI, O., & Cavlak, C. (2017). Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: E-ticaret. Tüsiad Yayını.
- Karahan, Ö., Çolak, O. (2017). Enflasyon Hedeflemeli Rejim Altında Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 983-991.
- Karluk, R. (1996). Uluslararası Ekonomi (4. Basım). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kaya, A. A., Güçlü, M. (2005). Sürünen Parite Sisteminin Kasım 2000 Ve Şubat 2001 Krizlerindeki Rolü: Ekonometrik Bir Yaklaşım. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(229), 84-92.
- Kaya, Ö., & Oduncu, A. (2016). Türk Tekstil Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Değerlendirmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(54), 418-428.
- Kazıcı, M. (2015). Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyüme Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Keho, Y. (2021). Effects of real exchange rate on trade balance in cote d'ivoire: evidence from threshold nonlinear ardl model. *Theoretical Economics Letters*, 11(03), 507-521.
- Ketboğa, M. (2019). Türkiye'de dış ticaret açığı sorunun nedenleri ve katma değeri düşük ürün ihracatının dış ticaret açığı içindeki yeri ve çözüm önerileri.
- Kibritçioğlu, A., Kibritçioğlu, B. (2004). Türkiye'de uzun-dönem reel döviz kuru dengesizliği, 1987-2003. Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

- Kinkel, S. (2012). Trends in production relocation and backshoring activities: changing patterns in the course of the global economic crisis. *International Journal of Operations & Production Management*, 32(6), 696-720.
- Koçak, S. (2006). Döviz Kurundaki Değişikliklerin Ekonomik Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Krugman, P., Wells, R. (2013). Makro İktisat (2 b.). (F. Oğuz, M. M. Arslan, K. A. Akkemik, & K. Göksal, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Krugman, P. (2013). Revenge of the optimum currency area. *NBER Macroeconomics Annual*, 27(1), 439-448.
- Krugman, P. R., & Obstfeld, M. (2006). *Economía internacional*. Pearson Educación.
- Krugman, P.R., Melitz, M.J., Maurice. O. (2018). *International Economics: Theory And Policy*, 11th Global Edition. Pearson Education Limited: United Kingdom.
- Küsters, D., Praß, N., & Gloy, Y. S. (2017). Textile learning factory 4.0—preparing germany's textile industry for the digital future. *Procedia Manufacturing*, 9, 214-221.
- Li, Y., Lu, L., Tan, Y., Wang, L., & Shen, M. (2017). Decoupling water consumption and environmental impact on textile industry by using water footprint method: A case study in China. *Water*, 9(2), 124.
- Liu, W. (2020). The impact of rmb exchange rate fluctuation on enterprises' export decisions— from the perspective of heterogeneity. *Modern Economy*, 11(04), 920-937.
- MacDonald, R. (2000). Concepts to calculate equilibrium exchange rates: an overview.
- Madhav, S., Ahamad, A., Singh, P., & Mishra, P. K. (2018). A review of textile industry: Wet processing, environmental impacts, and effluent treatment methods. *Environmental Quality Management*, 27(3), 31-41.
- Manglani, H., Hodge, G. L., & Oxenham, W. (2019). Application of the internet of things in the textile industry. *Textile Progress*, 51(3), 225-297.
- Mankiw, N. G. (1986). The allocation of credit and financial collapse. *The Quarterly Journal of Economics*, 101(3), 455-470.
- Mankiw, N. G. (2002). *Macroeconomics* Worth Publishers.

- Muth, J. F. (1961). Rational expectations and the theory of price movements. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 315-335.
- Mutlu, İ. (2006). Makroekonomi Politikalarının Döviz Kuru Üzerindeki Etkilerinin Bir Değerlendirilmesi ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Noor, A., Saeed, M. A., Ullah, T., Uddin, Z., & Ullah Khan, R. M. W. (2022). A review of artificial intelligence applications in apparel industry. *The Journal of The Textile Institute*, 113(3), 505-514.
- Oksay, S. (2001). Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000) 1. Beta Yayınevi.
- Olgun, B. A., & Turan, F. K. (2022). Tekstil sektöründe dijital dönüşüm ve tekstil firmalarının endüstri 4.0 kavramsal farkındalık düzeyini belirlemeye yönelik bir çalışma. *Tekstil ve Mühendis*, 29(125), 28-40.
- Owen, R., ve Pamuk, S. (1999). A History of the Middle East Economies in the Twentieth Century. Harvard University Press, Cambridge, pp.10-30.
- Önday, Ö. (2015). A Trial Research On Turkish Textile Research. *International Journal of Contemporary Applied Sciences*, 2(12).
- Öndoğan, E. N., & Öndoğan, Z. (2021). Covid-19 Sürecinin Hazır Giyim Markalarının Pazarlama Stratejileri. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 3(3), 89-118.
- Önertürk, P. (1990). Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi, *Maliye Dergisi*, Mart.
- Özdamar, G. (2010). Reel Döviz Kurları Ekseninde İhracatı Etkileyen Faktörler ve Rekabet Gücü: Türkiye Otomotiv Sanayisi Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özgür, İ. (2006). Türkiye’de Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Durumu ve Çıkış Stratejileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özyazgan, V. (2012). Türk tekstil sektörünün sorunlar ve çözümü üzerine bazı düşünceler. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (25): 70-81.
- Parasız, M. İ. (2005). Uluslararası para sistemi. Ezgi Kitabevi yayımları, Bursa.

- Polat, M. (2019). Petrol fiyatlarının ve reel efektif döviz kurunun türkiye'nin dış ticaret dengesine etkileri: sınır testi yaklaşımı. *Maliye Finans Yazıları*, (112), 149-174.
- Prakash, Y., Charwak, B., & Kumar, P. V. (2020). Textile industry in new India: challenges and opportunities. *International Journal of Indian Culture and Business Management*, 21(4), 435-458.
- Salvatore, D. *International Economics*, 11th Edition. Wiley: USA. 2013.
- Samsami, S., Mohamadizani, M., Sarrafzadeh, M. H., Rene, E. R., & Firoozbahr, M. (2020). Recent advances in the treatment of dye-containing wastewater from textile industries: Overview and perspectives. *Process safety and environmental protection*, 143, 138-163.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2021). *Tekstil, Hazırgiyim ve Deri Ürünleri Sektör Raporu*, Erişim Tarihi: 24.12.2023, Erişim Adresi: <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/TekstilHazirgiyimveDeriUrunleriSektorleriRaporu2020.pdf>.
- Sanchez Torres, J. A., & Arroyo-Cañada, F. J. (2017). Building brand loyalty in e-commerce of fashion lingerie. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 21(1), 103-114.
- Sevinç, E. (2017). Nanoteknoloji inovasyon sistemi: Türkiye tekstil sektörü örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 23-48.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Shapiro, A. C., & Hanouna, P. (2019). *Multinational financial management*. John Wiley & Sons.
- Sharma, S., Koehl, L., Bruniaux, P., Zeng, X., & Wang, Z. (2021). Development of an intelligent data-driven system to recommend personalized fashion design solutions. *Sensors*, 21(12), 4239.
- Sozovska, A., Nikolov, M., & Trakovski, J. (2004). Exchange rate regimes in transition economies. USAID Fiscal Reform Project, Erişim Adresi: <http://www.cea.org.mk/statii/Paper%20Intern%20Sandra.Pdf>, Erişim Tarihi: 5.Aralık 2023.
- Şahin, D. (2015). Türkiye ve Çin İn Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe Rekabet Gücünün Analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 155-171.
- Şengül, H., Koç, A., Akyıl, N., Bayaner, A., & Fuller, F. (2001). Türkiye'de pamuk pazarı: gelecekteki talebi etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Proje Raporu*, 1.

- Şentürk, C., Erdal, Y. ve Türkyılmaz, O. (1976). Türkiye’de pamuklu tekstil sanayinin tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu. TMMOB, Makine Mühendisler Odası Tekstil Raporu.
- Şişman, M., & Bağcı, E. (2014). Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründe ithalat bağımlılığı. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 36(1), 29-53.
- Taylor, J. B. (2000). Low inflation, pass-through, and the pricing power of firms. *European economic review*, 44(7), 1389-1408.
- Taymaz, E. (2002). Competitiveness of the Turkish textile and clothing industries. The World Bank.
- Topaloğlu, E. (2018). Dynamics of cash holdings policy: static and dynamic panel data analysis on bist textile index firms. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (21), 81-100.
- Türkkan, D. (2006). Türk Dış Ticaret Dengesinde Tekstil Sektörünün Rolü ve Finansman Olanakları. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülgen, G. (2019). İktisat Bilimine Giriş. 7.Baskı, Türkmen Kitapevi, İstanbul..
- Verma, S. (2002). Export competitiveness of Indian textile and garment industry. Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper, 94.
- Vogler, S., & Schneider, P. (2019). Medicine Price Surveys, Analyses and Comparisons. Evidence, Methodology and Guidance.
- Wadho, W., & Chaudhry, A. (2018). Innovation and firm performance in developing countries: The case of Pakistani textile and apparel manufacturers. *Research Policy*, 47(7), 1283-1294.
- Wogin, G. (1980). Unemployment and monetary policy under rational expectations: Some Canadian evidence. *Journal of Monetary Economics*, 6(1), 59-68.
- Wojnowska-Baryła, I., Bernat, K., & Zaborowska, M. (2022). Strategies of recovery and organic recycling used in textile waste management. *International journal of environmental research and public health*, 19(10), 5859.
- Wulandari, N. L. P. T., & Darma, G. S. (2020). Textile industry issue in pandemic of Covid-19. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(7), 8064-8074.

- Yaman, T. T., & Bilik, N. (2020). İlişkisel pazarlamanın müşteri sadakatine etkisi: hazır giyim sektörü örneği. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 73-90.
- Yanar, R., Marangoz, E. (2022). Reel döviz kuru değişimlerinin firma ve sektör ihracat performansına etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 898-912.
- Yaşar, E., Küpcü, O. (2020). Reel döviz kurunun firmaların ihracat performansına etkisi: Farklı sektörlerdeki firmalar üzerine ampirik bir inceleme. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 6(3), 67-78.
- Yıldırım, H. (2023). Türkiye’de tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe kârlılığın makro ve mikro dinamikleri. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 789-807.
- Yıldırım, N. T. (2015). Fiyatlandırma Ve İnternet Ortamında Fiyatlandırma Stratejileri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 10-29.
- Yücel, Y. (2010). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü Ve Çin Tehdidi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 227-250.